Marilena Lică-Maşala

„Am fost la Auschwitz deținutul A-13221"

– convorbire realizată cu Leopold Schobel -

EDITURA LICĂ
PITEŞTI, 2002

CUPRINS

Prefață
(Oliver Lustig) *VII*

Argument
(Marilena Lică-Mașala) *XIII*

Înțelepciunea unui destin împlinit
(fotografie) *XVIII*

Mesaj către UMANITATE
(Leopold Schobel) *XIX*

I. Începutul unui destin
Copilăria (1918-1929) 9
Părinții Frații și surorile Daneș
Adolescența. Sighișoara 18
Viața de licean. Bacalaureatul
Tinerețea (1939-1942) 32
Sf. Gheorghe Dictatul de la Viena.
Avatarurile unui evreu. Internat local

II. Calvarul unei familii
Detașamentul de muncă forțată
nr. 110/40 39
Gomel Mărșăluind prin Rusia Albă
Iarna rusească
Marea retragere 49
Korosteni Doroșici „Monor-101/27"
Ovruci Acasă
Acum, să vorbim de tratament
Ghetoizarea 57
Izolarea Steaua galbenă
3 Mai 1944
Ghetoul din Sfântu Gheorghe
Ghetoul din Reghinul Săsesc.

III. Ordinul de zi: *Nimicire totală* !
Deportarea 67
Košice Necunoscutul Auschwitz
Selecția pe peron.
SS <<doctor>> Mengele.
Birkenau-Auschwitz II 74
„Deținuți, de astăzi, voi nu mai
sunteți oameni>>.
Fabrica morții. Sonderkommando.
Auschwitz 81
„Arbeit macht frei".
Deținutul A - 13221
Viața de lagăr. Alimentația.
Selecția. Spânzurătoarea. Bunkerul.
Cum arăta o femeie deținut
Copiii în lagăr Discuțiile în lagăr
Altă pățanie. Evacuarea
Din lagăr în lagăr 102
Gross Rosen. Sachsenhausen
Mauthausen. Amstetten
Regăsirea cu Simion
Gunskirchen, ultimul lagăr

IV. Supraviețuitori ai Holocaustului
Eliberarea 119
4 mai 1945
Liberi, în lumea liberă 122
Wels
Întoarcerea acasă 127
Budapesta. Oradea. Sf. Gheorghe

Postfață
(dr. Apostol Stan) *133*

Periplu de-a lungul unui secol
(lector univ. O. M Sachelarie) *136*

Anexa I. Document privind deportarea domnului Leopold Schobel din Sfântu Gheorghe în lagărele naziste *141*
Anexa II. Leopold Schobel - ipostaze fotografice *143*
Anexa III. Repere biografice *149*
Anexa IV. Glosar *153*
Anexa V. Un alt fel de dicționar *163*
Anexa VI. Cronologia evenimentelor istorice (1918-1945) *169*
Anexa VII. Din istoria poporului evreu – repere cronologice *177*
Bibliografie selectivă *183*
Indice general *185*

Marilena Lică-Maşala

„ Am fost la Auschwitz deținutul A-13221 “
— convorbire realizată cu Leopold Schobel —

Volum editat cu sprijinul :

Ambasadei Statului Israel în România
Ministerului Culturii şi al Cultelor din România
Federaţiei Comunităţilor Evreieşti din România
Fundaţiei „ MCA România – Centrul de Monitorizare şi Combatere a Antisemitismului în România "

SPONSORI :

Marco Maximillian Katz, Israel
Isidor Schobel şi Rivka Shlo, Israel
Esther şi George Thomas, Elveţia
Elisheva Huber, Austria
SC PROIECT ARGEŞ SA, Piteşti
SC ALPROM SA, Piteşti
SC ARPO SA, Curtea de Argeş

Fiului meu, Radu Andrei,
şi generaţiei pe care o reprezintă

RESTITUIRI

Colecţie coordonată de lector univ. Octavian Mihail Sachelarie

Despre autor:

Marilena Lică-Maşala (n. 23 octombrie 1955, Teiu, Argeş) este absolventă a Facultăţii de Psihologie-Sociologie, Universitatea Hyperion, promoţia 1994, cu un studiu psiho-sociologic despre fenomenul modei la adolescenţi şi tineri. Fondatoare a unei asociaţii culturale pentru tineri („Androcles", 1995), membră a mai multor asociaţii nonguvernamentale.

Co-editor al revistei de informaţii şi divertisment pentru tineri „Androcles" (1995) şi al volumului monografic al comunei Teiu (1998), localitatea natală.

Colaboratoare în diferite cercetări sociologice de teren (1994-2002).

Colaboratoare a mass-media locală:

- *presă scrisă: semnează diferite articole, studii, interviuri, traduceri;*
- *TV: realizatoare a emisiunii „Sentimente sub cenzură" în perioada 1997-1998, în cadrul căreia prezintă comunităţi etnice piteştene (armenească, evreiască, italiană, greacă).*

Organizatoare a unor simpozioane sociologice, în colaborare cu Institutul de Sociologie al Academiei Române şi alte organizaţii ale societăţii civile.

Conduce propria firmă specializată în cercetarea opiniei publice, consultanţă psiho-sociologică şi editură (Editura Lică -2000).

Colecția *Restituiri*

Marilena Lică-Maşala

„Am fost la Auschwitz deținutul A-13221"

— convorbire realizată cu Leopold Schobel —

Prefață de Oliver LUSTIG

Postfață de Apostol STAN

Piteşti
Editura Lică
2002

Consultant ştiinţific : Oliver LUSTIG

Descrierea CIP a Bibliotecii Naţionale a României:
Lică-Maşala, Marilena
„Am fost la Auschwitz deţinutul A-13221" - convorbire realizată cu Leopold Schobel - / Marilena Lică-Maşala ; Editura Lică, 2002
206 p.; 14,5 x 20,5 cm [Restituiri; 1]
Bibliogr.
Index
ISBN 973-99987-1-2

343.819.5 (438 Auschwitz)
323.1 (= 411.16) (438)

© Editura Lică, Piteşti, România
Aleea Ion Trivale, bl. 4B/B/26
Tel. : 0248/276107
E-mail : edlic2002@yahoo.fr

ISBN: 973-99987-1-2

Mesajul Excelenței-Sale,
Domnul Sandu Mazor,
Ambasadorul Statului Israel la București,
adresat cititorilor acestui volum

Istoricii, cercetătorii în domeniul comportamentului social şi chiar oamenii politici nu au o părere omogenă în ceea ce priveşte corectitudinea uneia dintre cele două afirmații : studiul trecutului ne facilitează prognoza viitorului, sau analiza viitorului în timp real face trecutul mai cognitiv.

Din punctul meu de vedere această dilemă filozofică nu poate fi relevantă în nici una din formulări în ceea ce priveşte *Holocaustul*. Explicația e mult mai simplă decât dilema : omenirea nu poate anticipa un viitor *Holocaust* pentru că nu e un fenomen omenesc şi nu poate găsi justificarea trecutului privind prin prisma prezentului omenesc. Opinia mea e consolidată de simpla convingere potrivit căreia *Holocaustul* şi *omenescul* nu sunt compatibile.

Etimologia cuvântului *holocaust* este bipolară. *Prima*, din Grecia antică, înseamnă sacrificarea animalului prin ardere. *A doua*, universală, modernistă, înseamnă uciderea (prin ardere) a unui foarte mare număr de oameni. Decalajul în timp dintre cele două definiții ne învață, printre altele, că nici măcar spartanismul şi barbarismul

acelor timpuri nu şi-ar fi putut închipui existenţa unei atrocităţi cunoscută sub numele de *Holocaust*.

„ Pământul Patriei nu se aseamănă exilului. Aici nu suntem neajutoraţi şi lipsiţi de putere. E unicul colţ din lume în care evreii iau poziţie şi luptă. Ei vor lupta pentru pământul lor şi pentru demnitatea naţiunii. ”

Rândurile citate aparţin lui David Ben-Gurion şi datează încă dinaintea întemeierii Statului Israel.

Ca un mândru fiu al poporului evreu şi ca un devotat cetăţean israelian nu pot încheia aceste rânduri fără a adresa un mesaj tinerei generaţii cititoare a acestui volum documentar :

- Astăzi, când pe multe meleaguri, inclusiv aici, apar minţi aride, inimi lipsite de omenie şi voci negativiste, fiţi membri toleranţi ai societăţii, dar nu toleraţi tentativele de poluare ale conştiinţei umane, pentru ca, oricât s-ar învârti, roata istoriei să nu se poticnească încă o dată în mocirla bestialităţii de care au dat dovadă fiare cu chip de om !

Sandu Mazor

Ambasadorul Statului Israel la Bucureşti

Bucureşti, 8 noiembrie 2002

Prefață

În expunerea sa introductivă la începerea Procesului de la Nürnberg, acuzatorul principal din partea S.U.A. – Robert H. Jackson, referindu-se la *crimele împotriva umanității* săvârşite de naziști în cel de-al Doilea Război Mondial, a declarat :

> *„Cele mai bestiale şi cele mai numeroase crime au fost cele plănuite şi săvârşite de naziști împotriva evreilor... Istoria nu cunoaşte crime îndreptate simultan împotriva unei asemenea mase de oameni, crime săvârşite cu atâta cruzime premeditată... Germania se transformase într-o uriaşă temniță. Vaietele victimelor ei au fost auzite în lumea întreagă şi au făcut să se cutremure întreaga omenire civilizată".*

Țipetele, urletele cele mai cutremurătoare au izbucnit, fără îndoială în buncărele lagărelor de concentrare – Dachau, Buchenwald, Mauthausen, Sachsenhausen şi multe altele – unde Häftling[1]-ii erau schingiuiți şi torturați, în încăperile în care se făceau experiențe pe oameni vii, în imensele hale ale celor patru crematorii de la Birkenau în momentul în care miile de mame cu copii până la 14 ani, bolnavi, moşnegi, având singura vină că s-au născut evrei, realizau că prin cilindrii din tablă perforată ce se înălțau de la pardoseală până în tavan nu vine apă, ci se rostogolesc granule care în contact cu aerul produc gaze mortale. Acele țipete şi urlete cutremurătoare din imensele hale ale crematoriilor de la Birkenau-Auschwitz reizbucneau la fiecare nou transport de deportați; iar transporturile soseau zi şi noapte fără întrerupere.

Ecoul vaietelor de durere, al țipetelor de spaimă care *atunci* au făcut să se cutremure întreaga lume civilizată s-au atenuat odată cu scurgerea deceniilor. Şi e firesc să fie aşa...

---

[1] Häftling (germ.) : deținut în lagărele de concentrare naziste (n.e.).

E firesc ca timpul să ajute la cicatrizarea rănilor.

E firesc ca timpul să aducă iertare.

Dar nu e firesc, e trist şi dureros, e chiar revoltător că, pe măsură ce numărul supravieţuitorilor Holocaustului, al martorilor oculari ale acelor cutremurătoare crime scade implacabil, *„corul" negaţioniştilor* dobândeşte noi dimensiuni. Ei afirmă, susţin, scriu negru pe alb – fără să le tremure vocea şi nici mâna pe stilou – că tot ce se spune despre exterminarea evreilor în cel de-al Doilea Război Mondial, despre camerele de gazare şi crematoriile de la Birkenau-Auschwitz sunt *„născociri"*, *„inventii"*, că Holocaustul este *„o legendă"*, *„un mit"*, *„o mare minciună"*.

Şi în ţara noastră, în ultimele luni, au început să fie difuzate o serie de cărţi (traduse în limba română), unele în variante concentrate, în care autorii - *membri ai „corului"* mai sus amintit – îşi trâmbiţează de la prima până la ultima pagină ţinta urmărită : „demolarea mitului Holocaustului", „demascarea uriaşei minciuni a exterminării evreilor din Birkenau", a „legendei Auschwitz-ului".

Toate aceste cărţi au pe copertă, ca semn distinctiv, ştampila cu inscripţia „SAMIZDAT" care, de altfel, este şi numele editurii.

În aceste împrejurări, apariţia volumului *„Am fost Häftling numărul A-13221 la Auschwitz – calvarul străbătut de Leopold Schobel"*[2] merită o dată mai mult felicitări.

La Birkenau-Auschwitz n-au fost umiliţi, schingiuiţi şi exterminaţi numai evreii. Acolo a fost umilit, batjocorit Om-ul, acolo a fost călcată în picioare *demnitatea umană*. Acest adevăr trebuie să fie cunoscut şi înţeles mai ales de tânăra generaţie. Or, pentru tineri nu poate fi nimic mai convingător decât o mărturie obiectivă, directă, sinceră, lipsită de patimă.

Mărturia lui Leopold Schobel – pusă în emoţionante pagini, deseori de-a dreptul cutremurătoare, de Marilena Lică – se distinge tocmai prin aceste calităţi. Schobel nu teoretizează, nu polemizează, nu cere răzbunare, nici măcar nu condamnă. El povesteşte. Povesteşte ce i s-a întâmplat..., ce a văzut cu ochii lui că au pătimit cei de lângă el... ce i-au povestit iui cei cu

---

[2] Variantă propusă de domnul Oliver Lustig, la proiectul nostru iniţial de titlu : *„Am fost deţinut la Auschwitz cu numărul A-13221. Biografia domnului Leopold Schobel"*. Întrucât subiectul dialogurilor noastre cu Leopold Schobel se referă numai la perioada 1918-1945, am renunţat la acest titlu (n.a.).

care — prin voia destinului — a străbătut împreună câte un fragment din marele său calvar. Iar Marilena Lică, autoarea, are şi răbdarea şi înțelegerea să-l asculte şi să nu-l întrerupă decât foarte rar pentru a nu-l tulbura pe cel care retrăieşte, vede aievea în fața ochilor fiecare moment pe care-l evocă. Evident, ea are talentul de a aşterne astfel pe hârtie toate cele auzite încât — evitând aglomerarea de adjective cât şi insistența pe *scenele tari*, terifiante, pentru a stoarce lacrimi cu orice preț — reuşeşte să-l transpună pe cititor în acel teribil *„imperiu al morții"* cunoscut sub numele de Auschwitz şi să-l facă să păşească, alături de povestitor, răscolit până în adâncul sufletului de cele mai diverse sentimente, de la revoltă la înțelegere, de la desnădejde la speranță, de la ură la iertare.

Înainte de a începe să evoce calvarul străbătut, Leopold Schobel se opreşte — nu fără nostalgie — asupra copilăriei, adolescenței şi a primilor ani ai tinereții. Cu siguranță, amintirile plăcute din acei ani l-au însoțit zi şi noapte în toate lagărele prin care a trecut. Ele l-au ajutat să învingă foamea şi frigul, ele i-au reaprins speranța când credea că în el, în sufletul lui totul s-a stins; ele au constituit suportul moral în interminabilele ore de aşteptare a „selecționărilor" pentru gazare. De aceea, şi acum, înainte de a da drumul povestirii sale despre incredibilele întâmplări prin care a trecut, s-a oprit puțin la acei ani. Erau anii interbelici. Antisemitismul se manifesta fățiş, devenea tot mai agresiv. Totuşi, elevul Schobel nu-l analizează, nu-l comentează. Nedreptățile care i se fac însă în liceu, atitudinea unor profesori legionari care îşi afirmă deschis sentimentele ostile față de evrei îl dor, îl rănesc, dar nu-l îngrijorează. Nu se simte izolat şi nici prigonit. Este un tânăr echilibrat, încrezător în forțele sale, în viitor.

Nu intuieşte ce-l aşteaptă şi nici nu avea cum să bănuiască. Aşa cum n-a bănuit nici unul din cei peste 160.000 de evrei din Transilvania de Nord ocupată de horthyşti în virtutea Dictatului de la Viena. Calvarul care li s-a hărăzit a fost acelaşi pentru toți. Majoritatea, aproximativ 150.000, au fost expediați la Auschwitz. O parte mai mică, peste 15.000, bărbați între 20 şi 48 de ani, au fost luați în detaşamente de muncă forțată şi trimişi să construiască drumuri şi să demineze, cu mâinile goale, fâşiile din fața şi spatele frontului. Aceştia au scăpat de Auschwitz.

Au fost şi câteva excepții, printre care şi Leopold Schobel. Da, el a străbătut mai întâi câmpiile — când arse de soare, când bătute de vânturi

geroase — ale Bielorusiei şi Ucrainei. Timp de nouă luni a cunoscut marşurile interminabile — şi prin noroaie din strânsoarea cărora greu te puteai smulge, şi prin zăpezi în care te pierdeai... —, a cunoscut foamea devastatoare şi chinurile setei..., a învăţat să rabde supus să fie izbit cu patul puştii şi să fie călcat în picioare. A învăţat să mărşăluiască, să meargă mai departe, fără să se prăbuşească, părăsindu-şi camarazii storşi de orice putere, înghețați de frig sau delirând din cauza febrei blestematului tifos exantematic. Apoi, lăsat la vatră, după câteva luni, a fost internat în ghetou şi abia acum – după ce a supravieţuit calvarului detaşamentelor de muncă forţată din Bielorusia şi Ucraina, din efectivul cărora peste 80% nu s-au mai întors -, Leopold Schobel a început să parcurgă un nou calvar, calvarul cel mare : Drumul spre Birkenau-Auschwitz.

Leopold Schobel are un fel de a fi şi mai ales de a povesti original. Evocă faptele, fără a da detalii. Sare peste unele momente fie că i se par nesemnificative, fie că, prin analogie, îşi aminteşte de ceva, care în acea clipă îl răscoleşte profund. Ulterior revine fără a comenta de ce. Acest mod de a se exprima, uneori abrupt, nu îngreunează urmărirea povestirii ci, dimpotrivă, te îndeamnă să-l asculți cu atenție sporită. Îşi păstrează calmul şi atunci când, răni pe care le credea cicatrizate, atunci când şi le aminteşte încep din nou să sângereze.

Ajutat de cele aproape şase decenii care-l distanțează de cele întâmplate, ajutat de întreaga lui experiență de viață de peste 80 de ani, Leopold Schobel evită să impresioneze, prin descrierea cruzimilor, a barbariilor; nu creionează niciodată tabloul unei schingiuiri ori execuții, al unor mormane de cadavre în aşteptarea ,,cărăuşilor de cadavre" sau, modul cum se îndreaptă, împleticindu-se, urmărit de camarazii săi, ,,un musulman" spre gardul de sârmă ghimpată străbătut de curent de înaltă tensiune. Nu, capitole întregi se rezumă la descrierea faptelor aşa cum s-au succedat, aşa cum s-au întâmplat. Evident, chiar dacă a trecut de atunci peste o jumătate de veac, nu se poate menține doar în postura unui martor ocular care depune o mărturie.

Pe parcurs, îşi ,,*aminteşte*" că el, totuşi, n-a fost *atunci... acolo...* doar spectator.

Şi, atunci, izbucneşte.

Da, atunci fostul *Häftling numărul A-13221* întrerupe povestirea şi, brusc, se adresează cititorilor printr-un țipăt ca acelea de atunci, de-acum

aproape 60 de ani, care au spart uşile de metal ale *buncărelor* şi zidurile lagărelor şi s-au făcut auzite în întreaga lume :

„Dacă mă duceau numai pe mine, nu ziceam nimic !
M-au dus !
Şi altul suferă !
În lagăr sau pe front, tot nu era raiul pe pământ !

Dar, ce-ai avut cu mama mea ?
Ce-ai avut cu copilul de 7 ani ?
Ce-ai avut cu cumnata mea ?
Şi cu alte femei şi cu atâția copii ?
Ce-au greşit ?

Nici eu nu am greşit !
Vina mea a fost, ca şi a altora, că m-am născut evreu !
Dar, de ce nu ai lăsat femeile şi copii acasă ?!
Şi pe bărbați du-i !
Schingiuieşte-i, fă ce vrei, nu mă interesează !
E război ? Să moară !

Dar, mama mea ? Cu ce a greşit ?
Tatăl meu a murit la Sighişoara.
Pot să mă duc la mormânt. Ştiu că acolo e !
Dar, la mama, unde să mă duc ?
Am fost de două ori la Auschwitz, după eliberare, după ce am venit acasă.
Şi am aprins lumânări acolo, pe ruinele fostelor crematorii şi camere de gazare.
Nu ştiu şi nu voi şti niciodată
În care din cele patru crematorii a fost arsă mama !
SS-iştii le-au aruncat în aer ca să nu rămână urme !...
Am aprins lumânări la toate cele patru !
Am spus Kadiş, Rugăciunea pentru sufletul morților !
Mare lucru am făcut pentru biata mea mamă !"

După cum se poate constata, Schobel nu-i condamnă, nu-i blestemă pe călăi. Nu pe ei îi întreabă unde să meargă la mormântul mamei.

El întreabă poate *Destinul* sau *Lumea*, aşa, în general.

El ştie că pentru mama sa, ca şi pentru toţi cei 6.000.000 de martiri ai Holocaustului nu s-a găsit, de-a lungul şi de-a latul Europei, loc pentru mormânt. Ei au fost transformaţi în cenuşă şi fum împrăştiate apoi de vânturi în cele patru zări ale pământului. Ei nu-şi pot dormi în liniştе somnul de veci decât în memoria omenirii.

De aceea, eu cred că Schobel nu întreabă unde să meargă la mormântul mamei sale nici Destinul nici Lumea în general.

El întreabă cititorul.

Şi nu-l întreabă ca să-i răspundă.

Ci din dorinţa de a-l pune pe gânduri...

Ar vrea ca cititorul, îndeosebi tinerii cititori, să-şi dea seama că o asemenea CRIMĂ cum a fost HOLOCAUSTUL – nu trebuie să se repete şi, de aceea, N-AVEM DREPTUL S-O UITĂM.

Bucureşti, ianuarie 2002 *Oliver LUSTIG*[3]

P.S.

Consider că această prefaţă nu poate fi încheiată fără a fi relevată consistenţa şi valoarea documentară a Anexelor. Îndeosebi „Glosarul" este un adevărat ghid pentru cititor în parcurgerea atât a unor texte literare, cât şi a unor lucrări de specialitate consacrate spaţiului concentraţionar nazist.

[3] Oliver Lustig (n. 4 noiembrie 1926, Şoimeni, Cluj) a fost internat în ghetoul din Cluj (mai 1944) şi deportat cu întreaga familie în lagărele de exterminare Birkenau-Auschwitz şi Dachau. La 27 aprilie 1945 a fost eliberat de armata americană. Scriitor cunoscut al universului concentraţionar nazist, şi-a consacrat întreaga activitate memorialistică evocării calvarului străbătut.

Argument

Tatăl meu aducea cu sine, într-o seară târzie, o carte cu titlul *„Fabrica morții"*. Ne-a spus doar atât :

- Copii, citiți această carte. Trebuie să știți că în lume a existat și Auschwitz.

Aveam 12 ani. Am citit. Îmi amintesc încă fotografiile care înfățișau copii de vârsta mea deveniți „schelete-vii" datorită experiențelor efectuate pe ei. Nu gândeam atunci că, peste decenii, voi întâlni un supraviețuitor al unui batalion de muncă forțată, al celei mai terifiante „fabrici a morții"- lagărul de exterminare Birkenau-Auschwitz II - și al altor lagăre naziste.

În ianuarie 1998, fiind realizatoarea emisiunii TV *„Sentimente sub cenzură"*, mi-am propus să prezint publicului piteștean comunități etnice din urbea noastră. Invitației mele au răspuns cu multă amabilitate reprezentanții acestora, inclusiv domnul Leopold Schobel, președinte al Comunității Evreilor din Pitești*. Așa l-am cunoscut. Apoi, această întâlnire s-a metamorfozat, pas cu pas, într-un volum documentar sau, mai exact, într-o mărturie despre evenimentele trăite de pc, 'ația multietnică a Ardealului în perioada 1918 – 1945. Există oare sociolog român care, întâlnind un ardelean ai cărui ani ar fi simbolizat vârsta României Mari, ar putea rezista ispitei de a iscodi prin memoria acestuia, având luciditatea faptului că această întâlnire poate fi o șansă unică în destinul profesional de a o utiliza ca sursă de documentare despre organizarea socială în acele timpuri și despre istoria țării sale ? Iată un motiv important pentru mine de a reconstitui, cu ajutorul unui ghid de interviu, biografia acestui om aparent simplu, obișnuit, pe care îl voi numi în continuare Lazăr, prenume cu care îi face plăcere să se recomande. Dar, în timpul convorbirii, am înțeles că accentul va cădea inerent pe marile victime ale înfruntării dintre al III-lea Reich și URSS, evreii din Europa. Lazăr este nu doar un martor important al acelor vremuri, ci și unul dintre puținii evrei care au supraviețuit

* Leopold (Lazăr) Schobel s-a stabilit în Pitești, relativ recent, din 1992 ; a fost președinte al Comunității Evreilor din Pitești din decembrie 1993 până la 28 august 2002 (n.e.).

Holocaustului nazist. Brusc, am simțit că orice l-aș fi întrebat ar fi fost nepotrivit ; cuvintele mele mi-au apărut seci, mici, lipsite de substanță, incapabile să se ridice la nivelul dramatismului relatărilor sale. Așadar, am renunțat la întrebări. Puteam eu să surprind mai bine decât el însuși tragedia lui și a familiei lui, tragedie care a depășit zidurile sau gardul locuinței unei simple familii de evrei din Transilvania ? Tragedia unei populații găzduite de secole de ospitalierii români, a fost tragedia unui popor stabilit de-a lungul și de-a latul întregii Europe, devenind, în același timp, tragedia umanității pe tot parcursul celui de Al Doilea Război Mondial. Tragedia lui Lazăr s-a consumat într-un anumit context european, într-o Europă disputată și sfâșiată între dictatori, exponenți ai unor ideologii cu manifestări extremiste, atât de stânga, cât și de dreapta. Drama familiei Schobel, familie de evrei ardeleni, este dublată de evoluția dramatică a evenimentelor celui de Al Doilea Război Mondial, evenimente al căror curs ucigător a avut consecințe dezastruoase atât pentru integritatea teritorială a tânărului stat unitar român - România Mare, realizare târzie a românilor -, cât și pentru populația ce trăia între granițele sale. De aceea, intervențiile mele au rămas în umbră, aproape nesemnificative, străduindu-mă să nu-i întrerup cursivitatea aducerilor-aminte. Orice intervenție ar fi rupt unitatea amintirilor sale, care păreau sculptate în memoria sa, abia așteptând momentul irumperii din străfunduri !

Am conservat în transcrierea relatărilor lui Lazăr exprimarea sa, pentru specificul aparte al frazelor, expresie a unei personalități conturate într-o zonă multietnică. Reluările de cuvinte, formele ușor arhaice ale unor expresii le-am păstrat intacte pentru puterea sugerării muzicalității graiului ardelean, grai dezvoltat și conservat la adăpostul umbroșilor noștri Carpați.

Dornică de a nu pierde nici un cuvânt, nici un sunet din amintirile tezaurizate în memoria lui Lazăr, m-am înarmat cu reportofon, casete audio și am început înregistrările. Tehnică de lucru de altfel, aparent, banală. Timp de două luni (februarie - martie 1998), la fiecare sfârșit de săptămână, Lazăr mi-a povestit primii 27 de ani din viața sa. Care au fost însă sentimentele mele ascultându-l ? Îmi este greu încă să exprim în cuvinte. Aș fi dorit atunci să fi fost cineast ori să-l fi avut în preajmă pe Steven Spilberg.

Mărturia emoționantă a acestui supraviețuitor, cu suflet nobil, despre acele vremuri de restriște, derută, confuzie și cumplită violență, despre apariția și instalarea antisemitismului în Ardealul de Nord, până la forma sa

exacerbată, deportarea populației evreieşti în cvasitotalitate de către funcționarii regimului horthyst, în lagărele de concentrare şi exterminare naziste, m-a cutremurat. La sfârşitul expunerii nu am putut simți alt sentiment față de Lazăr decât acela de admirație, de profundă admirație, pentru frumusețea caracterului său, pentru că, intenția lui nu a fost aceea de a acuza, de a căuta vinovații, de a spune cât a suferit sau cât de umilit a fost el sau alții, deşi aceasta ar fi fost reacția psihologică firească a unei victime. Nu ! Durerea sa rămâne imensă în fața neputinței de a mai schimba ceva în cursul istoriei şi omenirii. Lazăr a dorit doar să depună o simplă mărturie care i-a fost refuzată pentru Procesul de la Nürnberg, în anul 1946. Şi am fost de acord că, durerile morale, odată mărturisite, pot fi mai uşor suportate.

De ce încă un volum despre unul dintre fenomenele politice consumate cu prețul a milioane şi milioane de vieți în prima jumătate a secolului trecut ?

Un motiv important îl reprezintă însuşi Lazăr. Astăzi, deşi trecut de 80 de ani, chinuit de durerile unei maladii anchiiozante şi deformante, el nu este un bătrân înrăit, duplicitar, inconsecvent, ci este un om echilibrat, sociabil, politicos, amabil, plin de umor, având încă uşa deschisă prietenilor, din ce în ce mai rari. Prin capacitatea sa de relaționare şi prin inteligența cu care ne-a permis să-i retrăim trecutul, Lazăr reprezintă înțelepciunea unui destin împlinit, ceea ce îl onorează. Iar toate aceste constatări au cântărit greu când am decis să-l prezentăm publicului ca un potențial model de loialitate față de legile şi valorile țării pe teritoriul căreia au emigrat strămoşii lui. Un potențial model de afecțiune, acceptare şi fidelitate față de valorile familiei ori față de valorile prieteniei şi colegialității, chiar dacă frecvent colegul ori prietenul a aparținut unei alte religii, alte etnii sau convingeri ideologice. Un potențial model de generozitate şi dăruire în momente critice de supraviețuire. Un potențial model de educație tolerantă într-o societate multietnică şi convingeri religioase diferite, în care prioritățile ar trebui să se structureze după variabilele timp social, viață şi progres, nu după interese meschine şi înavuțire. Un potențial model de ființă umană care a refuzat să accepte malformarea sufletului său tânăr. Iar noi credem că orice suflet tânăr are nevoie nu numai de iubire şi armonie pentru formarea sa echilibrată, ci şi de modele autentice.

Apoi, cred, asemenea tatălui meu în urmă cu decenii, că este dreptul generațiilor mai tinere să cunoască relatări, mărturii, despre şi din

istoria devenirii umane, pentru că lor le revine responsabilitatea să repună umanitatea în drepturile ei, delimitând binele de rău. Doar generațiile viitoare pot să umanizeze omenirea, de mult prea multe ori oprită în cursul său firesc către echilibru şi armonie. Este, de altfel, şi mesajul lui Lazăr : resursele umanității se află doar în iubire !

Volumul apare la o distanță de patru ani de la înregistrarea mărturiei lui Lazăr. Am avut nevoie de timp pentru a-mi depăşi emoțiile ce-mi împovărau sufletul şi pentru a-mi regăsi neutralitatea. Am avut nevoie de timp pentru a mă elibera de obsedant de inutila întrebare : cum de a fost posibil un aşa măcel şi multe alte măceluri asemănătoare lui ? Am avut nevoie de timp pentru a mă documenta despre faptele, întâmplările, evenimentele, suferințele, dramatismul acelor ani din istoria Ardealului, României şi Europei.

Pentru a uşura cititorului mai tânăr înțelegerea unui secol plin de contraste, am alocat un spațiu aparte prezentării unor repere din biografia unora dintre personalitățile epocii, alcătuirii unei cronologii a evenimentelor importante consumate în prima jumătate a secolului trecut în Europa şi în România, începând cu anul 1918, anul formării statului România Mare, şi a unui mic dicționar explicativ de termeni. Am apreciat ca fiind utile prezentarea unor repere din istoria poporului evreu. De asemenea, am încercat să reconstituim traseele urmate de Lazăr, şi mulți alții ca el, spre înfruntarea cu NEÎNȚELESUL !

Singurul criteriu obiectiv determinant în alcătuirea dicționarelor a fost generat de conştientizarea nevoii de stimulare către informare şi documentare a cititorului. Consultarea surselor bibliografice pentru alcătuirea acestor ,,Anexe" am început-o în anul 1998, iar selectarea personalităților prezentate în ,,Repere biografice" sau termenilor din anexele respective nu are nici o legătură cu declarațiile ori pozițiile partizane politice sau de grup care s-au conturat în ultima vreme în România. Pentru formarea unei imagini complete recomandăm cititorului căutarea şi a altor surse bibliografice. Lista propusă de noi este, inevitabil, incompletă, întrucât scopul acestor anexe a fost doar acela de a oferi o imagine generală asupra anumitor evenimente şi de a avertiza asupra consecințelor dezorganizărilor sociale şi distrucțiilor în latura morală şi spirituală a psihicului uman provocate de anumite ideologii. Nu ne-am propus aici analiza, aprofundarea sau elucidarea cauzelor care au generat aceste evenimente ori

consecinţelor acestora şi dorim să evităm orice polemică în jurul anumitor subiecte, încă sensibile. După părerea noastră, subiectele legate de desfăşurarea dramatică a evenimentelor în Europa secolului XX sunt încă departe de a fi epuizate.

Trebuie să spun că realizarea acestui volum a fost posibilă datorită eforturilor mai multor persoane care mi-au înţeles ideea. De aceea, se cuvine să adresez mulţumirile mele, în mod deosebit :

- *domnului Leopold (Lazăr) Schobel*, care mi-a încredinţat durerile şi bucuriile sale de om obişnuit ;
- *părinţilor mei* care, loiali valorilor satului românesc, m-au înzestrat cu o neobosită încredere şi curiozitate pentru spiritul şi sufletul omenesc ;
- *colegului Mihai Sachelarie*, pentru perseverenţa cu care m-a determinat să-i ascult sugestiile în obiectivarea acestui demers editorial ;
- *lui Jean-Marie Villaume* (Franţa) ;
- *domnului Radu Algazi* (Israel) ;
- *domnului Profesor Toma George Maiorescu* ;
- *doamnei Sandra Simovich, secretar II la Ambasada Statului Israel în România* ;
- *domnului Florin Rotaru, secretar de stat la Ministerul Culturii şi Cultelor din România* ;
- *domnului Oliver Lustig* pentru sugestiile utile în alcătuirea anexelor.

Rămân profund recunoscătoare d*omnului Marco Maximillian Katz*, directorul Centrului pentru Combaterea şi Monitorizarea Antisemitismului în România*, pentru înţelegerea esenţei mesajului nostru şi pentru sprijinul financiar acordat.

Piteşti, octombrie 2002 *Marilena Lică-Maşala*

---

* Centrul poate fi contactat la adresa : www.antisemitism.ro

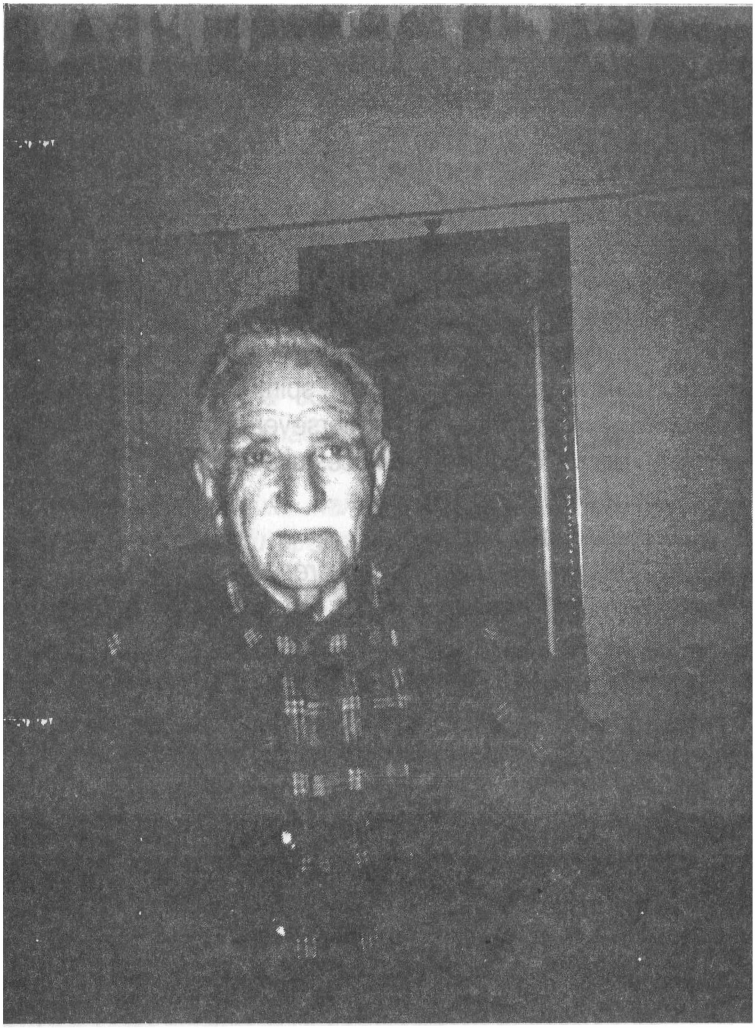

Lazăr, înțelepciunea unui destin împlinit (Pitești, 8 octombrie 2000)
Leopold Schobel la venerabila vârstă de 82 de ani, în locuința sa din Pitești

Mesaj către UMANITATE

... Săraca mama mea !

Mi-o amintesc, acolo, aşezată lângă mine, în vagonul acela ce ne-a dus la Auschwitz, dar noi nu ştiam unde mergem. Şi erau cu noi nepoţica mea, Lia, şi cumnata mea, Viorica.

Şi nepoţica, de numai şapte ani, zice :

- Lazăr, trebuie să mâncăm mai puţin, să ne ajungă mâncarea, că nu ştim dacă ne-or da curând mâncare !

Ce gândire, la un copil de numai 7 ani !

Şi ce copil frumos era nepoţica mea Lia !

... Şi era în acel vagon cu care ne-au dus, într-un colţ, un vas unde mergeam toţi pentru nevoi, fiecare, aşa, în văzul tuturor !

De era femeie, de era bărbat, de era copil, fiecare trecea spre acel colţ cu jena că trebuie văzut de toţi ceilalţi !

Ce-a însemnat aceasta pentru fiecare femeie din acel vagon, nu-ţi poţi închipui !

Ce-a însemnat aceasta pentru fiecare tânără din acel vagon, nu-ţi poţi închipui !

Ce-a însemnat aceasta pentru fiecare bărbat din acel vagon, nu-ţi poţi închipui !

Ce-a însemnat aceasta pentru oricare dintre noi, nimeni nu-şi poate închipui !

Cum poţi uita ce a fost ?

Putem ierta !

Dar nu putem uita...!

Lazăr : Marilena, uite, eu îţi voi relata totul, aşa cum am trăit şi am simţit eu evenimentele ; îţi voi relata episoadele aşa cum mi le amintesc, iar tu să scrii o carte. Crezi că va ieşi o carte ? Uite, m-am gândit şi la titlul cărţii. Titlul cărţii trebuie să fie de aşa natură încât să prezinte realitatea. Şi m-am gândit la următorul titlu :

„ Am fost deţinut la Auschwitz cu numărul A – 13221 “.

Atât ! Îl am pe mână ! Tu l-ai văzut ?

Marilena : Nu.

Lazăr : Uite-l ! ... Şi mai am unul..132 080. Este numărul de la Mauthausen, am să ţi-l arăt imediat. Este pe o plăcuţă de tablă cu sârmă şi eram obligaţi să-l purtam aici, la încheietura pumnului, pe locul ceasului, ca o brăţară. Aşa o numeam noi în limbajul de lagăr : brăţara.

Noi nu eram oameni. Eram numere !

N-aveam nume !...

Dacă aş avea bani, te-aş lua cu mine la Auschwitz, să-ţi arăt locurile unde au fost camerele de gazare, crematoriile şi alte nenorociri.

Este în Polonia. Nu ne trebuie viză. Se merge cu trenul la Budapesta, dimineaţa se ajunge la Varşovia.

... La Auschwitz, în lagăr, am avut un prieten, Nalepa Yurek.

... Am dormit cu el într-o încăpere, la Auschwitz, în lagăr, şapte luni...

Ne-am revăzut după 45 de ani de la eliberarea din lagăr. Locuia la 30 de kilometri de Auschwitz, în Knurov, un orăşel de mineri, lângă Katowice, regiunea lor cu cărbuni. Era miner. L-am vizitat de două ori ; am locuit la el două săptămâni. O să-ţi arăt costumul pe care mi l-am cumpărat acolo, la un magazin. A doua oară când am fost în vizită, el nu se mai simţea bine. A chemat pe fiică-sa, pe nevastă-sa şi ginerele, şi ne-a spus :

- Lazăr pleacă acum. Nu ştiu dacă Lazăr mai vine în Polonia şi mai ales nu ştiu dacă voi trăi ! Dar dacă eu nu voi mai fi, voi să-l primiţi aşa cum l-am primit acum !

Ne-am luat rămas bun. Ginerele lui m-a condus la gară, la Katowice. A fost ultima oară când ne-am văzut ! A murit, săracul ! Am corespondat un timp cu fiica lui şi cu soţia lui, dar la un moment dat nu mi-au mai răspuns la scrisori. Oare de ce ? Nu le-am făcut nimic, nu m-am dus cu mâna goală...

La Auschwitz, la muzeu, există arhivă cu foştii deţinuţi. Eu le-am cerut în scris să-mi elibereze o adeverinţă din care să reiasă că figurez în arhiva cu deţinuţii de la Auschwitz, dar nu mi-au răspuns. Când am călătorit prima dată la Auschwitz, atunci, copleşit de tristeţea amintirilor, nu m-am gândit să cer o asemenea adeverinţă. Dar, cunoşteam o doamnă poloneză, căsătorită cu un ungur din Alba-Iulia, şi pentru că ea pleca de două, trei ori pe an acasă, în Polonia, într-o zi am rugat-o :

- Du-te la Auschwitz şi interesează-te la muzeu sau la biroul cu documentele deportaţilor şi ia-mi o adeverinţă.

Eu am o adeverinţă pe care am primit-o în mai 1945, după ce m-am eliberat. Adeverinţa este de la lagărul Mauthausen, dar acolo scrie că sunt din Cehoslovacia. Nu conta atunci ce scriau.

Ce mă interesa pe mine atunci ?!!!...

Dar scrie... data mea de naştere... numele meu...

Deseori m-am întrebat cum a permis Dumnezeu ca dintr-un popor civilizat, cum era poporul german, să se nască asemenea creaturi care să dorească exterminarea altui popor ?

Mintea mea refuză să înţeleagă !

Nu, nu sunt un erou.
Asta mi-a fost soarta.
Nu am fost singurul care a suferit.
Nu urăsc pe nimeni, nu am nimic cu nimeni.
Poate doar cu aceste sisteme naziste sau comuniste.

Ce m-a învăţat suferinţa din lagăr ?

Aş dori să exprim totul în câteva cuvinte.

Aş dori ca aceste cuvinte să fie ca un mesaj către umanitate.

Doar atât - un mesaj simplu către umanitate :

Conducători şi popoare,

Luptaţi pentru pace în lume !

Să ne cunoaştem cât mai bine unul pe altul ca să ne preţuim şi să ne respectăm reciproc !

Să fim buni prieteni şi înţelegători cu cei cu care convieţuim, fără deosebire de etnie şi rasă !

Să luptăm cu toate mijloacele contra nazismului, fascismului, rasismului, extremismului, xenofobiei şi antisemitismului !

Să nu mai permitem un alt Holocaust, indiferent pe cine ar leza sau viza, împotriva cui s-ar îndrepta !

Să strângem o mână sinceră de prietenie cu toate popoarele !

În lume să fie pace, bunăstare, libertate şi înţelegere între popoare !

Piteşti, ianuarie 1998 *Leopold Schobel*

Începutul unui destin

Copilăria

M-am născut în comuna Daneş, judeţul Târnava Mare, în prezent Mureş, la opt kilometri de Sighişoara, sat ce avea ca populaţie români şi saşi. Satul avea 400 de familii, cu oameni harnici, bogaţi, înstăriţi ce locuiau în case frumoase. Satul este frumos şi acum. Jumătate dintre locuitori erau români, jumătate saşi şi mai erau două familii de evrei, noi şi unchiul Schobel, şi o familie de unguri.

Deci eu mi-s târnăvean.

La data de 8 octombrie 1918, acum 80 de ani, am venit pe lume, într-o familie cu 13 copii. Dintre ei, eu nu am cunoscut şase fraţi. Au fost copii care s-au născut şi după câteva săptămâni au şi murit. Iar patru morminte ale fraţilor sau surorilor pe care nu i-am cunoscut au şi acum piatră funerară în Sighişoara, în cimitir. Atât de mari sunt pietrele, cum se punea la un copil. Era perioada Primului Război Mondial[1], perioadă în care epidemiile secerau copiii, cu sutele de n. Îmi povestea mama că multe victime a provocat gripa spaniolă. Mureau mulţi copii. Aşa că, din 13 copii născuţi, am supravieţuit şapte.

Dintre cei şapte, unul l-am pierdut la detaşamentul de muncă forţată 110/40, în iulie 1942, în Bielorusia, şi am rămas şase. Şi din '44 până în '90 au trecut aproape 50 de ani, când, dintre fraţii mei, n-a murit nimeni. Iar acum, în decurs de cinci ani, mi-au murit fratele cel mare, Simion, şi două surori, Sorica şi Marioara. Mai am în viaţă o soră de aproape 90 ani, Irina... Şi mai am un frate de 78 de ani, Oii...

Eu am fost al 12-lea.

---

[1] În Primul Război Mondial, pentru realizarea Marii Uniri din 1918, au fost mobilizaţi 23.000 de evrei, reprezentând 10% din populaţia evreiască. În timpul luptelor au murit 882 de evrei, au fost răniţi 740, au fost decoraţi 825, din care 220 medici şi asistenţi medicali, prizonieri au căzut 449, iar în cursul luptelor au dispărut 3.043 (cf. E.S. Sandu MAZOR, ambasadorul Statului Israel în România, 2002)

Părinții

Tatăl meu, Solomon Schobel, s-a născut, cred, prin 1872 şi s-a sfârşit din viață în 6 iulie 1932, la 60 de ani.

Mama mea, Rozalia Schobel, născută Deutsch, prin 1884, s-a sfârşit din viață la numai 60 de ani, în împrejurări tragice, în 1944, într-una din camerele de gazare de la Birkenau. Şi voi arăta mai târziu cititorilor ce a însemnat aceasta. Familia Deutsch era o familie celebră în Ardeal. Am avut în familie rabini, negustori, medici, personalități. Erau oameni foarte bogați şi foarte instruiți. Şi acum, casa lor este cea mai mare din Mediaş. Verişoara mea din Israel, Herta Deutsch, m-a rugat, nu de mult, să-i recomand un avocat, cu ajutorul căruia să revendice casa. E de o frumusețe rară!
Tatăl meu a fost exploatator de păduri şi comerciant, iar mama - casnică.

Marilena : Ce însemna atunci exploatator de păduri ?

Lazăr : Ce înseamnă şi acum. Tatăl meu cumpăra pădurea, nu pământul. Pe el nu-l interesa pământul. Avea 13 copii, trebuia să-i hrănească! Deci, exploata lemnul. El făcea numai lemn de foc, cu o lungime de 1,10 metri ; cumpăra lemnul în picioare, cât era : trei hectare, cinci hectare. Îşi făcea calculul, cât lemn de foc reprezintă. Se fasonau lemnele, se făcea transportul lemnelor la gară, acolo se încărcau în vagoane şi se livrau la Bucureşti. La Bucureşti, erau angrosişti care cumpărau lemn de foc, pentru că nu era gaz metan la vremea aceea şi focul se făcea cu lemne. Atunci, numai Bucureştiul avea nevoie de zeci de mii de vagoane de lemne. Tatăl meu trimitea 1.000 de vagoane pe an. Era o cantitate! Aveam tăietor de lemne special adus de la Arad. Căruțaşi erau țăranii din comunele din jur. Încărcători de lemne erau sătenii care nu aveau altă meserie. Tot satul lucra la tatăl meu, în gara Daneş. Tot satul ! Tatăl meu era un om deosebit, de o bunătate rară. Dacă omului îi murea calul sau vita, venea la tatăl meu :

- *Domnu' Schobel, am năcaz !*

Un țăran, ce năcaz avea ? Îi murea vita sau îi murea calul. Şi cerea bani, pentru că avea nevoie.

- *Şi când să vi-i dau înapoi ?*
- *Când poți !*

Era un om foarte bun. Nu era un om cu multă carte. Pe atunci, nu fiecare avea bacalaureat sau nu fiecare al doilea avea diplomă de şcoală superioară. Avea ceea ce se cheamă charismă. Avea cap. Îşi conducea singur afacerile. Nu avea funcţionar. Avea un registru în care îşi nota diferite lucruri pe care numai el le putea descifra, aşa încât nu trebuia să se ferească de cineva că i-ar afla secretele. Numai dânsul ştia, săracul, ce a scris ! Dar era un om foarte bun şi foarte deştept. Dacă paznicii îi aduceau un om care a furat lemne din pădure, îl întreba :

- De ce nu ai venit la mine, să-mi ceri, să-mi spui că ai nevoie ? Să nu furi ! Pentru că a fura e urât !

Tatăl meu nu a fost proprietar de păduri. Terenul nu era al lui. Trebuie să înţelegi că el cumpăra numai lemnul în picioare, pe care îl exploata, şi după aceea pe el nu-l mai interesa. A lucrat în judeţul Târnava Mare, dar a lucrat şi în alte judeţe, în judeţul Mureş, lângă Sovata, a lucrat în comunele învecinate, la Peşa, la Criş, la Praid, în jurul Sighişorii. Mai mult stătea la Bucureşti. A fost un om bogat până în 1929, când a fost criza economică. A fost ruinat. A rămas muritor de foame. Totul a pierdut ! Totul ! De pe o zi pe alta ! Avea datorii la bancă. Ni s-a vândut casa din Daneş. Din cauza asta a şi murit.

Mama mea era o femeie de o blândeţe ieşită din comun. Era o sfântă ! Când auzea că este cineva bolnav în sat, făcea mâncare şi mă chema :

- Lazăre ! Du' astă strachină cu mâncare la cei oameni. Au nevoie !

Şi eu mă duceam.

Sau îi ducea dânsa, seara, mâncarea, ca să n-o vadă lumea, ca să nu fie răutate.

Tatăl meu a murit în 1932. Eram în vacanţa mare, când am terminat clasa a III-a de liceu. Nu am să uit niciodată! Noi, în urma morţii tatălui meu, am rămas şapte copii şi mama. Nici unul nu era căsătorit. Tatăl meu e înmormântat la Sighişoara, în cimitirul evreiesc, dar mama mea, nicăieri !

Mama mea a murit gazată, în 1944, la Birkenau, chiar în ziua când am sosit la Birkenau-Auschwitz, unde am fost deportaţi din Reghin. Şi împreună cu mama mea, au murit cumnata mea şi fetiţa ei, Lia, o copilă frumoasă, de numai şapte ani ! De pe peron, au fost duse direct în camera de gazare.

Fraţii şi surorile

Simion. Fratele cel mare s-a născut în 1905. Simion a fost, ca şi tata, exploatator de păduri. El a plecat în 1927 ca funcţionar la Tuşnad-sat, tot în branşa lemnului, la o întreprindere de lemn, care era în asociaţie cu tata. Era în Secuime. A lucrat în diferite staţii. Şi pe urmă s-a făcut patron, câştiga foarte bine şi, după moartea tatălui meu, ne-a întreţinut familia, pe noi, cei şase copii şi pe mama. În 1934 noi ne-am mutat la Sighişoara şi eram întreţinuţi tot de Simion, care ne trimitea 5.000 de lei. Îţi dai seama ce erau 5.000 de lei ? Am avut servitoare.

A fost şi el în detaşament de muncă forţată în fostul URSS! A fost şi el deportat la Mauthausen. Şi ce om bun era! Ştii ce mult iubea fratele meu pe mama ? Numai să-ţi spun un episod, ca să înţelegi. În anul 1942, în detaşamentul de muncă forţată am fost duşi mai mulţi evrei din Sfântu Gheorghe. Din cauza unor împrejurări triste despre care voi relata mai târziu, m-am pierdut de Simion şi de detaşament. Peste un timp, în 1945, m-am regăsit cu Simion în lagărul de la Mauthausen. Şi când i-am spus că mama a fost omorâtă, a avut un şoc. Nu-i venea să creadă !

- *Cum ?... Mama ?...*

Era o femeie deosebită ! Femeie simplă care a crescut, cu dragoste, atâţia copii. Fratele meu a plecat în 1951 în Israel.

Sorica. Sora mea Sorica, născută, cred, în 1909, s-a căsătorit cu un băiat din Sighişoara, Katz Eugen, şi au plecat împreună, în 1933, în Palestina. Tatăl meu nu a vrut ca ea să se căsătorească cu acest Katz Eugen, pentru că era sărac. Era dintr-o familie cu mulţi copii. Juca şi cărţi ; îi plăceau cărţile şi probabil şi femeile. Stătea toată ziua în cafenea. Tata nici nu a vrut să audă de aşa ginere. Nu s-a purtat duşmănos, dar a spus :

- *Eu nu vreau ca tu să suferi mai târziu !*

Ea, nimic ! Numai ăsta era ! Tatăl meu a murit, dragostea e dragoste şi atunci, după un an de la moartea tatălui, s-au căsătorit. A fost dorinţa mamei să plece. A spus :

- *Căsătoreşte-te, dar plecaţi !*

S-au căsătorit acum şi peste două săptămâni au plecat. Sorica şi

cumnatul meu au fost în România de multe ori în vizită. A murit acum cinci ani, în Israel.

Marioara. Sora mea Marioara, născută prin 1911, s-a căsătorit cu Lovi Emerich şi s-a stabilit în Bucureşti. În anul 1961 au plecat în Israel. A decedat acolo nu de mult.

Irina. Sora mea Irina, născută, cred, în 1912, s-a căsătorit cu Eugen Goldstein din Albeşti de Mureş şi s-au stabilit la Mediaş. Au plecat în Israel în anul 1970.

Toţi cei trei soţi ai lor erau evrei. Pe timpul acela, un evreu nu prea se căsătorea cu altcineva. Aşa era tradiţia.

Marilena : Domnule Schobel, cum aţi putea explica faptul că dintr-o familie numeroasă numai o parte aţi fost deportaţi în lagărele de exterminare ?

Lazăr : Explicaţia... Simplu ! A fost foarte simplu. Şansa ! Şansa lor a fost de a fi stabiliţi, în ziua când a intrat în vigoare Dictatul de la Viena, în România şi nu în Ardealul de Nord. Două surori erau căsătorite, aveau familie, una în Mediaş, alta în Bucureşti. Deci erau în România. A treia se stabilise cu soţul ei în Palestina. Aşa nu au ajuns la Auschwitz. Când au venit ungurii şi au ocupat Ardealul, nu au avut nici un interes să părăsească Vechiul Regat şi să se mute în ceea ce acum era deja Ungaria. În '40 aveau existenţa asigurată în România. Au fost şi acolo mişcările legionare, dar au trecut.

Marilena : Iar Oli ?

Lazăr : Oli lucra în Secuime. În '40, când au venit ungurii, şeful lui, care avea fabrică de cherestea în Miercurea-Ciuc, dar şi la Braşov, deci în România, i-a spus :

- Hai să mergem în România.

Oli a mers. Deci, Oii era de-acum în România. Şi a rămas acolo! Aşa a scăpat Oii de Auschwitz ! Aşa au scăpat surorile mele şi soţii lor de Auschwitz. Iar eu, care am rămas în Sfântu Gheorghe, am început calvarul cu detaşamentul de muncă forţată împreună cu fratele Simion şi cu fratele Wili, şi toate cele care au urmat, cu deportarea, cu mama mea, cu cumnata mea şi cu nepoţica, şi cu gazarea lor ! Aşa ne-am rupt de Oii şi de restul de

rude, prin Dictatul de la Viena. Pe ei, i-am găsit pe toți când am venit acasă, după eliberare. Rude, în Ardealul de Nord, nu am mai găsit. Am avut o familie de 10-12 persoane la Iclod, după Dej. Am avut în Cluj rude... Nimenea... Nici unul nu s-a întors din deportare. Nici unul !

Marilena : Prin Dictatul de la Viena, cât din Ardeal a fost cedat ?

Lazăr : Ardealul de Nord ! Începe de la Sighetu Marmației, coboară spre Oradea, până aproape de Arad. De acolo au luat-o spre Cluj, Târgu Mureş, Sfântu Gheorghe, Miercurea-Ciuc, Gheorgheni, Secuimea, plus Maramureşul, Crişana, Oradea, destul de mult. Şi, oraşe mari ! Braşovul, nu. Braşovul a rămas la români. Iar Sfântu Gheorghe, care era la numai 30 de kilometri, a rămas la unguri !

Fratele meu Oii a fugit o dată din România, la noi, în Ungaria, la Sfântu Gheorghe şi a găsit-o numai pe mama. Pe noi nu ne-a găsit, pentru că eram duşi la detaşamentul de muncă forțată. A venit ilegal şi s-a întors ilegal.

Wilhelm. Fratele Wili s-a născut, cred, în 1914. S-a căsătorit, a avut o fetiță, Lia. El a murit foarte tânăr, în anul 1942, la detaşamentul de muncă forțată 110/40, în fostul URSS, iar soția lui şi fetița, de numai şapte ani, au fost omorâte, la sfârşitul lui mai sau începutul lui iunie 1944, nu-mi mai pot aminti ziua, la Birkenau-Auschwitz, prin gazare.

Eu - Leopold sau Lazăr cum îmi spun toți prietenii -, m-am născut în 1918, pe 8 octombrie.

Isidor. Fratele Oli s-a născut în august 1920. S-a stabilit în Israel, în anul 1961. Este în viață.

După moartea tatălui meu, în perioada 1933-1937, s-au căsătorit surorile mele şi fratele Wili.

Marilena : Domnule Schobel, după părerea dumneavoastră, care a fost politica dusă de Antonescu față de evreii din România ?

Lazăr : Antonescu a dus o politică antisemită până prin '43, dar după luptele de la Stalingrad şi-a dat seama că Reich-ul nu mai are şanse să câştige şi a început să retragă anumite legi. La Auschwitz, eu am ajuns la

sfârşitul lui mai sau începutul lui iunie... Şi, prin iulie, se vorbea la Auschwitz, în lagăr, că vin şi evreii din România şi din Budapesta. Dar nu au venit. În 1945, când am venit în țară, am aflat că în România, autoritățile române au renunțat. Dacă Antonescu nu-şi schimba părerea, îi aducea şi pe ei. Aşa, au fost salvați ! În Budapesta, vagoanele au fost pregătite în gară pentru îmbarcare, dar aliații au bombardat linia ferată şi trenurile nu au mai putut să plece.

Daneş. Şcoala primară

Eu am început şcoala primară elementară la Daneş.

Despre această perioadă, cât am stat eu în satul meu natal, până la vârsta de 11 ani, nu am cu ce să mă pronunț în mod deosebit, pentru că eram un copil. Am urmat patru clase elementare, între 1925 şi 1929, iar după aceea am dat examen de admitere în clasa I de liceu, la Sighişoara. Atunci, se dădea examen pentru admitere în clasa I de liceu. Când a murit tatăl meu, în 1932, eram în vacanța mare, terminasem clasa a III-a de liceu. Săracu', tata !

Marilena : Domnule Schobel, ați locuit în Daneş între 1918-1934. Vă amintiți care era atmosfera acelor ani în satul Daneş ? Care erau relațiile dintre locuitorii de etnii diferite, români, saşi, evrei, unguri ? Cum se purtau unii cu ceilalți ? Care erau relațiile dintre familia dumneavoastră, familie de evrei, şi celelalte familii ?

Lazăr : Atmosfera din comună... Nu am auzit vreodată să fi fost vreun conflict între populația română şi populația săsească. Dar niciodată ! De nici o natură ! E adevărat că nici nu-i vedeai împreună ! Dar nu-i vedeai nici să aibă animozități unii față de ceilalți. În familie, noi am fost educați în spirit tolerant, democrat : toți oamenii sunt la fel. Nu se făcea deosebire între oameni. Eu, copil fiind, eram entuziasmat când se făcea horă. În sat se făcea horă duminica. Tineretul venea acolo îmbrăcat în haine frumoase, naționale, dansau sârbă învârtită... Stăteam ore întregi şi mă uitam la jocurile lor. În perioada interbelică, în satul meu nu au avut loc conflicte interetnice... Nici nu se discutau asemenea probleme, iar noi am locuit în

partea satului locuită de români. De aceea, prietenii mei din copilărie şi din liceu au fost români, germani, maghiari cu care noi, părinţii mei, şi fraţii mei, şi surorile mele, am trăit ca fraţii şi ca prietenii, cu respect reciproc şi în bună pace !

Totuşi...Totuşi îmi aduc aminte că, într-o noapte, ne-au fost sparte geamurile de la locuinţă. Copil fiind, nu mi-am dat seama. Dar, ulterior, am înţeles că au fost de acum în sat antisemiţi. Probabil tineret. Fie că erau liceeni la Sighişoara sau la Dumbrăveni şi veneau în vacanţă la Daneş, fie că erau studenţi. Daneşul a dat foarte mulţi intelectuali. Dar, fapt este că această mişcare sau curent antisemit s-a făcut de acum simţit. Dacă vorbesc de perioada aceasta, este perioada anilor 1928-'29. Deci era de acum o perioadă tulbure. Criza economică şi-a făcut apariţia şi probabil că în cadrul acestei crize economice a apărut şi un curent antisemit. Dar cum nu erau în Daneş decât doi evrei... Celălalt era un unchi de al meu, care era foarte sărac. Era cizmar. Tatăl meu era bogat. Probabil că a fost un sentiment de invidie, sau aşa ceva, deşi spun că aproape toată comuna lucra la tatăl meu. Fie că lucrau în pădure, la exploatare, fie că făceau transport de lemne din pădure la gară, fie că lucrau la încărcat lemne în vagoane. Deci nu pot să-mi explic. Acum, nu vreau să-mi explic! Dar atunci, nu puteam să-mi explic ce s-a întâmplat! Ulterior am aflat că unul dintre ei a fost un al doilea vecin de casa noastră. Au fost vreo trei-patru, că li s-a auzit vocea.

În general, aceasta a fost atmosfera.

Această stare a început să se deterioreze în ultima parte a deceniului trei, când Mişcarea Legionară a stricat armonia existentă, provocând acte huliganice.

Dar atunci, aceste acte huliganice nu au lezat sănătatea sau viaţa noastră.

În şcoala primară nu am simţit să mi se fi făcut vreun rău pentru motivul că eram evreu.

La sărbătorile naţionale româneşti, eu, elev fiind în clasele primare, eram îmbrăcat de către mama mea, şi eu ca şi copiii români, în haine ţărăneşti tradiţionale şi participam cu recitări la aceste sărbători.

La şcoală frecventam orele de religie ortodoxă. Acasă, tata ne plătea ore suplimentare pentru a studia religia noastră, întrucât eram trei băieţi mai mici.

Îmi aduc aminte de un episod. Eram prin clasa a III-a sau a IV-a primară şi făceam ore cu directorul şcolii, Pompiliu Constantinescu. Şi la orele de matematici, îmi aduc aminte că voia să ne dovedească că nu pot fi adunate două lucruri de diferite valori. În sensul că, dacă adun un dulap cu două cărți, pot să spun că am trei bucăți ? Întrebând clasa cu un asemenea exemplu, nimeni nu a ştiut să răspundă. Şi atunci a întrebat :

- *Ce ai dacă aduni doi boi şi o vacă ?*

Şi eu am răspuns că ai bani.
La care a răspuns :

- *Eu te-am întrebat româneşte, nu evreieşte !*

Pentru că, evreul, se vede că de mic copil ştie că dacă ai ceva bunuri, înseamnă că ai bani.

Nu țin minte ca în comuna Daneş să fi fost familie care să nu fi avut vaci sau cai, porci, găini. Erau oameni foarte gospodari !

Țin minte că în fiecare toamnă culesul viilor se făcea organizat, ca un festival. Adică, tot satul pleca „la vie".

Daneşul avea multe vii.

Se pleca dis-de-dimineață, era încă noapte, cu fanfara în față. Aşa plecau sătenii la culesul viilor.

Era o sărbătoare! Erau gospodari, aveau pământ, aveau cartofi, porumb, grâu, de toate. Se lucra. Era o comună fruntaşă. Pentru acele timpuri, era o comună fruntaşă.

Şi lumea trăia bine. Nu exista o casă care să nu aibă un băiat sau o fată care, pe lângă muncile agricole, să nu lucreze undeva. Lucrau la CFR, ca muncitori, la cale ferată. Lucrau, se duceau la altă muncă, ca zilieri.

Erau oameni foarte harnici românii !
Saşii erau la fel, nişte gospodari de excepție !
Daneşul era o comună în care se trăia bine.

Adolescența. Sighișoara (1929-1937)

Viața de licean

Anii de liceu mi i-am petrecut la Sighișoara.

În 1929 am început să urmez liceul în Sighișoara, la Liceul de Stat „Principele Nicolae", absolvind cele 8 clase în 1937. Şi cu doi ani după mine, a început, tot la Sighișoara, liceul fratele meu cel mic, Isidor (Oii). Era liceu numai de băieți. Liceul de fete nu mai ştiu dacă avea nume. În primul an de liceu am fost în gazdă, deoarece părinții au rămas la Daneş. Apoi am locuit la bunicii mei.

Liceul de băieți „Principele Nicolae" s-a bucurat de o reputație foarte bună. De fiecare 6 decembrie, de Sf. Nicolae, noi aveam sărbătoare la liceu. Am avut ca profesori - somități. Am avut profesori deosebiți. Directorul liceului era o somitate, Horia Teculescu. Dumnezeu să-l odihnească ! Am avut ca profesor de limba franceză, un francez, Alexandre Petit, care era profesor misionar, trimis din Franța. Au fost în toată țară vreo zece. Un profesor ungur, la ştiințele naturale, care mai târziu a devenit profesor universitar, Zoltan Török. Avea o vorbă : ,, *Atuncea, acuma, dragul meu* ". Am avut profesor de istorie pe doctorul Aurel Iordănescu. A murit acum câțiva ani, la Bucureşti. Am avut profesori deosebiți.

Era un liceu sever. Un exemplu. După-masa, după ora cinci nu aveam voie să fim găsiți pe stradă. Se purta uniformă, din clasa I şi până în ultimul an. În ultimul trimestru din ultimul an puteai merge în haine civile la liceu. Altfel, era obligatoriu să porți uniformă. Aceleaşi rigori erau şi la liceul de fete.

Era un respect reciproc între profesori şi elevi. Profesorii ni se adresau cu ,,*domnule*". Nu a existat bătaie din partea profesorilor. Eu am primit odată două palme, dar le-am meritat, că în loc să mă duc la nişte ore, m-am dus la fotbal.

Am fost un elev relativ bun. Nu am avut zece, dar nici trei sau patru. Dar, cum se spunea atunci, elevul care nu rămâne corigent, acela nu-i elev,

de corigență am avut parte. Toamna, ia examenul de corigență, nu am avut probleme.

În primul curs, cursul inferior, nu am avut de suferit pentru că eram evreu. Cel puțin nu am simțit, sub nici o formă. În Sighișoara, care avea atunci 17.000 sau 18.000 de locuitori, exista o singură biserică ortodoxă. Populația din Sighișoara era alcătuită, ca și comuna Daneș, din germani și români. Unguri erau câteva familii, dar marea majoritate se împărțea între români și germani. Nu știu dacă erau mai mulți români sau germani, în orice caz nu erau diferențe țipătoare. Liceul avea internat. Și liceul avea și o sală mare de meditație. În ultimii doi sau trei ani, sala de meditație a fost transformată în biserică ortodoxă. Adică, nu a fost transformată, a rămas așa cum era, dar se țineau slujbele ortodoxe, pentru că nu încăpeau toți românii în acea singură biserică. Biserica era departe de centrul orașului, era tocmai la ieșirea din Sighișoara, spre Daneș. Și atuncea, s-a alcătuit în liceu un cor ortodox. Eu, evreu fiind, și toată lumea o știa, am făcut parte din corul bisericii ortodoxe și dădeam răspunsurile ca și ceilalți colegi români la slujbe : „ Amin ", „ Dă-ne, Doamne ! ", „ Doamne, miluiește-ne ! " și așa mai departe. Nu m-a deranjat nici atunci și nici acum nu mă deranjează faptul că am cântat în corul ortodox, pentru că părerea mea a fost, și este, aceea că nu acest fapt contează, ce religie ai, ci ce fel de om ești, ce reprezinți în societate.

În ultimii ani de liceu, în clasa a VII-a și clasa a VIII-a, eu am urmat secția literară sau modernă. Mai era secția reală, cu matematici și fizică. Dar cum mie nu-mi plăcea matematica prea mult, mai ales în ultimii ani, cu geometrie... Mi-a plăcut algebra, asta mi-a plăcut, dar geometria nu mi-a mai plăcut. La secția modernă făceam latină, făceam greacă, astronomie. Eram cel mai bun latinist din clasă.

Liceul s-a derulat la fel. Mi-am văzut de treabă, nu am avut neplăceri cu profesorii, nu am simțit că sunt persecutat.

În ultimul an am simțit că am profesori legionari. În 1937, erau legionari deja. Am avut profesori legionari. A fost profesorul Covrig, pe care l-am avut în clasa a VIII-a profesor de sociologie. A fost profesorul de greacă, pe care l-am avut în clasa a VII-a și a VIII-a, profesorul Bodogaie. A fost profesorul de latină, pe care l-am avut numai clasa a VIII-a, profesorul Teodorescu. Despre Teodorescu n-am știut că e legionar. Directorul liceului,

Horia Tecuiescu, care ne-a predat în clasa a VIII-a limba română, era legionar.

Iar mulți elevi, colegii mei, erau și ei legionari, pentru că aveau avantaje : li se dădeau note din oficiu. Eu, trebuia să învăț ! Eu, ca să iau nota șase, trebuia să știu ca cel român de zece. Eram cel mai bun latinist. Am fost un elev bun, dar aveam note mici. Dar pe mine asta nu mă interesa. Mă conduceam după principiul latin : „ *Non scholae, sed vitae discimus, pueri !* ", „ Nu pentru școală învățăm, ci pentru viață, copii ! ". Dar am știut carte. Dovadă, uite, și acum știu versurile din Ovidiu ! Mi-a plăcut Ovidiu, știam „ *Tristia și Pontica* " :

„ Cum subito ilius tristissima noctis imago
Que repeto noctem qua tot
Labitur ex oculis nun quoque gutta meis ".

Știam Tatăl nostru, *Pater nostre*. Am fost singurul elev evreu în ultimii patru ani de liceu, în tot liceul. Și am terminat liceul, totuși... Am răzbit.

Directorul liceului, Horia Teculescu, celebrul meu director, era adept al partidului lui Goga, era susținător al guvernului Goga-Cuza. Guvern cu nuanță antisemită. Mai ales Cuza. De poetul Goga, nu știu, mă pronunț doar că mi-au plăcut poeziile lui. Dintre acestea, și acuma mă face să lăcrimez poezia „Bătrânii". Tecuiescu era un naționalist înfocat, mare personalitate, mare. Un om extraordinar, căruia îi port încă un mare respect ! Pe unguri îi ura din suflet.

Și în clasa a VIII-a, directorul n-a mai vrut să mă primească. De ce ? În vacanța mare, în vara anului 1936, deci când eu terminasem clasa a VII-a de liceu, an penultim, mi-a venit un unchi din America, un frate al tatălui meu, pe care eu nu îl văzusem niciodată. Plecase prin anii '20 și nu a mai venit în România timp de 16 ani. Era un bărbat căruia i-a plăcut viața și mai ales, muzica. Și într-o seară, vara, în vacanță, ne-a invitat în oraș, pe mine și pe sora mea Irina. Și ne-a dus la restaurant. În grădina restaurantului a fost și profesorul de desen, unu' Mitroiu. Noi îi spuneam „Chinezul", pentru că avea o figură de chinez. Și m-a văzut acolo. Și a doua zi-dimineața - în vacanță lucra la secretariatul liceului -, a reclamat la Horia Tecuiescu, directorul, că elevul Schobel a fost la restaurant. Nu aveam voie atunci, elevii, la restaurant, nici în vacanțe. Nu era voie ! Era o severitate foarte binevenită atunci pentru tineret. Și ar fi bine dacă ceva s-ar transpune și la ora actuală în rândul tineretului, pentru că nu e sigur că restaurantele sau

alte localuri ne învață numai lucruri bune ! Mă rog ! Nu mai e treaba mea. Eu îmi exprim doar părerea ! Aceasta se întâmpla în luna august a anului 1936. A venit septembrie. Trebuia să mă înscriu în clasa a VIII-a de liceu. Şi toamna, la înscriere, când m-am dus să depun cererea, Mitroiu, care era la secretariat, n-a vrut să mă primească :

- Nu te poți înscrie în clasa a VIII-a la liceu.

- De ce domnule profesor ?

- Pentru că domnul director te consideră plecat din liceu, pentru că ai fost la restaurant !

Am ținut cererea în buzunar. Dar n-am îndrăznit să spun mamei sau cuiva ! A început cursul. Şi eu plecam dimineața, ca toți elevii, la şcoală, dar, în loc să mă duc la şcoală, mă duceam la fotbal. Dacă nu eram primit la liceu, ce să fac ? Şi la timpul potrivit mă întorceam acasă. Ca un bun elev ce eram !

N-aveam curajul să mă duc la domnul director, să-i explic, pentru că avea o privire, încât trecea prin tine ca o rază Röntgen ! Şi când se încrunta, spunea : „ *Mişelule ! Mişelule !* " Asta era vorba lui ! Într-o după-masă, având cererea în buzunar, l-am văzut, pentru prima oară, pe directorul Teculescu râzând, în curtea liceului. El era bolnav de TBC şi avea amenajat un mic chioşc unde stătea ziua, afară. Şi, când l-am văzut râzând, am prins curaj. Şi m-am dus, foarte respectuos, la el şi i-am explicat :

- Domnule director, vă rog să mă iertați, am greşit ! Dar unde să mă duc în ultimul an ? Eu sunt întreținut de un frate al meu şi suntem acasă, aici, la Sighişoara, cu mama mea, suntem încă cinci frați şi surori. Vă rog să mă iertați şi să-mi permiteți să mă înscriu !

- Mişcă, mişelule, mişcă, mişcă ! Du-te şi te înscrie !

Şi în acel moment m-am dus la secretariat cu cererea, dar Mitroi, acolo ! Şi i-am spus lui :

- Poftiți cererea !

- A, nu, asta nu se poate !

Şi a ieşit să-l întâmpine pe director, că ,,de ce a aprobat". Şi directorul, când l-a văzut că se apropie, i-a spus :

- Pleacă-te, mişelule, de aici !

Am insistat, am depus cererea şi după două săptămâni mi s-a aprobat înscrierea.

Marilena : Atunci se chiulea de la şcoală ?

Lazăr : Mai erau cazuri ! Eu, de exemplu, am chiulit. Într-un trimestru nu m-am dus la nici-o oră de matematici, pentru că n-am suportat matematica şi mă obosea. Profesorul, un foarte bun matematician, era rus, Kostrov, dar vorbea româneşte şi avea o vorbă : *„Mă, idiotule...".* Dar mie nu-mi plăcea geometria. Mi-a plăcut matematica până prin clasa a V-a. Dar, pe urmă, când a început cu geometrie... Mă scoate odată la tablă, nu ştiu ce figură să fac. Mi-a desenat el o figură geometrică, dacă nu mă înşel, un paralelogram, sau aşa ceva, nu mai ţin minte ce mi-a cerut. Şi zice :

- Acum, dacă faci secţiune longitudinală, ce vezi ? Cum apare acest paralelogram în secţiune longitudinală ?

Am tras eu liniile pentru secţiune longitudinală. M-am uitat la paralelogram... Nu m-a interesat că-i longitudinal, că nu e... Am stat şi nu am răspuns. Şi spune :

- Mă, idiotule ! Închide ochii şi priveşte în spaţiu !

Eu am închis ochii. M-a întrebat :

- Ce vezi ?

Şi i-am răspuns :

- Întuneric.

- Mă, idiotule, ieşi afară !

Şi m-o dat afară de la oră ! Păi, dacă închid ochii, ce să văd ! ?

Totuşi nu am rămas corigent nici la matematici, pentru că am învăţat atât cât să nu am probleme.

În schimb, profesorul de franceză, Alexandre Petit, ţinea foarte mult la mine. Era şi dirigintele nostru. Venea în clasă şi băieţii spuneau :

- Ţine-l de vorbă !

Şi începeam să-i pun câte o întrebare şi apoi toată ora discutam. Dar era diriginte şi-mi dădea la purtare nota şapte. E adevărat că mă distram. Şi, odată, a venit la oră, iar eu am stat cuminte. El se tot uita provocator. Eu, nimic. Îmi propusesem să iau nota zece la purtare. A doua lecţie, iară... Şi la un moment dat, se apropie :

- Măi, omule, da' nu te aranjează dacă eşti serios !

- Păi, domnule profesor, îmi daţi numai şapte la purtare !

- Qu'est-ce qu'il y a d'importance ! ?

Şi iar am discutat, de maşini, de Paris... Eu cunoşteam Paris-ul, din discuţiile cu el, ca un francez. Eu ştiam de Place de l'Opera, Louvre, Domul

Invalizilor, Place de la Concorde... El îmi spunea unde se aflau, eu reţineam. Ce om era ! Ce om era ! Soţia lui era profesoară de franceză la liceul de fete.

Atâta ţinea omul ăla la mine şi vedea că sunt persecutat. Şi că n-am nici un apărător. El se expunea pentru mine. Mă întreba dacă am nevoie de ceva. N-am apelat niciodată la el, nici pentru un caiet, deşi eu eram un copil modest. N-am apelat niciodată la nimeni. Nu mi-a plăcut. Fratele meu ne trimitea bani. Aveam bani de buzunar, câte 25 de lei pe lună. Mai ciupeam când mă trimitea mama la magazin să cumpăr.

Săraca mama !
În camera aceea, în dormitor, am fotografia mamei şi a tatălui meu, pe perete, în faţa canapelei. Seara, înainte de a adormi, îi privesc îndelung...

În clasa a VIII-a de liceu ne-a venit un profesor nou de latină, nu ştiu de unde a apărut, fire de om rău. Ce mi-a făcut mie omul ăla... Legionar mare, dar nu am ştiut că-i legionar, şi dacă ştiam, ce-i făceam ? Tot nimic ! Era jerpelit, rău îmbrăcat, un brunet aşa, cu expresie rea a feţei. Şi a venit la oră. Şi dădea întotdeauna nota şase. La el, nota şase era cea mai mare notă.

Întreba :

- *Cine vrea să răspundă ?*

Nici unul dintre colegi nu răspundea, pentru că erau slabi la latină. Să ştii că românii, în general, erau slabi la limbile străine, învăţau greoi, nu ştiu de ce, nu le plăcea. Cum eram cel mai bun latinist din clasă, m-am prezentat :

- *Eu, domnule profesor* !

Nu ştia că sunt evreu. Am citit, am tradus, m-a întrebat ceva gramatică.

- *Bravo !*

Şi mi-a dat nota şase. La el, nota şase echivala cu nota zece ! Lecţia viitoare, iarăşi. Aceasta s-a repetat de câteva ori. Tot venea şi întreba cine vrea să răspundă, dar nu mă prezentam decât eu. El a fost ferm convins, după nume, Schobel, cu "s, c, h" că eu sunt neamţ. Şi aşa a mers mereu, până când, la o şedinţă de legionari, din oraş, unde mergeau şi colegii mei de clasă, unul dintre ei îi spune :

- Domnule profesor, păi, ce fel de legionar eşti şi lui jidanu' îi dai şase ?

- Ce, Schobel e jidan ?

- Da !

- Futu' l în Dumnezeu pă mă'sa !

Şi m-a ţinut după aceea numai în nota doi ! Eu, la latină, nu am mai luat decât nota doi ! Fiind profesor de latină, îmi punea o întrebare de gramatică şi putea oricând să mă încurce... Şi m-a lăsat corigent la latină, în clasa a VIII-a de liceu... Îţi dai seama, pe mine, care eram cel mai bun la latină... În clasa a VIII-a !

Marilena : Vă mai amintiţi cum îl chema ?

Lazăr : Teodorescu.

Marilena : Este în tabloul cu absolvenţii clasei ?

Lazăr : Nu ! A zis că el nu se fotografiază unde e jidan. Nu numai el, a mai fost unu', Covrig, la filosofie, şi a mai fost unul la religie, Bodogaie. Despre Bodogaie am auzit că trăieşte la Mitropolia din Sibiu, ca preot. Are acum 90 de ani, poate mai mult. Era foarte tânăr atunci. Am aflat că avea şi studii teologice, dar ne preda greaca. Ştiam că e legionar, dar la oră nu s-a manifestat, cel puţin faţă de mine. Covrig, despre Covrig am aflat tot în clasa a VIII-a că e legionar, dar trebuie să spun că la cursuri era un om modern. Nu mi-a dat nota zece, dar mi-a dat şase, sau mi-a dat cinci, sau şapte. Ei au fost mai civilizaţi. Într-adevăr, mă persecutau, dar în mod civilizat. Eu răspundeam de zece, îmi dădea şase. Eu răspundeam de nota nouă, îmi dădea cinci. Îmi timp ce Teodorescu... s-a văzut ! Dar pe mine nota nu mă interesa. Pe mine mă interesa să ştiu şi să trec. Când el m-a lăsat pe mine corigent la latină, întâmplarea a făcut ca profesorul de franceză, Alexandre Petit, să aibă zece sau unsprezece corigenţi la franceză. Profesorul de franceză era un om deosebit, dar era un profesor foarte sever. În ce sens ? Nu ştiai, îţi dădea nota zero ! Şi nu vorbea bine româneşte, încât erai obligat să înveţi ca să te poţi înţelege cu el. Totuşi, majoritatea colegilor nu au învăţat. La conferinţa de sfârşit de an, profesorul de franceză i-a spus iui Teodorescu :

- Domnule profesor, eu las corigenţi zece sau unsprezece români la franceză, dar dacă dumneata îl treci pe Schobel, eu îi trec pe toţi !

- Nu !

Unii colegi învățau greu la franceză şi la latină, alții nu învățau pentru că erau golani. Eu am învățat pentru că am vrut să ştiu.

Şi am rămas şi eu corigent, şi alți zece sau unsprezece, şi s-au dus la bacalaureat trei sau patru inşi. Atât era de legionar ! Pentru el era important ca EU să nu trec şi EU să pierd sesiunea de bacalaureat !

Mă rog, n-am putut să fac nimic ! Ne-am fotografiat pentru tabloul de sfârşit de an, aşa cum era atunci obiceiul. Am cântat împreună „Gaudeamus", de-a lungul oraşului. Cei de ia liceul german au defilat şi ei, cu fanfară. Mă rog, era frumos ! Sighişoara are o stradă lungă, strada principală. De o parte şi alta a străzii, geamurile caselor erau deschise, iar fetele şi femeile ne-au aruncat flori ! Şi s-a stabilit banchetul. În seara banchetului, eu nu am mai fost invitat.

Şi tot în seara banchetului m-au bătut... colegi de clasă !

Atunci a început prigoana pe care am simțit-o pentru că sunt evreu.
Pentru că, dacă mă băteau pentru că am furat, accept !
Dar pentru că sunt evreu ? !
Şi cine ? Colegii ? ! !

Marilena : *Erați colegi de clasă ? Vă cunoşteați ?*

Lazăr : Da ! Eram colegi de clasă. Unul mai trăieşte la Bucureşti, Viorel Bleahu. Uite-l, îl am în fotografie ! Uite ce s-a întâmplat... *„Gaudeamus"* am cântat împreună în ziua când am terminat liceul. Îi întreb : când este banchetul ?

- Lazăr, e peste câteva zile. Te anunțăm !

Au organizat, dar pe mine nu m-a întrebat nimeni de nimic şi nici nu mi-au spus când e banchetul. Dar eu am aflat. Şi am aflat şi la ce restaurant. La restaurantul „Neviel", în grădină. Şi în grădina restaurantului, când ei au avut banchetul, eu m-am dus cu prietenul meu care era legionar, Puiu Dogan, dar nu ne-am aşezat lângă ei. Aveam un prieten legionar. Dar el era legionar, aşa, mai mult din necunoştință de cauză. Când venea în vizită la noi, mama mea îl întreba :

- *Puiule, cum eşti tu prieten cu Lazăr al meu, că tu eşti legionar ?*
- *Da, dar Lazăr e un jidan cumsecade şi eu îl iubesc !*
- *Da, da' de ce vii la noi în casă ?*
- *Păi, dacă îl iubesc pe el, vă iubesc şi pe dumneavoastră.*

Eram prieteni foarte buni. El se ținea legionar ! Cântam împreună cântece legionare, la noi în casă. Ce mă deranja pe mine ?! Dar nu era dintre aceia care să se ducă, să dea în cap cuiva... Nu ar fi făcut el aşa ceva pentru nimic în lume ! Era un băiat foarte drăguț şi foarte bun. Mă rog, avea el un crez. Tineretul ! Cântecele legionare îi însuflețeau ! Ne-am dus la restaurant. Şi noaptea, pe la ora 0,30 - 1, a venit la masă acest Bleahu, cu unu' Liviu Arhip, care era fiul şefului de gară de la Mediaş. A murit în timpul războiului. Şi mi-au zis :

- *Vino puțin că avem ceva să discutăm !*

Şi eu, de bună credință, am ieşit cu ei. M-au ținut de braț şi unu' mi-a dat câteva palme. În sfârşit... Asta a fost prima mea suferință fizică, dar suferința psihică a fost şi mai mare, pentru că bătaia a venit din partea unor colegi. Colegi cu care am stat într-o bancă, în aceeaşi clasă ! Aveam aceeaşi vârstă ! Câți ani aveam ? Aveam 19 ani ! E o amintire foarte tristă, pentru că n-am meritat, eu nu am avut nimic cu ei, nu i-am jignit vreodată cu ceva. Nu am avut cu ei discuții. Erau îndoctrinați ! Îndoctrinați ! Cred că au fost legionari, pentru simplul motiv ca să treacă la cele trei materii, fără să învețe ! Căci, într-adevăr, au trecut fără să ştie ! Nu ştiau nici greacă, nu ştiau nici latină, nu ştiau nici sociologie sau filosofie. Nu ştiau nimic !

Privim împreună tabloul de sfârşit de an. În camera de zi, Lazăr păstrează câteva tablouri înrămate, cu fotografii din tinerețe. Îmi arată în tablou colegii care i-au provocat una dintre primele mari suferințe fizice, dar mai ales morală.

Îi privesc. Erau tineri, neiertător de tineri !

- Uite ! Uite-i, aici ! Ăsta a dat ! Ăsta m-a ținut ! Asta e !

Bleahu trăieşte în Bucureşti. Şi într-o zi, l-am sunat. Ce se întâmplă... Acum, eu sunt un om care pot să iert. Şi, în urmă cu câțiva ani, să fie vreo zece ani, noi organizam revederea, la Sighişoara. Şi m-am gândit : *atunci a fost tânăr, amețit, era crezul ăla, legionar... mă rog ! Şi poate s-a gândit, de ce să nu ia el note bune de la un profesor legionar. Doar erau în acelaşi cuib...* Printr-un prieten tot din Bucureşti, care şi el a fost cu noi coleg, dar nu timp de opt ani, ci pe parcurs, un an sau doi, un băiat foarte bun, Nicolae Voicu, îi spuneam „Asu'", am aflat numărul de telefon al lui Bleahu. I-am spus prietenului meu :

- Asule, eu vreau să mă împac cu el. La 19 ani, discernământul lui Bleahu şi al altora ca el, ce era ? Să aibă note mari, fără să învețe.

Şi i-am dat la telefon, cu gândul să-l invit şi pe el la revedere. Şi i-am spus :

- Casa Bleahu Viorel ?

- Da.

- Viorel, uite de ce te-am sunat... Avem revederea de atâția ani... Eu sunt Lazăr Schobel. Vreau ca să ne împăcăm şi să vii la întâlnire...Te rog, vino !

- Te b... mă-tii !

Ăsta a fost răspunsul. M-a înjurat de mamă la telefon.

Marilena : Şi acum, după atâtea decenii ?

Lazăr : Da, da ! Şi acum ! Şi am vrut să vină şi Viorel Bleahu... Țineam revederile astea şi erau tare plăcute... Mai eram câțiva în viață. Îți dai seama ! Florin Gheorghiu, era din Găieşti. A rămas repetent în clasa a VIII-a. A venit o singură dată. A mai fost Constantin Lăzărescu, din Bucureşti. Câți am fost ? Şaisprezece inşi am fost în clasă ! Pe atunci, nu mergea fiecare copil la liceu. Ce liceu ? ! Ce, venea fiecare copil la liceu ? ! Făcea şapte clase primare şi, apoi, adio studii ! Am pus jos receptorul şi cu asta am terminat. Nu l-am reclamat niciodată. Îi ştiam şi adresa, ştiam tot. Eu nu l-am reclamat niciodată. Puteam să-i fac o reclamație, în perioada comunistă, că a fost legionar, că a fost antisemit, sau orice... Nu m-am ocupat de asemenea fapte. În sfârşit ! Mă gândeam : *dacă ar şti el că mama mea a fost omorâtă la Auschwitz !* Dar, ce-l interesa ?

... Pentru un timp, în cameră s-a aşternut tăcerea. Văd cum lacrimile îi inundă ochii. Nu îndrăznesc să-i tulbur amintirile, oricât de mult îl mai dor încă acestea. Îl aud şoptind, într-un târziu :

- S-a dus !

Ne adunăm curajul, tăria de a continua : Lazăr amintindu-şi, eu ascultând şi înregistrând.

Bacalaureatul

După 1937, eu am terminat liceul şi m-am mutat la Sfântu Gheorghe. Prima sesiune de bacalaureat am pierdut-o, că a trebuit să dau

corigența. În toamnă am dat examenul de corigență, dar nu cu Teodorescu... A plecat... Norocul meu a fost că la corigență nu a venit el. A venit un alt profesor şi nu am avut probleme. Țin minte că era o propoziție în latină :

,,Ceasar legato misit qui pacem petitut", ,,Cezar a trimis delegați ca să ceară pace".

Şi mă întreabă profesorul :

- *Ce propoziție e asta ?*
- *Relativă, domnule profesor !*
- *Cu ce sens ?*
- *Cu sens final.*
- *Bravo !*

Atunci, bacalaureatul se organiza pe centre. Erau licee centre de bacalaureat, iar comisiile erau alcătuite numai cu profesori universitari şi profesori celebri. Am fost trimişi la Braşov, la Liceul Mesota. Am luat scrisul, dar m-au trântit la oral.

Comisiile erau de acum împânzite cu legionari. Seara, când m-am dus şi am văzut că n-am luat bacalaureatul, mi-a fost rău. A fost un profesor din Sighişoara în sală când am răspuns. Atunci erau asistenți civili în sală. Bacalaureatul era cu public. La sfârşit, acest asistent a venit şi m-a felicitat, că am dat cele mai bune răspunsuri ! Dar eu am căzut examenul ! Am stat acasă, m-am pregătit...

Marilena : Mai ştiți cum îl chema pe profesor ?

Lazăr : Holoc ! ... Nu mai trăieşte... A fost cumnat cu un băiat, fost coleg de liceu, dar nu pentru multă vreme, pentru că s-a mutat la Dumbrăveni, apoi în Bucureşti. Acest coleg a murit acum câteva luni, Ladislau Vişan.

Marilena : Holoc era ungur ?

Lazăr : Da. În '38, vara, iar am fost înscris, tot prin repartiție, tot la Braşov, dar la Liceul ,,Şaguna". Atunci, iar am luat scrisul. De ce am luat scrisul ? Pentru că, la scris, numele scris pe coala de hârtie era lipit, el nu ştia că Schobel e sau cine e, dar la oral ştia că e Schobel şi-i evreu. Dau examenul ziua şi acest Holoc era acum profesor la Braşov. A venit după examenul oral şi iar m-a felicitat, dar eu am căzut a doua oară. Şi la ce am

căzut ? La latină ! Profesorul universitar din Cernăuți, care era profesorul de latină în comisia de bacalaureat, era legionar. Am citit, am tradus, tot. Şi ia urmă, ce m-a întrebat ? Fii atentă !

- *Cu cine a fost Plinius cel Tânăr prieten, deşi era mai tânăr decât el cu şase ani ?*

Păi, asta nici la literatura română nu eram obligați să ştim cu cine a fost, de exemplu, Creangă prieten şi dacă era mai tânăr. Şi mi-a dat nota doi. Şi cum nota doi nu se mai aduna la note, am căzut a doua oară. Aceasta mi-a dat de gândit că am căzut pentru că sunt evreu. Dacă aş fi căzut la scris, nu aş fi fost şocat. Nu am ştiut ! Dar ca să iau scrisul de două ori şi să cad oralul tocmai la latină a fost ceva greu de acceptat. Am suferit.

M-am întors acasă. Am lucrat la fratele.

A venit toamna lui '38, a treia oară când susțineam bacalaureatul, iar dacă nu-l luam, trebuia să fac încă o dată clasa a VIII-a. Atunci, am fost trimişi la Sibiu, la Liceul ,,Gheorghe Lazăr". Atunci, era bacalaureatul lucru foarte mare. Iar comisia de examen era formată numai de profesori universitari străini. Am dat scrisul, am luat scrisul - eu întotdeauna am luat scrisul, pentru că ştiam carte - şi am dat oralul. Era în ajun de Anul Nou evreiesc, în septembrie. Ştiam că rezultatele se dau seara. M-am dus la biserică, la Templu, şi am spus o rugăciune. Seara m-am dus înapoi la liceu şi am văzut că eram trecut pe lista reuşiților. Aş fi vrut să plec imediat la Sighişoara să spun bunicilor că am reuşit, dar, la noi, când avem sărbători, nu e voie să se călătorească. Aşa că am mai stat două zile la Sibiu, pentru că bunica mea şi bunicul meu nu ar fi conceput ca eu să călătoresc de sărbători. Şi dimineața m-am dus să asist la bacalaureat la alții. Când am intrat în curtea liceului, profesorul de geografie din comisie, unu' Ionescu Spineni, de la liceul ,,Gh. Lazăr" din Bucureşti, când m-a văzut, m-a recunoscut :

- *Ce e, domnule Schobel ?*

Ei, cum de mi-a reținut numele, ce, eram aşa o personalitate ?! L-a reținut pentru că eram singurul evreu.

- *Să ştii că ți-am dat nota patru.*

- *Nu mă interesează, domnule profesor, mă interesează faptul că am luat bacalaureatul.*

- Da' dacă îți dădeam doi ?

- Domnule profesor, eu sunt pentru a treia oară la acest examen. Şi am mai primit nota doi, dar pe aceleaşi considerente pentru care dumneavoastră mi-ați dat acum patru : eu sunt evreu, iar dumneavoastră sunteți legionar.

Am patru pe diploma de bacalaureat la geografie. Am avut primul subiect pe bilețel ,,Dealurile României". I-am vorbit de dealuri de prăbuşire, de dealuri de încrețire...

Şi a spus :

- Urmăreşte-mi linia mediteraneană a dealurilor de încrețire !

Dar ce caut eu la Mediterana ? Eu am învățat geografia României pentru bacalaureat. Subiectul doi a fost ,,Livezi şi podgorii". Şi i-am vorbit de livezi, i-am vorbit de podgorii, de Panciu, de Odobeşti, de care erau mai importante.

- Urmăreşte-mi linia mediteraneană a viticulturii !

Păi, de unde să ştiu eu ce e în Bulgaria, ce e în Grecia, ce e în Turcia, ca să ajung la Mediterană... Ştiu eu cum sunt munții acolo ? Sau dealurile ? Sau Ankara, unde are podgorie ? De unde să ştiu ? Şi mi-a dat patru. Da' încă tot a fost cumsecade, că putea să-mi dea doi !

Aşa am început tinerețea, cu aceste experiențe.

În '38, toamna, după ce am luat bacalaureatul, am vrut să fac medicină.

Şi m-am dus la Cluj, la Facultatea de medicină.

La Cluj locuia un unchi, frate de al mamei mele. Am stat la el.

M-am înscris la facultate.

Am dat examenul scris ; am fost declarat reuşit la scris.

La oral, cine m-a examinat ? Profesorul de anatomie Papilian, celebrul Victor Papilian. El era legionar.

Se spunea că trebuia să dai 20.000 lei ca să reuşeşti la admitere. Eu nu am avut banii, dar m-am prezentat la examen, pentru că ştiam carte.

Se auzea de *numerus clausus, numerus nulus*[1]. Şi m-a trântit la examen.

Eram foarte dezamăgit, pentru că idealul meu acesta era, să mă fac medic. Şi m-am dus în audiență la decanul Facultății de Medicină din Cluj. Decan era atunci Marius Sturza, profesor universitar doctor, un om foarte amabil, care atunci îmi părea un bătrân sfătos. Şi a văzut câtă ambiție am ca să fac medicină. Şi i-am spus scurta mea viață. Şi mi-a spus :

- Domnule Schobel, eu te înțeleg. Uite, îți dau un sfat. Urmează cursurile, du-te la disecții, că nu te întreabă nimeni. Învață ! Şi îți promit, dacă cineva se va retrage, dumneata vei fi înscris !

Erau cazuri când unii nu suportau disecțiile şi se retrăgeau. Am fost la disecții, am urmat cursurile în speranța că se va retrage cineva. Mi-am cumpărat cărți, mi-am cumpărat oase, mi-am cumpărat halat. Aveam de toate, ca orice student ! Dar nu s-a retras nimeni. Şi am stat acolo cinci luni, până la 1 martie 1939. Dar cheltuiam bani.

Şi atunci, fratele Simion a spus :

- *Lazăr, vino acasă !*

Pe Victor Papilian l-am întâlnit mai târziu la Cluj. L-am salutat cu respect, pentru prestigiul de profesor universitar, dar nu ca om ! Pare-mi-se că a primit şi o condamnare la domiciliu forțat, după 23 august 1944, pentru faptul că a simpatizat atunci cu legionarii.

---

[1] Confuzie în relatarea domnului Leopold Schobel, examenul de admitere la facultate fiind susținut în 1938. În România, primele două legi rasiale, cu referințe concrete naziste ca „legile rasiale de la Nürnberg"(1935), au fost aprobate de Carol al II-lea mai târziu, la 8 august 1940 (Ion Gigurtu, prim-ministru), urmate de discriminarea în domeniul învățământului, prin aplicarea deciziei „numerus clausus" (6% elevi şi studenți evrei) la 29 august 1940 (guvernul Gigurtu), iar decretului-lege „numerus nulus" apare la 11 octombrie 1940 (guvernul Antonescu) (cf. : Ioanid, Radu, *Evreii sub regimul lui Antonescu*, Bucureşti, Editura Hasefer, 1997). (n.e.).

Tinerețea (1939-1942)

Sfântu Gheorghe. 1939

Şi, în '39, primăvara, m-am întors la Sfântu Gheorghe. Toamna trebuia să mă încorporez, să fac armata, dar, trebuia să lucrez ceva. M-am dus la fabrica textilă „Gheorghe Doja" din oraş şi m-au angajat ca simplu muncitor, pentru că deja evreii nu mai erau angajați ca funcționari, deşi eu aveam bacalaureatul luat. Şi ce era atunci un bacalaureat !... Era mai mult ca un doctorat ! Mai uşor luai un doctorat decât un bacalaureat. Ce am lucrat ? Am lucrat ca muncitor la un depozit. Erau acolo fețe de masă din dantele colorate, extraordinar de frumoase, şi basmale. Şeful depozitului era un prieten, evreu.

A murit la Sfântu Gheorghe acum un an.
Am fost la înmormântarea lui.
Eu am ținut cuvântul.

Am lucrat acolo vreo trei sau patru luni, după care am făcut o excursie de o lună de zile, împreună cu doi prieteni, un evreu şi un român, cu bicicletele, la Mamaia. A fost un drum de trei zile şi trei nopți. Aveam foarte puțini bani. Totuşi ne-am dus şi ne-am instalat la Mamaia, în cort străjeresc. Am cerut de la străjerii din Sfântu Gheorghe un cort, l-am împachetat şi l-am expediat cu trenul la Constanța. Când am ajuns în Constanța, ne-am dus la gară, l-am luat şi l-am transportat cu o căruță la Mamaia şi l-am instalat pe plajă. Am cerut permisiunea conducerii. Ce era atunci plaja Mamaia ? Câteva clădiri : un cazinou, o biserică, hotelul „Rex", o clădire sau două. Atât era toată Mamaia. Lumea venea de la Constanța, unde erau posibilități de cazare la hotel sau la familii. Ne-am instalat, am făcut plajă, ne-am simțit bine. De dimineața până seara stăteam pe plajă. Însă, după trei zile nu am mai avut bani. Norocul nostru a fost doamna Bermann, care a apărut la Mamaia cu fiica şi cu încă o doamnă. Când le-am văzut, am înlemnit. De

ce ? Pentru că fratele meu, care cunoscuse pe doamna şi pe domnul Bermann la Covasna, voia ca eu să mă împrietenesc cu Ecaterina, fiica lor. Dar eu n-o plăceam pe fată. Şi le-am întrebat :

- *Dar ce e cu voi ?*

Şi mi-a spus aşa domnişoara :

- *Dar ce, vrei să fii singur şi să faci curte la alte fete ?*

În sfârşit, ne-a prins foarte bine prezența lor, pentru că în fiecare dimineață veneau de la Constanța cu valizele pline cu mâncare, iar seara mergeam la restaurant la Constanța. Ne-am simțit foarte bine trei-patru săptămâni cât am stat acolo. Şi l-am rugat pe prietenul meu, evreul :

- *Măi, loşca, te rog, fă tu curte fetei !*

Şi atât i-a făcut curte, că pe urmă a luat-o de nevastă. Şi după câțiva ani au şi divorțat. Dar, în schimb, eu am avut o vacanță plăcută...

Am venit toamna şi m-am încorporat militar. Am făcut armata la Regimentul I Grăniceri – Bucureşti, cu termen redus, datorită studiilor. În Europa, în vara anului 1939, atmosfera era deja încărcată, se vedeau norii celui de Al Doilea Război Mondial. Toamna era deja război. Regimentul nostru de grăniceri a fost concentrat la Cuciuc-Carnagi, pe lângă Turtucaia. În limbajul de soldați noi spuneam ,,pe zonă, la bulgari". Nouă, evreilor, fiind deja curentul antisemit, ni s-au ridicat armele şi am săpat tranşee.

Dictatul de la Viena

Am fost militar până în august '40, când ,,a venit" Dictatul de la Viena. În regimentul nostru li s-au luat armele şi soldaților unguri din Ardealul de Nord. Dar nu a trecut mult timp şi ni s-a spus :

- *Cine locuieşte în Ardealul cedat, poate pleca acasă* !

Am plecat eu şi încă trei sau patru colegi unguri. Am mers la Cernavodă pe jos, unde trebuia să ne prezentăm să cerem foi de drum. Colegii unguri m-au rugat să intru eu la regiment şi să cer foile de drum. Dar, când am rostit ,,Sfântu Gheorghe", mi s-a răspuns :

- *Vrei să mergi în Ungaria ? Du-te pe jos* !

În sfârşit ! Asta era ! Ne-am urcat în tren fără bilete şi am plecat la Bucureşti. Când am ajuns în Gara de Nord, era un haos de nedescris ! Mii şi mii de

oameni ! Se vede că, în Bucureşti, era populaţie maghiară care părăsea capitala şi pleca în Ardealul cedat, în Ungaria ; din Ardealul de Nord, veneau românii, care se retrăgeau. Fapt este că trenurile erau supraîncărcate. Am văzut pe străzi legionarii, îmbrăcaţi cu uniformele lor.

Ne-am dus în Cotroceni, la regiment, ne-am completat formalităţile şi ... am fost lăsaţi la vatră.

Avatarurile unui evreu

M-am urcat în tren şi m-am dus acasă, la Sfântu Gheorghe. Eram obligat a mă reîntoarce la domiciliul meu, care a căzut în suprafaţa cedată Ungariei. Trupele ungare intraseră deja pe la Oradea. Sfântu Gheorghe a fost ultima localitate în care au intrat trupele ungare, în data de 13 sau 15 septembrie, nu mai ştiu sigur. Astfel am devenit cetăţean maghiar. Bineînţeles că am ieşit cu toţii la poartă, eu, mama, ceilalţi vecini, şi am privit cum intrau trupele.

După două săptămâni de la ocuparea oraşului, a avut loc un meci de fotbal între soldaţii din trupele ungare şi o echipă locală. Evident că m-am dus şi eu, pentru că îmi plăcea sportul, jucasem şi fotbal. Am stat în tribună. La un moment dat, s-a apropiat de mine un localnic, Cadar Ianoş şi mi-a spus ameninţător :

- *Acum o să primeşti şi tu porţia ta !*

M-am speriat. Nu am aşteptat sfârşitul meciului, m-am ridicat, m-am retras şi am plecat revoltat în sinea mea pentru că am înţeles că era o manifestare împotriva mea pentru că eram evreu. Curentul antisemit era deja puternic, dar era încă tolerant, suportabil.

Voi relata acum un mic episod pe care l-am trăit în această perioadă. Trebuia să-mi reiau activitatea. Conducerea fabricii textile era ungurească. Totuşi, am fost angajat din nou ca muncitor. În fabrică, eram înconjurat numai de unguri. Mai lucra acolo şi Ott Bela, un german sau şvab.

În primăvara anului 1941, Al Doilea Război Mondial era în toi.

În jurul meu, discuţiile erau legate de evenimentele de război.
Şi toţi îl lăudau pe Hitler.
Iar eu, ca evreu, trebuia să tac.

Dar, n-am putut să tac.
Şi am spus că Hitler va pierde războiul.
Şi, arătându-mi nişte ziare cu fotografii, colegii mi-au spus :

- Uite ce fac englezii, i-au prizonieri, îi omoară, le taie capul !

Şi am spus :

- Nu pot să cred. Astea sunt fotografii trucate de hitlerişti, ca propagandă anti-englezească. Un popor civilizat sau o armată civilizată nu omoară un prizonier. În Primul Război Mondial, când era mai puțină civilizație, prizonierii au supraviețuit !

Şi la un moment dat, cineva m-a denunțat la poliție. Şi am fost reținut două zile şi două nopți în închisoarea Poliției Regală Ungară din Sfântu Gheorghe şi anchetat de serviciul de contraspionaj unguresc. Ştiu cine m-a reclamat. Cei trei cu care discutasem în fabrică, Ott Bela, Mihai Sabo şi încă unu', au fost chemați ca martori. Acuzațiile erau foarte grave : dacă am spus că Germania pierde războiul, înseamnă că eu cred că pierd şi ungurii războiul, dacă am spus că germanii au făcut fotografii false, înseamnă că ascultam radio Europa liberă şi chestii d-astea ! Mi-a fost foarte frică.

Comandantul poliției era venit de la Budapesta, dar locuia în aceeaşi clădire unde locuia un evreu, Aron Barany, cu care erau prieteni frații mei. Şi au intervenit la comandant şi m-au salvat. Totuşi, când m-a audiat, a țipat la mine :

- *De ce asculți radio Europa Liberă* ?
- *Pentru că mă interesează. Sunt ştiri din toată lumea.*
- *Dacă e mai bine în Anglia, de ce nu te duci acolo* ?
- *Nu se poate pentru că nu-mi dați drumul.*

Şi s-a înfuriat ! Nu ştiu ce mi-a venit să răspund aşa obraznic...
Şi mi-a dat următoarea pedeapsă : „internare locală".

„Internat local"

Comandantul Poliției Regală Ungară din Sfântu Gheorghe m-a condamnat la internare locală. Prin această sentință am scăpat relativ ieftin, mulțumită ajutorului prietenilor. Altfel, mă internau în lagăr. Pentru fapte

asemănătoare imputate mie, alții au fost internați în lagăre pentru deținuți politici.

Ce însemna ,,internat local" ?

Nu aveam voie să ies după cinci după-amiază pe stradă.

Nu aveam voie, dacă erau doi oameni care stăteau de vorbă pe stradă, să fiu eu al treilea.

Nu aveam voie să merg în mulțime, cinematograf, teatru, manifestări sportive.

În fiecare zi trebuia să mă prezint la poliție, unde un oarecare funcționar mai important consemna într-un registru data şi semna. Nu ştiu ce grad avea. Întotdeauna a fost îmbrăcat civil. Am respectat toate restricțiile şi nu am mai avut nici o problemă.

Dar, de la fabrică m-au dat afară şi am rămas şomer. În Ungaria, pe timpul acela, era o lege prin care cei care nu lucrau erau duşi în lagăr de internare. Riscul fiind mare, m-am rugat de mai multe familii de evrei să-mi recomande ceva de lucru. O doamnă, soția lui Alexandru Polak, a intervenit pentru mine la un boiangiu, Ladislau Szabo, care m-a primit ca ucenic. Astfel am scăpat de o eventuală internare în lagăr şi am învățat şi această meserie. Mi-a mers foarte bine. Boiangeria era la a treia casă de casa unde locuiam cu mama, în fiecare dimineață mă duceam şi făceam focul cu lemne, la cazan. Vopsitul avea secretele lui. Atelierul avea şi curățătorie chimică. După un timp a venit la atelier un neamț, cu hainele la curățat. Am vorbit împreună, în limba germană. Nu ştiu ce misiune avea, dar vorbeam împreună. În acest timp am dat examen şi de maistru boiangiu.

Şi asta a durat până la 20 iunie 1942 când am fost dus la detaşamentul de muncă forțată numărul 110/40, împreună cu frații mei, Simion şi Willi, în fostul URSS.

Calvarul unei familii

Detaşamentul de muncă forţată 110/40. Un exod perpetuu

În jurul datei de 15 iunie 1942, am primit ordine de chemare, fratele meu cel mare, Simion, al doilea frate, Wili, şi eu. Toţi trei fraţii am primit ordine de chemare din partea autorităţilor ungare, care ne obligau ca pe data de 20 iunie să ne prezentăm la o unitate militară din Miercurea-Ciuc. Am fost obligaţi să ne luăm cu noi şi haine, pentru că vom fi repartizaţi într-un detaşament de muncă forţată. Şi am plecat la Miercurea-Ciuc pe 20 iunie. Trebuia să ne prezentăm ! Au mai fost chemaţi evrei din Gheorgheni, din Miercurea-Ciuc, din judeţul Ciuc şi Trei Scaune. Am format un detaşament.

Numărul : 110/40.

La data de 20 iunie 1942 am fost duşi din Miercurea-Ciuc sub supravegherea militară a soldaţilor unguri, în comuna Şimleul Ciucului, pe ungureşte Csik-Somlyo.

Şi ne-au băgat într-o şură ! Nu în casă ! Într-o şură cu fân.

Am fost încartiruiţi într-o şură care se afla, paradoxal, faţă în faţă cu biserica romano-catolică din comună. Şi erau fulgi şi paie !

Acolo am fost încartiruiţi !

Îţi dai seama ? Erau între noi profesori, erau între noi intelectuali, erau între noi medici, erau între noi jurişti, erau între noi ingineri, erau între noi negustori, erau meseriaşi, ceasornicari. Toate categoriile profesionale de evrei.

Am stat aici vreo trei săptămâni, perioadă în care soldaţii unguri ne-au dus la lucru la întreţinerea drumului şi la aşa-numitul „câmpul verde". Acolo era fân care trebuia presat în nişte prese-maşini care făceau baloturi de fân.

Marilena : Domnule Schobel, câţi ani aveaţi în timpul acestor încorporări masive pentru muncă obligatorie ? Dar ceilalţi bărbaţi ?

Lazăr : În '42, fratele Simion avea 37 de ani, fratele Wili avea 28 de ani, iar eu aveam 24 de ani. Despre ceilalți bărbați mi-e greu să mă pronunț. Atunci eu aveam mentalitatea unui tânăr, mă uitam la un bărbat de 45 de ani şi-l vedeam de 60, pentru că vârsta de patruzeci de ani mie mi se părea o vârstă înaintată.

Nu cunosc criteriul pe care l-au folosit când ne-au chemat. Au fost familii unde nu au chemat nici un bărbat. În familia noastră ne-au chemat pe toți trei frații.

Marilena : Vă mai amintiți câți bărbați ați fost concentrați în acest detaşament de muncă forțată ?

Lazăr : Am plecat din Sfântu Gheorghe vreo patruzeci, cincizeci de bărbați. În total am fost peste două sute de bărbați.

Marilena : Cum s-au purtat cu dumneavoastră soldații unguri care v-au supravegheat cât ați muncit în această localitate ?

Lazăr : Acolo nu a fost mizerie. Am fost tratați omeneşte, am primit hrană, iar de dormit, dormeam pe fân şi nu am fost persecutați în mod grosolan.

Că ne spuneau „jidane", nu mai durea ; de-acum ne obişnuisem.

Eu am lucrat la o maşină de presat fân, la gară, în Miercurea-Ciuc, împreună cu mai mulți. Plecam dimineața, iar după-masa ne aduceau înapoi. Era aproape.

Pot să spun că nu am avut probleme.

Eram tânăr, aveam 24 de ani, nu-mi păsa.

Să-mi fac o impresie de ce a fost. Până atuncea, în 20 iunie 1942, atmosfera era suportabilă.

Mai se găsea câte un derbedeu să spună : „jidane !"

Asta nu m-a deranjat.

Durea sufletul, şi atât. Fizic, nu.

Aveam din ce să trăim. Frații mei au lucrat la exploatarea lemnului până în ultimul moment, până când am fost chemați la detaşamentul de muncă forțată.

Atmosfera nu era încărcată.

Trebuie să spun că lumea s-a purtat cu noi civilizat, aveam cunoştințe cu care frații mei aveau relații comerciale, aveam colegi de fabrică, curtam fete ca orice tânăr.

Şi nu pot să mă plâng că am avut probleme, în afară de faptul că am fost încorporaţi pentru detaşamentul de muncă obligatorie.

Dar şi ungurii au fost încorporaţi. La stagiul militar şi ei s-au dus pe front. Nu se cuvenea ca noi, evreii, dacă nu ne-au dus pe linia frontului, să nu ne facem datoria sau să nu fim supuşi ordinelor stăpânirii de atunci !

> La noi, la evrei, e un principiu. Însăşi învăţătura noastră ne învaţă ca să respectăm ordinele, legile ţării care sunt ospitaliere cu noi. Or, noi am fost într-un stat care nu era al evreilor, deci am fost într-un stat ospitalier, unde nu am avut probleme deosebite până la ora aceea.

Am curtat fete, romance, unguroaice, ca orice băiat tânăr, nu mă pot plânge, nu m-a oprit nimeni. Câte un apropo pe stradă, că...

Dar nu au fost restricţii, în sensul că să nu poţi ieşi pe stradă.

Eu am avut restricţii pentru că am fost pedepsit, dar alţii, fraţii mei, au mers pe stradă, au fost la cafenea. Nu pot să spun.

Din contră !

Au fost unguri care s-au purtat foarte civilizat.

Bine, de români, nu mai vorbesc !

Românii, săracii de ei, se aflau în situaţia în care ne aflam şi noi, evreii. Dintre ei, doar unii au părăsit Sfântu Gheorghe când au ocupat ungurii Ardealul ...

Totuşi, ceva se simţea ! Se simţea că va fi ceva !
Se simţea că vor veni zile grele pentru evrei !

Şi de asta m-am convins în momentul în care armata ungară nu a mai luat militari evrei.

Era deja o discriminare !

Noi, evreii, eram duşi la detaşamente de muncă forţată.

Apoi, la unele magazine, au fost puse afişe : ,,Magazin ungar creştin !"

Era un aviz evreilor !

Era deja o manifestare, că el e ungur, şi că tu, dacă vrei să intri, să-ţi dai seama că aici este un magazin şi maghiar şi creştin şi că n-ai ce căuta acolo. Că un român dacă intra, el era creştin. Dar noi, cum nu eram creştini, ne atrăgea atenţia că nu suntem serviţi : ,,În acest magazin nu se servesc evrei !"

Erau şi de ăştia !

Dar nu m-a deranjat. Pentru că puteam să cumpăr de ia celălalt magazin şi mă deranja prea puţin unde-mi fac eu cumpărăturile.

Principalul era să fiu liber !

Şi să nu fiu maltratat !

Că nu mai puteam ocupa posturi...

Asta era deja altceva, pentru că din ce puteam trăi ? Era grija cu ce îţi întreţii familia.

Sigur că se simţea, până în '42 chiar, că sunt restricţii !

Gomel

Toţi câţi am fost cazaţi la Şimleul-Ciucuiui, peste 200 de bărbaţi, am fost duşi sub escortă în gara Miercurea-Ciuc, urcaţi în vagoane de marfă, câte 40-50, poate 60 de persoane într-un vagon, şi duşi, după o călătorie de cinci sau şase zile şi tot atâtea nopţi, până la Gomei, în Rusia Albă.

Am trecut prin Slovacia, prin Polonia, şi prin fereastra vagonului, în apropierea căii ferate, am văzut în curtea unor clădiri, în curţi, evrei polonezi care purtau pe piept *steaua galbenă*.

Ne-am dat seama că este vorba de *ghetouri*. Oamenii erau rău îmbrăcaţi şi se vedeau istoviţi de foame şi slăbiţi de munca ce o lucrau.

Nu ştiam că şi noi mergeam tot într-o direcţie unde ne aştepta aceeaşi situaţie.

Trupele ungureşti au călătorit împreună cu noi, în acelaşi tren de marfă care a plecat de la Miercurea-Ciuc, dar în vagoane de persoane. Deci, cu noi au călătorit, în vagoane separate, comandantul companiei, câţiva ofiţeri unguri şi gradaţi şi viitoarele santinele care ne vor păzi.

Noi eram toţi îmbrăcaţi civil.

Am ajuns în staţia oraşului Gomei, în Bielorusia, noaptea târziu. Acolo am descins din vagoane. Dar nu era iluminat nimic. Totul era în întuneric.

Sub supravegherea soldaţilor unguri am fost duşi pe jos, pe un drum, spre un castel.

Ploua.

Da' ploua foarte tare !

Şi am văzut clădiri de o parte şi alta a drumului. Şi am intrat în aceste case dintre gară şi castel ca să ne ascundem de ploaie.

Dar, ploua şi în case. Ori de erai afară, ori în casă... Tot una. N-am ştiut care e situaţia.

A doua zi, când am văzut Gomelul... Tot Gomelul nu era o casă întreagă. Casele nu aveau acoperiş. Nu ştiu cauza : germanii au bombardat ? Sau ruşii, când s-au retras, au aruncat în aer toate casele, ca trupele germane să nu le poată folosi ? Nu ştiu, dar în case ploua. În sfârşit ! Am ajuns în noaptea aceea într-un fost castel boieresc care se afla într-un parc şi acolo am stat câteva zile.

N-am lucrat nicăieri în perioada aceea, nu am avut de-a face cu nimeni. Erau câţiva soldaţi unguri care ne păzeau. Dormeam pe duşumea, iar mâncare ni se dădea de către trupele ungureşti care călătoriseră cu noi.

Gomelul era un oraş mare... Dar nu vedeam nimic frumuseţe în el.

La un moment dat, santinelele ne-au adunat, împreună cu alte detaşamente de evrei din Dej, din Cluj, din Bistriţa, care erau amplasate tot acolo, în jur, am format o companie şi am părăsit Gomelul.

Acum începe nenorocirea noastră, a mea, a fratelui Simion şi a fratelui Wilhelm ! Fratele Oii nu era. Rămăsese *dincolo*, în România !

Mărşăluind prin Rusia Albă

Am plecat din Gomel spre sfârşitul lunii iulie '42.

Rusia Albă este un teritoriu nisipos, drumurile erau cu nisip, aşa încât căruţele companiei, cu diferite materiale, înaintau foarte greu. Trebuia să împingem şi carele companiei, cu bucătărie şi tot ce mai aveau trupele acolo.

Noi mărşăluiam pe jos. Fratele meu Wili, suferea de picioare, avea tromboză şi nu putea merge în ritmul nostru. Atunci, eu şi cu fratele Simion îl târâiam după noi zeci de kilometri ! În fiecare zi mărşăluiam câte 40 sau 50 de kilometri !

Era înfiorător.

Mergeam zeci de kilometri, pe jos, prin nisipul acela, prin soarele

fierbinte, cu ranițele în spate, împingând la carele încărcate cu muniții, mereu blocate în toate gropile, sprijinindu-ne unii pe alții, cărându-l şi pe fratele nostru...

După trei săptămâni de mers pe jos, comandantul companiei, Reznicsek, a permis fratelui Wili ca, împreună cu ranița lui, să fie urcat într-una din căruțe. Dar, până când am reuşit să obținem de la comandant acest lucru, a fost înfiorător ! Reznicsek era un om destul de înțelegător şi cumsecade, având o atitudine de intelectual şi fără patimi de şovin şi antisemit.

Am mărşăluit vreo trei luni, de dimineața până seara !

Cu ranițele în spate, împingând la căruțe, pentru că nici caii nu rezistau. Sute de kilometri am făcut, sub supravegherea soldaților unguri. Iar căldurile ne istoveau şi mai mult.

Seara, când ajungeam în diferitele comune în care eram încartiruiți, eram frânți de oboseală şi sete. Pe parcurs ne opream la râuri şi fântâni şi beam apă.

Dar, după câteva zile eram, deja, nişte epave !

Totul era istovitor !

Se mărşăluia din zori şi până noaptea, cu o scurtă pauză la prânz. Multe nopți am dormit pe câmp, sub cerul liber.

Culmea ironiei era faptul că aproape tot drumul parcurs de noi pe jos era paralel cu o cale ferată, cu trenuri de marfă, care circulau aproape goale !

Şi treceau pe lângă noi ! Iar noi scrâşneam din dinți, mergând pe jos ! Am trecut prin oraşul Belgorod, prin oraşul Kursk, unde s-au purtat, mai târziu, luptele de blindate, am trecut prin Jitomir, am trecut prin Starioskol, Novioskol şi altele, al căror nume nu le mai rețin ...

Am trecut prin Jitomir, un oraş. Şi când am intrat, mi s-a părut că sunt la Cluj ... Semăna drumul cu cel când cobori de la Feleac. Semăna !

Şi era un oraş frumuşel !...

Şi am ajuns, la un moment dat, ia marginea unui oraş, nu ştiu cum îi chema, poate Starioskol, sau Novioskol, nu ştiu care dintre ele, că erau două, unu' lângă altul. Mânați cu puştile, am străbătut oraşul. Când l-am părăsit, soldații unguri ne-au dus într-o groapă mare. Printre dealuri era, aşa, o adâncitură.

Iar acolo ne-au obligat să ne dezbrăcăm la pielea goală.
A trebuit să le dăm toate hainele şi tot ce-am avut de valoare în rucsacuri. La unii dintre noi, au găsit bani ungureşti. Au luat tot ce-au vrut. A fost o nenorocire !

Ne-au bătut cu patul puştii, cu bâta, cu pumnii, cu picioarele, cu vârful ghetelor, cu tot ce-au nimerit ! Această teroare a durat trei ore ! Nu ştiam la care se mai opreşte ! Poate vine la mine ? Sau la fratele meu ? Sau la vecinul din dreapta ? Sau la alţii ?...

Când au obosit, ne-au ordonat plecarea.
Iar noi, am plecat de acolo bătuţi, îndureraţi, istoviţi de cele trăite !

De acolo, am umblat iarăşi pe jos, şi iarăşi, şi iarăşi, încă aproape trei săptămâni sau cât... Aproape tot timpul.

Toată vara şi toamna, noi n-am făcut altceva.

Doar să mărşăluim.

Iarna rusească

Am mărşăluit până am ajuns în comuna Iakowlewka.

Aici am fost încartiruiţi şi am lucrat la întreţinerea drumului. Am lucrat de toamna, când am ajuns, până în iarna lui '43. Eram îmbrăcaţi în haine de vară. Au urmat zile şi mai cumplite, pentru că au început ploile şi drumurile erau pline de noroi. Noi trebuia să le întreţinem, lucrând de dimineaţa până seara, bătuţi fără milă tot timpul de paznicii noştri.

Şi, nu după mult timp, a venit iarna rusească ! Lucram ia curăţatul zăpezii. Munceam în condiţiuni sub orice critică. Frig în casă, ger afară, iar mâncare, cu totul insuficientă. Eram la 50 sau 60 de kilometri în spatele frontului, în sectorul armatei ungare.

Un lucru pe care n-am să-l uit niciodată ! Când eram încă acolo, şi munceam în gerul acela cumplit, veneau şi trupe ungureşti de acasă care treceau spre front.

Vai de capul lor cum mergeau ! Pe jos, cu sănіuţele acelea, îşi trăgeau bagajul, raniţa sau ce aveau. Şi soldaţii unguri care mergeau spre front mergeau pe jos, cu raniţă şi arme, şi foarte rar i-am văzut în mijloace

de transport. Locuiau şi ei în condiţii cu totul necorespunzătoare. Pe front, iarnă, ger, zi de zi tot mai frig era, tot mai frig, şi asta era la început de iarnă. Şi era vai şi amar de capul soldatului ungur, prin ce a trecut şi ei !

Rusul la care am locuit era un bătrân înalt, singur. Era îmbrăcat în cojoc rusesc, în cizme, pâslari şi căciulă rusească. Stătea de multe ori afară, stătea drepţi, aşa, şi se uita la trupele ungureşti care mergeau spre front. Privea, şi râdea, şi spunea :

- Lazăr ! Îi vezi ? Toţi îngheaţă ! Toate aceste trupe mergând spre front nu se vor întoarce niciodată acasă, pentru că toţi vor îngheţa !

Câtă dreptate a avut în cele spuse, bănuiesc că aşa s-a şi întâmplat ! El ştia ce urmează !

În toate localităţile pe unde am trecut şi unde am fost încartiruiţi pe la casele ţăranilor ruşi nu am găsit decât câte un bătrân, doi, niciodată un tânăr.

În decembrie am fost duşi iară pe jos, până la Iefremowka. Acolo am lucrat iară la drum şi la zăpadă.

Dar nu ne-au mai supravegheat santinele ungureşti cu care am plecat noi, ci ne-au supravegheat nişte şvabi din armata ungurească, din judeţul Tolna, din Ungaria. Dar ăştia care erau puşi la noi, ăştia erau aleşi !

Şvabi din Tolna ! Ăştia erau fascişti nebuni, hitlerişti. Erau sadici !

Din judeţul Tolna !...

Aceştia au fost acum santinelele noastre şi ne-au dus la lucru cu arme...

Şi cu bastoane !....

Şi, fără motiv, au început să ne bată !

Pe care-l prindea că a stat aşa şi nu altfel,... omor !...

Ne-au dat târnăcoape, ne-au dat lopeţi. Eu am luat un târnăcop ! Eram tânăr ! Lucram la drum ! Nu ştiu ce pământ era acela, că dădeai cât puteai, şi sărea o bucăţică de doi centimetri ! Iar paznicii ne băteau cât puteau !

Am muncit acolo ca un animal, de teamă să nu mă bată. Din mâini îmi curgea puroi şi sânge.

Era unu', Iakli, care bătea al dracului... Şi încă unu'... Iakli şi încă unu' băteau de rupeau, cu pari, cu lemne, cu bastoane, cu armele, cu orice... Iar Iakli ăsta, care-i bătea pe toţi, pe mine m-a simpatizat.

Totdeauna spunea :

- Ia uite ! Ăla, negru, cum munceşte !

Nu mă opream ! Îmi curgea puroi din mâini. iar la amiază îmi dădea o porţie de ciorbă. Odată, l-a bătut pe fratele meu Wili.

Şi a venit fratele meu plângând :

- ' Uite, ăla m-a bătut.

Şi când s-a apropiat de mine, i-am spus :

- De ce l-ai bătut pe fratele meu ?

- Păi, de unde dracu' să ştiu eu că-i fratele tău ?

După un timp, Wili s-a îmbolnăvit foarte grav şi a fost dus la spital. Ne-am luat rămas-bun de la el la drum. Era zăpadă deja.

Şi zice :

- Dacă ajungeţi acasă, să aveţi grijă de soţia mea şi de copil !

L-au dus într-o căruţă cu coviltir, împreună cu alţi doi-trei, la Cerneanca, mi se pare... El n-a mai apărut... Când ne-am întors acasă, am aflat că a murit. Sub ruşi. l-au eliberat, dar nu le-au dat medicamente. Am aflat de la unu' din Sfântu Gheorghe care s-a întors, că Wili a murit acolo.

Acolo, la Iefremowka ni s-a spus că vom rămâne pentru la iarnă ! Ca peste nici două săptămâni să ne aducă înapoi la Iakowlewka, unde am muncit tot la drum, la zăpadă.

După un timp, o parte dintre noi, şi eu şi fratele Simion, am fost duşi într-o altă comună, Krasnoie, unde am lucrat tot la drum, la zăpadă, până pe la jumătatea lui ianuarie 1943.

Marilena : Domnule Schobel, cum eraţi îmbrăcaţi ?

Lazăr : În haine civile de vară.

Marilena : Munceaţi în gerurile acelea cumplite îmbrăcaţi atât de sumar, cu haine de vară ?

Lazăr : Da, da ! Da, cu haine de vară, la minus 35^0 C. Hainele erau zdrenţe, iar încălţămintea începuse şi ea să cedeze. Picioarele, şi mai ales degetele, ne erau îngheţate, şi mai aveam şi răni care nici nu aveau cum să se vindece.

Marilena : Cum aţi supravieţuit ?

Lazăr : Păi, au îngheţat foarte mulţi !

S-au îmbolnăvit foarte mulți !
Au murit foarte mulți !
Eu ? ! Am avut noroc !
Eram un băiat care am făcut sport, am rezistat !
Am suportat şi tifosul sau ce era, tifos exantematic sau febră tifoidă...
Păduchii au adus boala mea... Am rezistat !
Dar psihic !... În momentul în care erai lucid, îți dădeai seama că valoarea ta, indiferent ce ai fost, indiferent ce eşti, este egală cu zero !
Egal cu zero ! Nu ne-am mai gândit că ajungem acasă.
La asta nu ne-am gândit, niciodată. Am ştiut că de aicea salvare nu există.
Dacă nu ne împuşcă, ne bat de ne omoară !
Dacă nu, te îmbolnăveşti ! Tratament ? Ce tratament !...
Mi-a murit fratele, nevinovat !
Şi ca el, au murit de ordinul miilor...

Primisem ceva haine mai groase, de iarnă, de acasă.

Dar, din pachete, soldații unguri şi-au luat tot ce au vrut. Fratele meu a aflat că am primit pachet şi s-a dus acolo.

Unul dintre soldați tocmai era cu un pantalon de al lui.

Şi fratele meu îi zice :

- *Ăsta-i pantalonul meu de iarnă !*

Am primit câteva ceva de acasă. Nu m-a interesat ce anume. Am fost cu hainele de vară aproape tot timpul. Nu ştiu ce-au făcut cu hainele noastre. S-a ales praful !

Într-o dimineață, noi munceam tot la drum.

Deodată, a apărut un autoturism militar. În față era un general ungur, iar deasupra era încărcat un birou.

Atunci ne-am dat seama că frontul a fost spart de sovietici, cred că la Voronej, şi că se retrag ungurii.

Şi, pe urmă a început puhoiul !

Marea retragere

Spre Korosten

După vreo două zile, era pe la jumătatea lunii ianuarie, ne-au ordonat încolonarea şi am început să ne retragem. Se crease o panică generală. Şi prin gerul cumplit am plecat cu ce era pe noi, cei mai mulţi cu picioarele înfăşurate în zdrenţe.

Şi, dă-i bătaie, înapoi !

Tot pe jos ! Tot pe jos ! Tot pe jos, până la Korosten...

Pe drumul pe care ne retrăgeam spre Korosten, între Krasnoie şi Iakowlewka, ruşii au început să bombardeze drumurile. De ce ? Pentru că nu numai noi ne retrăgeam, se retrăgea şi armata ungară, se retrăgea şi armata germană. Trupele se retrăgeau în debandadă.

Dar, armata ungară se retrăgea pe jos !

Eu, soldat german retrăgându-se pe jos, nu am văzut ! Am văzut numai în maşini, sau în tancuri, sau în camioane, sau în ceva...

Dar ungurii veneau pe jos, puhoi ! Era plin drumul...

Şi au venit avioane ruseşti şi au tras cu mitralierele de sus. Şi au rămas morţi şi unguri, şi evrei, şi tot ce-a fost militar sau civil ! Cu sutele au murit. Eu şi fratele Simion am scăpat. Mergeam kilometri întregi, fără oprire, prin gerul acela cumplit !

Toată ziua, mărşăluiam.

De hrană nimeni nu se mai ocupa. De cazare, la fel. Seara, ne opream într-o casă. Dar abia intram într-o casă...

Nu vorbesc că nu era foc, dar totuşi eram într-o casă, pentru că afară erau minus 35° C şi noi eram cu hainele nu tocmai groase.

Cum intram, venea fie un grup de soldaţi germani, fie un grup de soldaţi unguri, şi când vedeau că suntem noi acolo, scoteau o grenadă şi spuneau :

- În cinci minute dacă nu ieşiţi afară, aruncăm grenada !

Şi rămâneam toată noaptea afară, în ger...

Ne-am retras !

Mergeam în retragere. Unde vedeam un om lăturalnic, ne duceam acolo. Nu ne mai supraveghea nimenea. Dimineața, porneam pe drum şi mergeam. Vedeam alții, mergeam şi noi cu ei. Nu mai era nimic organizat, pentru că germanii şi ungurii şi-au pierdut capul !

Băteau în retragere cuprinşi de panică şi de confuzie.

Doroşici

...M-am trezit la Doroşici.

Dar eram numai eu, fratele Simion nu mai era.

De ce ?

Pentru că, în timpul retragerii, eu m-am îmbolnăvit de tifos. Nu ştiu când, nu ştiu cum !

... M-am trezit într-o zi, într-o curte mare. Sub mine, curgea apa, se topea zăpada. Nici paie, nici nimic ! În curte mai era o clădire din cărămidă şi mai erau şi nişte grajduri şi nişte şure. Era spre sfârşitul lui aprilie.

Am aflat că sunt la Doroşici, un sat, iar unde eram noi fusese un colhoz, la marginea satului. Aici era improvizat un lagăr-carantină, unde am fost izolați noi, detaşamentiştii bolnavii de tifos. La Doroşici, în urmă cu numai patru seri, în ultima zi de *Pesach,* spre miezul nopții, un grajd, sau hangar, sau ce a fost, în care încuiaseră 800 de evrei bolnavi de tifos, fusese ars în întregime, cu oameni cu tot. Jandarmii au închis uşile, le-au bătut în cuie, au dat foc simultan din toate colțurile hangarului şi au ars oamenii. Au scăpat dintre ei doar câțiva care erau chiar lângă uşa grajdului. Uşa a ars, a căzut, iar ei au fugit afară. Soldații horthyşti au tras în aceştia. Numai câțiva au scăpat cu viață, printre ei şi un cântăreț de operă, care avea arsuri pe cap. Ulterior, când a ajuns acasă, şi-a pus perucă.

Acolo au murit 800 de evrei nevinovați, bolnavi !

Când m-am făcut mai bine, detaşamentişti mai vechi mi-au arătat unde a fost locul acela şi am văzut cum araseră paznicii, ca să nu se cunoască oasele celor arşi de vii. Am găsit o cană pe arătură. Cei care au supraviețuit şi noi, ceilalți, mai vechi şi mai noi, am preferat să dormim afară...

Un episod pe care mi-l amintesc.

Eram încă la Doroşici. După două săptămâni am început oarecum să mai gândesc, dar tot nu eram încă refăcut. Eram păziți de soldați. Iar un soldat era din Ardeal. Şi nu ştiu cum am ajuns în apropierea lui, şi m-a întrebat ce fac, de unde sunt. Un soldat ungur m-a văzut că stau de vorbă. A doua zi, a venit, m-a luat şi m-a băgat într-o şură de aceea. Şi a început să mă întrebe, ce am vorbit cu acela, ce i-am dat, ce mi-a cerut. Şi i-am spus că nu i-am dat nimic, pentru că nu am nimic la mine. Şi a început să mă bată cu un baston. Dădea în mine şi eu fugeam şi el dădea numai peste spate şi peste picioare. Cum puteam eu să fug ? Aveam 40 de kilograme, dacă aveam. M-a bătut ca pe hoții de cai. M-a bătut până în capătul celălalt al şurii, şi înapoi, şi iar, şi iar, şi, după ce m-a bătut bine, mi-a spus :

- *Este aicea unu* - mi-a spus numele – *care are un ceas. Mâine să-mi faci rost de ceasul ăla şi să mi-l dai.*

M-am întors în curte, l-am căutat pe cel indicat, l-am găsit şi i-am spus :

- *Dă-mi ceasul !*

Şi el se uită ia mine şi zice :

- *Ce, eşti tâmpit ? Cum să-ți dau ceasul ?*

Dar mie îmi era teamă că vine soldatul ungur şi mă bate. Nu am luat ceasul. Nu am avut cum. M-a chemat soldatul ungur, m-a bătut bine, eu am rămas cu bătaia, el a rămas fără ceas, şi toate au rămas, la aşa-numitul normal, pentru ei.

Pentru mine, nu ! Pentru mine nu era normal.

„Monor - 101/27“

După tifos, am fost dus la Bandorovka, o comună în apropiere de oraşul Korosten, în Ucraina. Acolo m-am refăcut şi am fost ataşat la un alt detaşament de muncă forțată, plecat din patria mamă, Ungaria, din Monor, cu numărul 101/27.

Reputația acestui detaşament era teribilă.

Când spuneai „Monor, 101/27”, te luau fiorii.

Acest detaşament era un detaşament al groazei, pentru că oamenii erau cumplit de bătuți.

Acolo era mizerie mare, oamenii putând fi chinuiți de santinelele ce ne păzeau, sau paznici sau ce au fost.

Comandant era un locotenent, un oarecare Pomazi, care avea şi el o reputație că e cel mai rău comandant al unui detaşament de muncă forțată.

Totuşi, acest Pomazi a fost un om, pot să spun, cât se poate de corect. De ce ?

În primul rând, când am ajuns eu acolo, a chemat toată compania şi le-a spus celor care ne supravegheau :

- *Aici, nimeni nu are voie să bată. Numai eu !*

Astfel, eram asigurați că aceşti pribegi, soldați analfabeți şi infectați cu ideile fasciste, nu aveau voie să ne bată, iar Pomazi, locotenentul, n-o să aibă el timp în fiecare zi să ne bată !

Apoi, sărbătoarea noastră de sâmbătă începe de vineri seara. Noi, în vreme de pace, aveam obiceiul să facem rugăciuni la templu. Iar Pomazi, în fiecare vineri seara, ne chema afară. Era între noi un băiat, Solomon, care cânta la Templul Coral din Budapesta. Pomazi spunea :

- *Să spui Lehu doidi !*

Aşa începe o rugăciune.

Am rămas surprins. De unde ştie acest Pomazi de Lehu doidi ?

Am aflat ! El, în tinerețe, făcuse curte unei evreice. Şi de la prietena lui a învățat aceste obiceiuri evreieşti.

Ne-am simțit acolo tratați mult mai civilizat decât oriunde am fost şi decât oriunde am mai ajuns, pentru că acest Pomazi nu dădea voie soldaților să se atingă de noi.

Era un lucru extraordinar, pentru că la alte companii ne băteau fără nici un motiv, dădeau în noi ca în hoții de cai.

Şi unde să te duci să spui ?

Aici, la Bandorovka, am aflat că vom merge acasă.

Această companie de muncă forțată 101/27 din Ungaria fusese rechemată acasă.

Şi m-am gândit : dacă ei vor merge acasă, voi merge şi eu.

Şi, într-adevăr, într-una din zile am fost încolonați şi am făcut un marş de o zi sau două până în oraşul Ovruci.

Ovruci

Noi mergeam pe drumul spre oraş. Se vedea deja oraşul. Şi ni s-a atras atenţia de către localnici să nu mergem pe mijlocul drumului, pentru că drumul a fost minat. Dar, atunci când am văzut oraşul, am mai ţinut noi cont de avertismente şi pericole ? Nici vorbă ! La un moment dat, o explozie ! Şapte băieţi au sărit în aer. Unu' sau doi au murit pe loc. Cel care a călcat pe mină a murit pe loc. L-a aruncat suflul ca pe o minge în aer ! Ceilalţi au fost duşi la un spital. Mai întâi au orbit, toţi au orbit, apoi nu şi-au mai revenit. Printre ei era şi un medic, doctor Fritschi. Am fost la ei, la spital. Toţi au murit. Am rămas pe loc câteva zile, le-am făcut o groapă, i-am îngropat, le-am făcut o cruce şi am vegheat la această cruce.

La un moment dat, am fost încolonaţi şi duşi la gară. Am fost puşi în vagoane şi duşi în Ungaria. Aşa am venit eu acasă, în '43, toamna.

Acasă

Când am ajuns în Ungaria, eram foarte slăbiţi şi plini de păduchi, şi plini de toate năcazurile, nu ne-au lăsat să mergem acasă, ci ne-au dus la Hidasnemeti, un orăşel lângă Košice, sau lângă Bratislava, în sfârşit, nu mai reţin, era în teritoriul ocupat de unguri de la Slovacia, prin Arbitrajul de la Viena. Erau soldaţi unguri. S-au purtat cu noi foarte frumos. Ne-au ţinut acolo aproape trei săptămâni. Şi acolo, au început să ne alimenteze, ca să nu mergem acasă schelete, să vadă populaţia ce au făcut cu noi. Am primit musafiri, şi mi-au adus şi mie pachet de acasă, şi mi-au adus haine... Eram jegărit, şi vai şi amar.

Ne-am refăcut şi a venit momentul în care am plecat acasă. Le-am dat telegramă cu ce tren sosesc.

Am fost duşi întâi la Baia Mare, unde era Comandamentul pentru încorporări în detaşamente de muncă obligatorie. Acolo, ne-au lăsat la vatră şi ne-au dat foaie de drum şi fiecare a mers acasă.

Am ajuns la Sfântu Gheorghe.

Era toamnă târzie, răcoare.

Mama mea ştia că sosesc. Îi spusese cumnata mea. Şi cumnata mea avea o rudă, Schwartz Hermann, acolo, în Sfântu Gheorghe. A venit la gară cumnata mea, cu ruda ei.

Acasă, biata mama mea era singură.

Se plimba prin faţa casei şi mă aştepta.

Am ajuns lângă ea.

Şi a întrebat-o pe cumnata mea :

- Lazăr n-a venit ?

Ea nu m-a recunoscut.

- Mamă, dar eu sunt !

A plâns ea... am plâns eu...

Eram acasă !

A doua zi, m-am dus la poliţie. Şi mi-au spus :

- Nu mai trebuie să te prezinţi, ai făcut detaşamentul de muncă !

Acesta a fost parcursul.

Acum, să vorbim de tratament...

Nu am fost consideraţi ca oameni !

Mărşăluirea era istovitoare, mergeam zeci de kilometri, prin arşiţă, pe jos. Au murit mulţi.

În primele săptămâni au murit deja. Acolo, la Iakowlewka, a murit Rosenberg. Şi a murit Ehernwald.

Au murit mulţi !

Am plecat din Sfântu Gheorghe, vreo patruzeci, cincizeci de bărbaţi. Am venit acasă vreo unsprezece ! Restul, nu ştiam ce s-a întâmplat cu ei.

Bătăile erau la ordinea zilei, pentru motiv sau fără motiv. Oricare dintre soldaţii care ne păzeau putea să ne bată, nimeni nu-i trăgea la răspundere.

Şi ce motiv puteau avea cu noi ? !

Că eram supuşi !

Eram înfricoşaţi ! ! !...

Am avut parte ca unul dintre soldaţii care ne însoţeau, să fie din Sfântu Gheorghe, Martin Szep. El s-a purtat frumos, lucra la birou. M-a

salvat odată de la o bătaie. De ce ? Fiind într-o comună, am ieşit din locul unde am fost încartiruiţi şi m-am dus prin sat să cerşesc pâine. Un soldat ungur m-a prins şi mi-a spus :

- Ce faci aici ? Deseară, te prezinţi !

Asta însemna că seara te prezentai şi încasai 25 bastoane peste fund, ceea ce era o bătaie destul de greu de suportat. Seara, când m-am dus să-mi primesc pedeapsa, îl întâlnesc pe Martin Szep, care m-a recunoscut. Şi zice :

- Despre tine era vorba ?

- Da.

- Stai aici !

Şi se duce la soldatul ungur şi-i zice :

- Şi acuma ce vrei să faci ? Să-l baţi ? De ce nu l-ai bătut acolo, unde l-ai prins ? Acuma, să nu te atingi de el !

Şi am scăpat de o bătaie serioasă !

Bătaia era la ordinea de zi ! Şi băteau cumplit ! Şi când mergeam şi când lucram.

În primii ani după eliberare, după 1945, un prieten al meu, Iosif Fähndrich, cu care am plecat din Sfântu Gheorghe la detaşamentul de muncă forţată, a denunţat pe o santinelă, tot din Sfântu Gheorghe, pentru bătăile crunte pe care i le aplicase. Acest paznic a fost judecat sub stare de arest. Am fost citat ca martor, m-am prezentat, dar nu ştiu care a fost sentinţa.

Prietenul meu s-a stabilit în Statele Unite, unde a şi murit.

Păduchii erau la ordinea de zi ! Eram plini de păduchi care puteau oricând să ne îmbolnăvească. Boala mea de păduchi a fost adusă. Şi boala celor care au murit la Doroşici.

Mâncarea era aşa cum era ! Dar, spre deosebire de ce voi cunoaşte, mai târziu, în lagărele de exterminare, cu mâncarea ce ne-au dat aici, se mai putea supravieţui.

Apoi, am mai putut să ne descurcăm şi să ne facem rost de mâncare. De exemplu, puteam să ne facem o relaţie la bucătărie, şi le plăteam când ne-am fi întors acasă. Am găsit acolo nişte soldaţi din Ungaria, care lucrau la bucătărie.

Şi am făcut cunoştinţă cu ei şi le-am spus :

- Dați-ne mâncare şi vă plătim acasă, dacă mai ajungem. Dacă nu, vă dăm scrisoare către mama noastră şi cumnata noastră, care se află la Sfântu Gheorghe !

Şi, într-adevăr, ne-au dat mâncare, iar când au plecat în concediu, s-au dus la mama şi la cumnata noastră la Sfântu Gheorghe şi au încasat banii. Şi am avut, în perioada aceea, vreo lună jumătate, ce mânca ! N-am avut probleme. Veneau seara cu o găleată cu gulaş de carne. Atunci, la munca forțată, am avut ce mânca. Sau, cum mergeam ia muncă prin comune, mai puteam căuta mâncare pe la săteni. Fiecare s-a descurcat cum a putut.

Dar în rest, era o nenorocire !

Era gerul de afară !

Era gerui unde dormeai.

N-aveam nici haine groase de iarnă pe noi.

Munca era istovitoare !

Subalimentați... Am slăbit...

Erau tot felul de boli care ne măcinau.

Tratamentul lipsea. Din cauza gerului, la mulți dintre noi le-au degerat degetele de la picioare, care erau numai răni. Şi degetele de la mâini ne înghețau pe târnăcoape.

Eram epuizați.

A fost o viață total inumană !...

Dar, am ajuns acasă.

Iar despre Simion, nu ştiam nimic.

În tot acest timp, eu am scris, în secret, un jurnal. Când nu mă vedea nimeni, îmi notam în jurnal ce mi se întâmpla.

Dar s-a pierdut, împreună cu toate lucrurile noastre, când am fost deportați din Sfântu Gheorghe.

Ghetoizarea

Izolarea

Când ne-am întors acasă în toamna lui '43, legile rasiale erau dure. Iar după invadarea Ungariei de către stăpânii SS, pe 19 martie 1944, viața noastră a devenit şi mai grea, pentru că zilnic apăreau, cu iuțeala trăsnetului, o mulțime de legi împotriva evreilor.

Prigonirea evreimii !

Trăiam foarte izolați ! Legile nu ne mai permiteau să lucrăm. Evreii nu aveau voie să fie proprietari, evreii nu aveau voie să fie funcționari, evreii nu aveau voie să aibă magazine.

Evreii nu mai aveau voie nimic.

Eu nu am avut probleme deosebite, dar situația noastră, a evreilor se înrăutățea. Alimentele erau pe rații, târguielile se puteau face numai între anumite ore. Nu mai aveam voie să ascultăm posturile de radio străine. Cine încălca ordinul, făcea închisoare, sau era internat sau plătea amendă şi aparatul de radio era confiscat de autoritățile polițieneşti. Populația civilă era atâtată împotriva noastră atât în emisiunile radio, cât şi prin ziare. Presa scria mult despre legile noi care apăreau împotriva noastră. Se publicau legile antievreieşti şi tot felul de invenții despre noi, evreii, şi ritualurilor noastre.

Şi era teama şi deznădejdea !

Era teama !

Nu aveai curajul să mergi pe stradă.

Era deznădejdea !

Nu aveai curajul să fii între populație, ca să nu fii anchetat apoi şi să declari : *,,ce-ai vorbit ?"*, *,,ce ai spus ?"*, *,,ce ți-a spus ?"*

M-am dus totuşi în vizită la toate doamnele ai căror soți au fost duşi cu mine în detaşamentul de muncă forțată. M-am dus acasă la fiecare. Şi le-am spus situația în care i-am lăsat. Deci, e în viață, nu vă faceți probleme,

era bine, tratamentul era bun. Dar nu puteam, nu aveam suflet şi inimă să spun soţiei că îl bate, că nu are ce mânca, că e era plin de păduchi. Nu puteam ! Una dintre doamne, Melania Politzer, care avea două fetiţe şi o prietenă care acum locuieşte în Israel, m-a invitat mai des. Mergeam şi stăteam de vorbă. Într-o după-amiază din primăvara '44, prin luna aprilie, am plecat spre casă pe la ora cinci. Am fost oprit de doi cetăţeni şi mi-au spus :

- Vino cu noi !

E un episod pe care îl ţin minte din perioada respectivă.

Şi m-au dus la arestul poliţiei, dar nu ştiam de ce. Era plin de ţigani beţi. Dimineaţa au venit doi soldaţi cu arme şi m-au dus la comandantul Retnik, care era şeful Siguranţei locale.

Şi m-a întrebat :

- De unde cunoşti tu pe militarul Ingo ?

- Am fost cu el la detaşamentul de muncă forţată. Este evreu, ne-am întâlnit pe stradă, ne-am recunoscut şi l-am invitat să vină la noi în vizită.

Şi a venit de câteva ori. Era îmbrăcat militar, cu uniformă, ca orice soldat ungur. Conducea motocicleta unui ofiţer. Şi mi-a spus că îl duce pe front. La poartă i-am spus :

- Ai grijă de tine. Am scăpat noi cu viaţă din detaşamentul de lucru, dar ai grijă să nu ţi se întâmple ceva pe front !

Atât i-am spus. Ce-i puteam spune ? Un vecin ne-a văzut şi m-a denunţat la Siguranţă şi aşa am ajuns acolo. Retnik mi-a pus întrebări despre Ingo. I-am spus toată povestea de unde şi cum ne-am cunoscut. În timp ce-i explicam, a început să se apropie de mine. Eu i-am înţeles intenţia, că vrea să mă bată şi am început să mă dau înapoi, apropiindu-mă de zid, până ce am ajuns lângă zid. Şi a început să mă bată, să dea în mine ca în hoţii de cai. După ce m-a bătut bine, a chemat doi soldaţi cu armele în mâini care m-au dus înapoi la închisoare, la poliţie. A doua zi, iarăşi au venit soldaţii arma în mână şi m-au dus iarăşi „acolo", la „rendez-vous". L-am întâlnit acolo şi pe prietenul meu, militarul, Pepi. Aşa îi spuneam noi, în detaşamentul de muncă, Pepi. Şi-mi zice :

- Lazăr, ce ţi-au făcut ? Te-au bătut ?

- Pepi, m-au bătut ! Dar pe tine ?

- Pe mine nu. Mie îmi dau drumul acasă.

Retnik trebuie să fi fost scandalizat când a auzit că Pepi este evreu. Cum, un evreu în armata maghiară ? M-au ţinut până după-masa. Şi apoi

am dat o declarație că nu am nimic de reclamat. Că n-am fost bătut. Că n-am fost interogat. Că nu s-a întâmplat nimic. Am semnat şi mi-au dat drumul.

Era aprilie, ajun de Sfintele Sărbători de Paşte ale noastre. La noi, începe sărbătoarea în ajun, seara. Mama mea, cumnata mea şi fetița erau invitate la ruda aceea, care m-a aşteptat la gară, când am venit acasă de la detaşamentul de muncă. M-am dus şi eu la ei, m-am dezbrăcat, am intrat în baie, mi-am făcut baie, m-am schimbat. Am petrecut noaptea acolo. Apoi am stat liniştiți acasă.

Steaua galbenă

La 19 martie au intrat nemții în Ungaria.

La 29 martie a fost, la Budapesta, o şedință „faimoasă" a Consiliului de Miniştri care a durat 12 ore şi în care s-a decis scoaterea noastră din rândul cetățenilor cu drepturi egale, fiindu-ne anulate orice drepturi şi libertăți, dar noi nu ştiam încă.

Din 5 aprilie am purtat steaua galbenă, obligați, începând cu vârsta de şase ani, toți, fără deosebire, femei şi bărbați. Rolul ei era acela al stigmatizării noastre. Purtarea stelei galbene încuraja orice persoană rău intenționată să ne facă rău, să ne agreseze pe stradă, sau să ne insulte.

Când eu m-am dus în Rusia cu detaşamentul de muncă forțată spre Gomel, pe teritoriul polonez, eu am văzut evreii cu stea galbenă. Ei, evreii polonezi, erau deja în ghetouri de mult. Polonia a fost prima țară pe care au ocupat-o nemții.

Acum purtam şi eu stea galbenă ! M-am cutremurat. Steaua galbenă era o bucată de pânză de culoare galbenă, de 10 centimetri pe 10 centimetri, de forma stelei evreieşti, steaua lui David cu şase colțuri. Era obligatoriu să o coasem pe haină sau pe pardesiu, pe piept, în dreptul inimii. Ni s-a interzis să părăsim oraşul.

Dar nu ştiam, nu ştiam încă, ce însemna viața în ghetou, nu ştiam încă nimic.

Şi, mai ales, nu am ştiut că, nimeni, dar nimeni, nimeni, nimeni nu ne va mai putea apăra şi salva de ce avea să ni se întâmple.

3 Mai 1944

Înainte de 3 mai, cu o zi sau două, nu mai țin minte, un polițist a venit acasă şi ne-a ordonat ca în data de 3 mai, dimineața, la ora 8, să ne prezentăm la poliția din Sfântu Gheorghe[1] cu toții membrii familiei şi cu toate actele ce avem. N-am ştiut de ce, n-am ştiut ce urmează.

Ne-am prezentat la poliție, eu, mama mea, cumnata şi cu fetița ei de 7 ani. Şi acolo, erau în curte toți evreii din Sfântu Gheorghe, cu copii, cu soacră, cu tot. Toți, fără deosebire. Am stat cum am putut, în picioare sau pe jos, în curtea poliției.

Marilena : Domnule Schobel, ați putea aprecia câți evrei locuiau atunci în acest oraş ?

Lazăr : Ca număr... În Sfântu Gheorghe erau vreo 200-300 de evrei. Aşa, dacă îmi aduc aminte de familie, țin minte multe nume, şi aveau copii, soț, soție, bunică, soacră.

Şi ajunşi acolo nu ne-au mai lăsat să plecăm.

Am fost reținuți la poliție.

Au urmat surprizele care au fost...

Fiecare familie a fost trimisă acasă, însoțită de soldați.

Aveam voie să ne luăm hainele de pe noi, ceva îmbrăcăminte, ceva lenjerie de pat. Şi ceva mâncare ne-a dat voie să luăm, vreo 50 de kilograme, şi... valea !

Nimic, nimic, nici un ban, atunci erau pengö, nici un inel sau verighetă de aur, nici un document, nimic, nimic n-am avut voie să luăm.

Fiecare familie era strigată, şi cum era strigată, cum pleca să facă bagajul.

Rândul familiei noastre, Schobel, a venit mai după prânz. Ne-am dus acasă cu soldații, am făcut bagajul ce ni s-a permis.

A venit câte o căruță, şi am fost încărcați cu bagajele ce aveam.

Populația civilă a aplaudat când am fost încărcați.

Şi ne-au băgat în ghetou.

---

[1] Vezi Anexa I, Document privind deportarea domnului Schobel (n.e.).

Ghetoul din Sfântu Gheorghe

Ghetoul era o clădire de cărămidă în construcție, care nu era terminată. Era acoperită, dar interiorul încă nu avea pardoseală, era pământ. Nu erau nici geamuri. Clădirea avea podul primului etaj, alcătuit din scânduri, şi parterul. Mai târziu, în acest loc s-a construit şcoala agricolă din Sfântu Gheorghe.

Această clădire a fost *ghetoul nostru*. Aici am stat, la marginea oraşului, pe strada Ciucului. La scurt timp, au fost aduşi evreii din tot județul Trei-Scaune, din comune şi din Miercurea-Ciuc şi zonele învecinate, şi în total am fost înghesuiți în clădire vreo 700 de oameni.

> *Aici, în Piteşti, am cunoscut la Templu o doamnă, Rachel Năstase, care atunci a fost adusă din Miercurea-Ciuc în ghetou la Sfântu Gheorghe. Atunci nu ne-am cunoscut. Auzeai că au mai sosit evrei, dar era imposibil să ne cunoaştem între noi.*

Şi acolo am stat şi am dormit, claie peste grămadă, vreo două săptămâni, unii în pod, alții la etaj, alții la parter, fiecare cum şi-a găsit un culcuş. Paturi nu am avut, am dormit pe jos, pe cearşafurile sau păturile ce le aveam în bagaj. Fiecare şi-a găsit un *loc*. Noi nu mai aveam locuințe. Aveam un *loc de dormit* în ghetou.

Aici, în ghetou, am avut o problemă.

Un ofițer german a vrut să mă împuşte. De ce ? La Baia Mare, comandantul comisariatului militar care se ocupa de concentrări, Revicki Gÿula, un om tare cumsecade, a vrut să salveze evreii de la ghetoizare şi de la deportare. Ne-a trimis ordine de chemare chiar în ghetou, ca să ne prezentăm la detaşamente de muncă forțată. Şi ne-am pregătit. Aveam rucsacul pregătit, tot, dar aveam un pardesiu la care țineam foarte mult, şi nu voiam să-l iau cu mine la muncă forțată, pentru că acum cunoşteam tratamentul pe care-l puteam primi acolo. Într-una din zile am cunoscut un levente.

Marilena : Ce înțelegeți prin „levente" ?

Lazăr : Levente era o organizație de tineret horthystă, paramilitară, iar membrii acesteia se chemau tot levente.

Şi l-am rugat :

- Măi, uite, am pardesiul ăsta, ia-l pe tine şi du-l acasă ! Dacă o să mă întorc, mi-l dai. Dacă nu mă mai întorc... Faci ce vrei cu el !

Nu ştiu de unde a aflat ofiţerul german, care era în ghetou, de această poveste. Şi a trimis pe cineva după mine. Îmi ştia numele, pentru că eu am spus cum mă cheamă acelui levente. Şi m-am prezentat în faţa iui, iar el m-a scos afară.

Şi m-a pus în colţul clădirii, lipit de zid şi să pregătea să scoată pistolul. Şi în acel moment, a apărut, ca prin minune, un ofiţer ungur, un om cumsecade, care a sărit între mine şi el şi nu l-a lăsat să mă împuşte. Şi am scăpat !

Marilena : A reuşit acţiunea de salvare a bărbaţilor-evrei de către *comandantul Revicki de la Baia Mare ?*

Lazăr : Numai în parte a reuşit. Colonelul Revicki, un om cu suflet, a salvat mulţi evrei, sute de bărbaţi. Eu nu am fost chemat, iar în ghetoul nostru comandantul, un ofiţer neamţ, al cărui nume nu-l mai ştiu, a interzis. Dar alţi evrei au fost chemaţi la detaşamente de muncă forţată şi au reuşit să iasă din ghetou pe baza ordinelor de chemare şi să se prezinte la Baia Mare şi aşa au fost salvaţi de deportare.

După două săptămâni am fost duşi la gară, îmbarcaţi în vagoane şi duşi în ghetoul de la Reghinul Săsesc.

Ghetoul din Reghinul Săsesc

Jandarmii unguri ne-au dus în ghetoul din Reghinul Săsesc. Era o fabrică de cărămidă în ruină în curtea aceea. Erau numai cărămizi şi câmpul. Când am sosit noi, aici erau deja enorm de mulţi oameni. Am fost duşi afară, în curte. Ne-am făcut din cearceafuri un fel de corturi ; dacă ploua - ploua, dacă era soare, era soare. Am stat în condiţii rele, timpul era ploios şi rece ; era pe la jumătatea lunii mai. Paturi, iarăşi nu am avut. Am dormit cum am putut, pe jos. Ne-am întins o pătură, sau un cearşaf, sau ce-am avut, şi am dormit.

Într-una din zile, în ghetoul de la Reghin, şi-a făcut apariţia o brigadă specială, vorbeau toţi ungureşte, şi, probabil, pe baza informaţiilor pe care le-au avut de la nişte informatori despre evreii înstăriţi, mai bogaţi, au

început să facă cercetări. Poate că aceşti informatori nu şi-au dat seama de consecinţele reclamaţiilor lor. Fapt este că, la un moment dat, diferiţi evrei, au fost chemaţi pe rând într-o cameră şi luaţi la întrebări şi maltrataţi. Acestea le-am aflat după ce primii evrei interogaţi şi maltrataţi au ieşit din acea încăpere, de la cercetări. În camera de schingiuire, echipa de bătăuşi avea şi un fel de birou. Acest loc a fost numit ,,monetărie", din cauza scopului cercetărilor şi maltratărilor. Scopul cercetărilor şi maltratărilor : rând pe rând evreii au fost obligaţi să spună persoanele sau locurile unde au ascuns valori, bani, aur sau monede. Au fost bătuţi crunt, pentru că, la început, fiecare a spus că nu are nimic ascuns sau poate că oamenii nu au avut ce să recunoască. Însă, sub presiunea torturilor aplicate, au declarat. Oamenii ,,ieşeau" de acolo mai mult morţi decât vii. Unii abia se mişcau şi încercau să se apropie de locul lor unde îşi făcuseră un culcuş ; aveau tălpile picioarelor umflate şi pline de sânge şi şiretele de la ghete desfăcute, ceea ce denota că nu mai aveau nici măcar puterea să-şi pună la punct încălţămintea. Alţii au trebuit duşi cu targa până la locurile lor. Cercetările au durat câteva zile. Într-una din zile, jandarmii au început să cheme la interogatoriu şi acele femei care erau cap de familie, adică, nu aveau bărbat sau aveau bărbaţii la detaşamentul de muncă forţată. Melania Politzer a venit la mine şi mi-a cerut sfatul :

- Lazăr, spune-mi, ce să fac ?

- Ce-i ?

- Am fost chemată ,,acolo" *şi mi-au spus să spun unde am ascuns valută, bani, aur şi mi-au dat timp să mă gândesc până mâine !*

- Melanca, bătăuşii ăştia tot or să scoată de la tine. O să te chinuie de-o să te rupă. Dar pot să-ţi chinuie fetele, ca să te impresioneze şi tot o să le spui. Tu eşti o femeie drăguţă, eşti o femeie firavă. Du-te mâine şi spune-le ce ai ascuns şi unde, că nici aşa nu avem siguranţa că ne mai întoarcem acasă sau ce s-o întâmpla cu noi ! Vrei să te omoare în bătaie ? Ai doi copii !

A doua zi, femeia s-a dus, a spus. A treia zi, iar au chemat-o şi i-au spus că e în regulă, ceea ce înseamnă că trimişii lor s-au dus, au găsit şi i-a satisfăcut cantitatea de aur pe care au găsit-o. Am întrebat-o :

- Unde ai ascuns aurul ?

- În cămara de lemne, am făcut o groapă, am acoperit-o la loc şi am pus lemnele deasupra.

Melania nu a mai avut probleme. Fusese adusă în ghetou cu cele două fetițe, iar soțul ei nu se întorsese încă din detaşamentul de muncă forțată. Dar au fost mulți chemați, pentru că în ghetoul de la Reghin nu eram numai evreii din Reghin şi cei aduşi din ghetoul din Sfântu Gheorghe, ci erau evrei şi din provincie şi din alte oraşe, erau evrei din Gheorgheni, erau evrei din Târgul Secuiesc, erau evrei din Toplița. Şi aceştia şi-au găsit informatori care să-i denunțe. Spre bucuria mea, la mine nu a venit nimeni, pentru că nu eu eram bogat, bogat era fratele meu, care nu venise acasă de la detaşamentul de muncă forțată şi totul era pe numele lui. Am avut ocazia să fug din ghetou, pentru că, în timpul cât am stat acolo, eu am lucrat într-o pădure lângă Reghinul Săsesc, şi de acolo se putea fugi. Granița era aproape. Dar mama, aflând că eu aş putea fugi, când plecam la muncă dimineața, mă punea să jur că mă întorc. Şi acest jurământ față de mama mea nu am putut concepe să-l încalc.

Într-una din zile, s-a anunțat ca toată lumea să se pregătească, că plecăm din ghetou. Pregătirea a fost foarte rapidă. Ce ai avut pe tine sau ce ai mai luat ceva în mână, pentru că jandarmii unguri ne-au spus să nu ne încărcăm cu prea multe lucruri, pentru că drumul va fi greu şi ar fi mai bine să lăsăm totul acolo. În sfârşit, ne-au încolonat, cu bagaj, cu copii, cu tot ce am avut. Eram vreo 4.600 - 4.800 de oameni.

Ajunşi la poartă, la ieşirea din ghetou, am fost opriți şi încă odată percheziționați fiecare de către jandarmi, care căutau să vadă ce mai are fiecare la el şi ce are în bagaj. Perchezițiile au fost destul de brutale. Nu am să uit o scenă. Nu ştiu de unde era o femeie tânără, destul de drăguță... Drăguță, în sfârşit, aşa cum arăta în ghetou o femeie. A avut probabil ceva, pentru lenjerie intimă, şi n-a vrut să-i arate jandarmului. Şi, cu forța, a obligat-o să desfacă. Şi, după ce a văzut, acel jandarm lipsit de bun-simț şi de omenie, i-a spus :

- Acolo unde te duci, de astea nu mai ai nevoie. Poți să le arunci.

Probabil că el ştia ce ne aşteaptă, dar noi nu aveam încă de unde să ştim. În asemenea condiții, am gândit că într-adevăr există oameni care au numai figură de oameni, dar în realitate sunt mai răi decât fiarele.

Cât am stat la Reghin ? Am stat 10-12 zile.

După-amiaza, jandarmii unguri ne-au îmbarcat...

... Şi am plecat spre necunoscutul Auschwitz !

Ordinul de zi :

„ Nimicire totală ! "

Deportarea

Eu nu vreau să fac o tragedie din tot ce am pătimit, pentru că nu am fost unicul care am trecut prin asta. Eu am suportat ! Alţii nu au suportat ! Nu au suportat fie pentru că au fost împuşcaţi, fie pentru că au fost omorâţi în bătaie, fie pentru că au murit de foame, sau de sete, sau de frig şi organismul n-a rezistat bolilor şi muncii de sclav. Asta a fost !

Dar, tragedia cea mare începe acum, cu deportarea.

Tragedia cea mare începe acum, cu deportarea, cu mama mea, cu cumnata mea şi cu fetiţa !

Faptul că eu am fost dus la detaşament de muncă forţată, nu m-a revoltat ! Pentru că şi ungurii au fost duşi pe front. Şi românii au fost pe front. Şi alţii au fost pe front ! Şi alţii au fost la muncă !

Dar, deportarea la Birkenau-Auschwitz e cu totul altceva...

Deportarea era numită de nemţi „Endlösung" ! „Nimicire totală" !

Holocaust !

Praf şi pulbere să se aleagă de ei !

Şi era vorba de mama mea şi de copilul cumnatei mele !

Nu mai vorbesc de rudele mele pe care le-am avut la Iclod, pe care le-am avut la Cluj, pe care le-am avut pe la Bistriţa. Pe cei de la Bistriţa nu i-am cunoscut, nici nu-i ştiu, dar cei din Cluj erau familii cu câte patru-cinci persoane fiecare, cei din Iclod erau câte zece-douăsprezece persoane, aveau şi copii mici.

Tragedia cea mare a fost deportarea.

Dacă mă duceau numai pe mine, nu ziceam nimic. M-au dus !
Şi altul suferă ! În lagăr sau pe front, tot nu era raiul pe pământ !
Dar, ce-ai avut cu mama mea ?
Ce ai avut cu copilul de 7 ani ?

Ce ai avut cu cumnata mea ?
Şi cu alte femei şi cu atâția copii nenumărați ?
Ce-au greşit ?

Nici eu nu am greşit.
Vina mea a fost, ca şi a altora, că m-am născut evreu !
Dar, de ce nu ai lăsat femeile şi copiii acasă ? !
Şi pe bărbați - du-i ! Schingiuieşte-i, fă ce vrei, nu mă interesează !
E război ? Să moară !
Dar mama mea ? Cu ce-a greşit ?

Tatăl meu a murit la Sighişoara.
Pot să mă duc la mormânt ! Ştiu că acolo e !
Dar ia mama mea, unde să mă duc ?

Am fost de două ori la Auschwitz, după eliberare, după ce am venit acasă. Şi am aprins lumânări acolo unde au fost camerele de gazare şi cele patru crematorii. Dar erau aruncate în aer. SS-iştii le-au aruncat în aer ca să nu rămână urme. Erau doar ruine.

Am aprins lumânări !
Şi am spus Kadiş, Rugăciunea pentru sufletul morților !
Mare lucru am făcut pentru biata mea mamă ...

Am plecat, pe jos, din ghetou până în gara Reghin.

Nu ştiam pe cine să țin de mână, pe mama mea, pe cumnata mea, pe fetiță. Nu ştiam cum să țin bagajul.

Era cald. În sfârşit, cu chiu, cu vai, am ajuns la gară.

Acolo, jandarmii unguri forțau lumea să intre în vagoanele de animale, aşa cum soseam, bărbați, bătrâni, femei, copii, de-a valma, câte 70 de oameni, sau 80 de oameni, cu bagaje cu tot, într-un vagon. Când am fost cu toții înghesuiți în vagoane, vagoanele au fost lăcătuite. Încuiate cu lacăte ! Cu scânduri bătute în cuie au acoperit ferestruicile. Nici ferestruica aceea obişnuită de la un vagon de vite nu ne mai dădea acum aer sau lumină. Vagonul era închis aproape ermetic.

A pornit trenul.

Au fost şi bătrâni care, la o oră, au avut nevoie să-şi facă necesităţile. Erau puse două găleţi, una cu apă şi una pentru nevoi. Şi acolo, în vagon, care cum a putut, trecând cu greu peste ceilalţi, s-a dus la găleată şi şi-a făcut nevoile. Este de negândit şi de neînchipuit ce-a însemnat aceasta pentru fiecare dintre noi.

Košice

În felul acesta am călătorit, dacă nu mă înşel, până la Košice. Pentru că ungurii, aşa cum au primit de la români Ardealul de Nord, tot aşa au primit şi de la cehi o parte din Slovacia, cu Košice. Am călătorit două zile, două nopţi. Nu mai reţin, pentru că pentru noi era întuneric tot timpul, aproape că nu aveam lumină deloc. Acolo, la Košice, au deschis vagoanele şi ne-au spus :

- *Fiecare vagon să dea un delegat !*

Vagonul a hotărât să fiu eu delegatul. Nu ştiu pentru care motiv. Ne-au dat jos. Acest tren nu a adus numai evreii din ghetoul Reghinul Săsesc, ci, bănuiesc că a mai luat pe drum şi alte vagoane, pentru că era un tren destul de lung, cu o garnitură de 45 - 50 de vagoane. Pe peron a apărut un ofiţer SS şi un ofiţer ungur care ştia nemţeşte. Ni s-a tradus următorul lucru :

- *Plecaţi în* lagăr de muncă, *nimeni să nu încerce să fugă, că nici aşa nu poate ieşi din vagon, iar acela care indiferent cum va reuşi, va fi prins şi va fi împuşcat pe loc. Lumea să fie calmă, vom ajunge curând la destinaţie.*

Jandarmii unguri au fost înlocuiţii cu paznici SS. După cinci minute, ni s-a spus să mergem înapoi în vagoane. Am mers înapoi, am urcat în vagon, am transmis mesajul oamenilor şi i-am rugat să-şi păstreze, fiecare, calmul :

- *Ne duc la muncă. Noi, mai tinerii, vom lucra şi pentru voi, bătrânii. Vom trăi cum vom putea şi vom vedea ce ne aşteaptă.*

Acesta a fost mesajul propriu pe care l-am adăugat, pentru ca, oarecum, oamenii să-şi păstreze nervii.

Pe parcurs, până la Auschwitz, trenul poate că a mai oprit, nu ştiu unde, nu ştiu pentru cât timp, pentru că atât pentru mine, cât şi pentru ceilalți era aproape tot timpul noapte. Drumul acesta, care a durat în total vreo patru zile şi patru nopți, a fost un coşmar. În tot vagonul auzeai doar vaiete, gemete, plânsuri. Atmosfera din vagon era înspăimântătoare, copii şi femeile şi bătrânii se sufocau din cauza căldurii. Ce putea să fie acolo unde vezi că dispare civilizația şi-şi face loc barbaria ?

Alimente nu am primit !
Apă nu am primit !
Aer nu am primit !
Nu am avut nimic !
Eram ca nişte animale !

Mai aveam ceva mâncare, din alimentele pe care ne-au permis să le luăm când am plecat din ghetou, şi, bineînțeles că fiecare mânca aşa cum putea. Cum să mănânci, după ce cu cinci minute înainte ai fost la găleată şi nu te-ai mai spălat atâtea zile ? Dar... Împrejurările, situația în care ne aflam, degradarea aceea în care începusem să ne dăm seama că ne aflăm... Începeam să simțim că decădem din condiția de oameni. Nu am fost, aproape, oameni !

Necunoscutul Auschwitz

Într-o zi, trenul a încetinit viteza şi a oprit. Nu ştiam unde suntem. Au dat jos scândurile cu care bătuseră în cuie ferestruicile vagoanelor. Se vedea ceva, dar tot nu am ştiut unde suntem. Am reuşit să citesc : Auschwitz. Nu auzisem nimic în legătură cu această denumire – Auschwitz. Nu ştiam unde se află şi ce semnificație are. În nici un ziar nu găsisem scris despre acest lagăr. Postul de radio Europa Liberă, pe care eu îl ascultam acasă pe ascuns, pentru că nu era voie, nu vorbise despre această denumire. După un timp, trenul a pornit, lent, lent, fără să accelereze, a mers poate un kilometru, sau doi. La un moment dat, trenul s-a oprit. Probabil eram pe o linie secundară. S-au deschis şi uşile de la vagoane. Tot nu am ştiut unde suntem. Nu ştiam că eram în lagărul de exterminare Auschwitz, respectiv Birkenau. Acesta era lagărul unde fiecare tren cu

deportați cum am fost şi noi, intra direct în lagăr. La fiecare vagon a apărut un SS-ist, la fiecare vagon a apărut un om îmbrăcat în haine vărgate.

Iar privind în jur, nu am văzut decât nişte barăci şi oameni îmbrăcați în haine vărgate, care alergau dintr-un loc în altul, ca nişte nebuni. Nu ştiam unde suntem şi ce este aicea : SS-işti ? Deținuți în haine vărgate ?

În momentul în care s-au deschis uşile, ni s-a ordonat :

- Lăsați tot ce aveți în vagon şi coborâți !

Am lăsat bagajele în vagon şi am coborât.

Selecția pe peron

În fața fiecărui vagon, peronul a fost ocupat de cei câte 70 sau 80 de oameni care călătoriseră în respectivul vagon. Şi, la un moment dat, ni s-a spus să ne încolonăm :

Bărbații în dreapta, mai într-o parte !

Femeile şi copiii în stânga, mai într-altă parte !

Bagaje nu mai aveam.

Eram „liberi" !

Nu ştiam ce ne aşteaptă. Nu ştiam de ce suntem aici.

Am fost două coloane lungi, aşa cum ni s-a spus, femeile şi copiii într-o parte, bărbații în cealaltă parte.

Şi a început *selectarea.*

Acest cuvânt *„selectare"* l-am învățat abia a doua zi, când am fost întrebați de deținuții mai vechi :

- Şi cum a fost la selectare ?

Până atunci, nu cunoşteam acest cuvânt, şi mai ales, nu cunoşteam tragica semnificație.

Bineînțeles, am privit în partea unde s-au dus femeile, pentru că nu era distanță între cele două coloane lungi de bărbați şi de femei, poate cinci metri, şase metri, zece metri. Femeile aveau pe lângă ele copilaşii. Mi-am văzut mama, care ținea cu o mână mânuța copilului, şi copilul, cu mânuța cealaltă, era în mâna mamei sale. Wili mă implorase să am grijă de ele, iar

pe mama nici nu-mi putusem imagina că o voi părăsi. Acum eram în coloane separate.

O voce puternică m-a adus la realitate. Coloanei de bărbați în care mă aflam, ni s-a spus :

- Aceia care nu pot merge pe jos să treacă dincolo, în rândul unde erau femeile, pentru că va trebui să mergem şi pe jos, nu mult, dar, totuşi, pentru un bătrân sau care se simte mai rău, să meargă acolo !

S.S. << doctor >> Mengele

Ne-au încolonat. Noi, bărbații, unul după altul treceam repede prin fața SS-istului fără să bănuim că el este acela care ne dă dreptul de a trăi sau de a muri, în câteva secunde.

Şi el făcea un semn elegant, cu un deget al mâinii drepte, la stânga sau la dreapta ! În poziția în care am fost noi, cei pentru care a arătat la dreapta, şi pentru mine a fost dreapta, eram oamenii care vor rămâne în viață ! Cei pentru care el a arătat la stânga erau oamenii condamnați la gazare ! Toată operațiunea aceasta a durat o oră.

Selectarea a fost făcută de renumitul, aşa-numit doctor, SS Mengele, pe care îl consider cel mai mare criminal al istoriei. El este acela care a avut inimă să trimită la gazare femei nevinovate, copii nevinovați, bătrâni nevinovați, bărbați nevinovați.

Aici, domnul Schobel a oftat adânc.
După un timp, a reluat :

Acest Mengele...

Vreau să-l descriu puțin, ca să-l cunoască lumea, să cunoască lumea figura acestui SS-ist.

Era un bărbat chipeş, îmbrăcat în haine de SS, de o eleganță cum nu am văzut. Tot timpul a fluierat sau fredonat arii din opere. Atunci, m-am mai liniştit şi l-am considerat om şi m-am gândit că un asemenea om nu ne poate face nimic rău.

Abia a doua zi am ştiut ce a făcut el prin acea selectare.

Am gândit : „*S-a putut naşte o asemenea creatură ? A putut să*

devină medic o asemenea creatură ? Menirea medicului este aceea de a salva oameni de la moarte. Doar a depus un jurământ când a terminat facultatea de medicină. Să fie un medic în stare să trimită el însuşi oameni la moarte ? Este posibil ?"

Am aflat mai târziu că aici doctor SS Mengele făcea multe experienţe pe oameni vii. Pentru că acest medic SS Mengele s-a crezut un mare om de ştiinţă ! Şi făcea multe experienţe. Material uman avea la dispoziţie oricât ! Mania lui erau gemenii. Gemenii erau predilecţia lui pentru experienţe. Dorea ca fiecare nemţoaică să nască gemeni, să înmulţească „rasa ariană pură" care să stăpânească lumea. Dar făcea şi alte experienţe, împuşca oamenii şi pe urmă, ordona să se facă imediat autopsie. Nimeni nu poate să ştie ce a avut în creier acest Mengele. În orice caz, nu a avut un creier normal.

În momentul în care doctorul SS Mengele a spus că cine nu poate merge pe jos, să treacă în grupul femeilor, pentru că lor li se va aduce un mijloc de transport, lângă mine era un evreu, tot din Sfântu Gheorghe, Szabo Marton, era tehnician dentar. Şi spune către mine :

- Hai să mergem acolo, de ce să mergem pe jos, când putem să mergem cu mijloc de transport ?

- Ştii ceva, eu nu merg. Eu cunosc multe lucruri din detaşamentul de muncă forţată. Iar când ţi se spunea ceva care părea în favoarea ta, acel ceva aducea şi nenorocirea ta. Eu mă las în soarta destinului !

El s-a dus !...

A pornit convoiul, cu grupul acela mare al femeilor şi al copiilor şi al bărbaţilor care s-au dus ca să nu meargă pe jos.

A pornit convoiul !
Au ieşit !
Au făcut o întorsură la stânga...
Şi s-au dus...

A fost pentru ultima oară când am văzut pe mama mea, pe fetiţa cumnatei mele, Lia, şi pe cumnata mea.

O chema, Viorica !

Birkenau-Auschwitz II

<<Deținuți, de astăzi, voi nu mai sunteți oameni>>

Noi, care am fost puşi la dreapta, în coloană, am fost introduşi în lagăr. Nu vreau să exagerez, dar din câți bărbați ne încolonasem inițial, în această coloană, nu mai eram decât vreo 400 de oameni. Mai târziu vom înțelege că *am rămas în viață* doar bărbații din această coloană – vreo 400 de bărbați.

Femeile au fost selectate şi ele, tot aşa, dreapta sau stânga. Cele din dreapta au intrat şi ele în lagăr.

Lagărul era un teren cu barăci obişnuite.

Nimeni nu ne spunea nimic. Nimeni nu ne explica nimic.

Nicăieri nu erau afişate reguli sau ceva care să te facă să înțelegi ceva. Am intrat într-o baracă. Atâția câți am încăput în baraca respectivă. Iar ceilalți au intrat în alte barăci.

În baraca noastră a venit un deținut german.

Era şeful barăcii noastre. Era îmbrăcat în haine vărgate. El era deținut la Auschwitz pentru că a fost asasin. Erau în lagărele germane şi deținuți germani pentru diferite delicte. Părea un mare ştab ! Față de noi, era ştab ! Eram la dispoziția lui !

Ne-a ținut un discurs în limba germană.

Cine a ştiut nemțeşte, l-a înțeles. Cine nu, nu !

I-am mai tradus noi. Nu asigurau translator.

Şi ne-a spus, pe un ton aspru :

- De astăzi încolo, voi nu mai aveți nici un drept. De astăzi încolo voi nu mai sunteți oameni. Voi sunteți deținuți[1] ! Dacă mai aveți ceva bijuterii, scoateți-le şi dați-le aici. Fiecare dintre voi va trece printr-un aparat special, va fi iluminat şi totul se va vedea ! Şi pe care vom prinde că a ascuns ceva, acela va fi spânzurat pe loc !

---

[1] Häftling în limba germană (n.e.).

A fost unu', chiar din Sfântu Gheorghe, care s-a speriat şi şi-a scos o gheată, şi i-a dat gheata, şi i-a spus că în tocul ghetei a ascuns aur. Ăla a adus un cleşte, i-a luat aurul.

- Mai este cineva ?

Nu s-a mai prezentat nimenea. Nu ştiu situaţia în celelalte barăci, dar bănuiesc că procedeul a fost acelaşi. Un bărbat a spus :

- Domnule, eu nu mă simt bine aici, nu mă puteţi duce în altă parte ? Aicea e mizerie, nu aveţi ceva mai bun ?

- Ba da ! Aşteaptă !

A fost dus din baraca noastră. Am aflat ceva mai târziu că a fost gazat, poate, în aceeaşi noapte. Era tot din Sfântu Gheorghe. Franc îl chema. Îi curtasem fiica. *Fusese* comerciant de textile.

Şi-a continuat discursul :

- Aveţi grijă, veţi primi haine vărgate. Să nu încercaţi să fugiţi ! Aici cea mai mică pedeapsă este 25 de lovituri la fund, iar pentru delicte mai grave, spânzurarea sau camera de gazare.

Atunci am auzit pentru prima oară de *camera de gazare.*

- Şi, dacă vreţi să ştiţi, aceia care au plecat pe drumul spre stânga, aceia, la ora actuală, sunt deja în camerele de gazare şi poate că nici nu mai trăiesc !

Ni s-au dat haine vărgate şi ni s-a spus :

- Voi, acum, aici veţi dormi !

Barăcile erau nişte scânduri, pe jos era ciment, nici măcar paie n-am avut sau ceva. Am stat jos şi nu m-am gândit la nimic. Absolut la nimic ! Decât la ce se întâmplă cu mama mea, cu fetiţa, cu cumnata mea... Dacă le mai regăsesc, pentru că ni s-a spus pe peron că o să ne mai revedem. Când ? Unde ? Nu ştiu ! După şase zile de mers în tren, eram foarte obosiţi. În tren nu am putut dormi, pentru că eram înghesuiţi. Aşa că ne-am culcat. În baracă, aceeaşi atmosferă din tren : vaiete şi gemete.

Noi, din momentul în care am intrat în baracă, până a doua zi dimineață, nu am mai ieşit.

Abia aşteptam să fie zi, să ieşim totuşi la aer.

A trecut noaptea. În baracă nu aveam nici un robinet cu apă, nici latrină. Nici vorbă de a te spăla. Aveam nevoie să ne facem necesitățile. Latrina era afară, la poate 200 de metri, iar noaptea ni s-a interzis să părăsim baraca.

Şi ni s-a spus :

- *Imediat !*

Şi a venit un deținut țigan care ne-a întrebat :

- *Cine trebuie să meargă afară ? Să fie câte douăzeci.*

Şi ne-a dus la latrină, câte douăzeci deodată !

Nu doresc să vă exprim cum arăta acel loc ! Era aglomerație şi dacă nu aveai grijă, cel care era față-n față cu tine îşi făcea necesitățile pe tine ! Iar mirosul era insuportabil.

> Erau în lagărul de la Birkenau şi țigani, dar erau împreună cu familiile lor. Într-o zi, nu a mai apărut nici unul. S-a auzit în lagăr că au fost urcați în tren şi plimbați în direcții diferite, pentru a-i deruta, şi apoi au fost aduşi din nou la Birkenau şi duşi în camerele de gazare. Erau țigani germani. Cu noi s-au purtat foarte brutal. Nu i-am plâns când au dispărut.

S-a făcut linişte.

Am fost avizați să stăm în rând câte cinci. Ni se aducea primul *mic dejun* în lagărul de la Birkenau.

La fiecare rând de cinci ni s-a dat un fel de castron din tablă. Şi în acel castron a fost turnat un înlocuitor de cafea neagră, pentru că nu era cafea neagră, ci era ceva cald, un lichid, o fiertură. Linguri nu ne-au dat. Şi ni s-a spus :

- *Fiecare soarbe câte o înghițitură şi pe urmă îi dă celuilalt, şi al doilea dă la al treilea, şi al treilea la al patrulea, şi al patrulea la al cincilea !*

Şi ne uitam unul la celălalt cum înghite ! Cum eram însetați şi înfometați, ne uitam ca nu cumva unul să ia mai mult decât celălalt !

În sfârşit, s-a terminat şi cu *micul dejun* !...

...Şi au venit printre noi deținuții mai vechi.

Şi ne-au întrebat :

- *De unde aţi venit ?*
- *Din Ungaria.*

Apoi, au continuat :

- *Ai avut mamă ?*
- *Ai avut tată ?*
- *Ai avut copil mic ?*

Mă gândesc : ,, Ce fel întrebare e asta, << *Dacă am avut ?* >> ?! "

Fabrica morţii

Nu mi s-a părut curios faptul că mă întreabă, dar, mi s-a părut curios că mă întreabă la timpul trecut.

M-am gândit : ,, De ce mă întreabă dacă *am avut* ? De ce nu mă întreabă : *Ai mamă ? Ai tată ? Ai copil ?* "

Ei, nu !

Ei mă întrebau la timpul trecut !

Şi le-am spus :

- Dar, de ce mă întrebaţi la timpul trecut ?

- Lazăr, vezi tu, acolo, fumul acela ? Aceia de care te-am întrebat noi, sunt acum fum ! Acolo sunt camerele de gazare şi crematoriile de la Birkenau ! Funcţionează zi şi noapte !

Încontinuu...

Încontinuu, se gazau evreii deportaţi, la ora aceea, din Ungaria !

Acest cuvânt :
"Ai avut !"
Şi *această stare, că :*
"Ai avut..."
Şi *sentimentul că au trecut şi ai mei :*

Cu fumul acela, spre nori...

Eu, cel puțin, din ziua aceea, nu am mai avut zi şi nu am mai avut noapte în care să nu plâng şi să nu deplâng faptul că, de ce nu ne-am sinucis înainte de a pleca ?! Cel puțin, eram undeva înmormântați ! Se ştia de noi ! Dacă se mai întorcea careva din familie, sau cei din România, puteau merge la mormântul nostru !

Datorită atmosferei din jur, datorită modului în care începeam să percepem anumite noțiuni necunoscute până să punem piciorul în acest lagăr, datorită privirii acestor deținuți mai vechi, datorită a tot ce era în jurul nostru, începeam să înțelegem că vorbeau adevărat.

Mai ales că şeful barăcii ne striga mereu că, de aicea, nimeni nu scapă, decât prin coş !...

După două, trei zile, am început să ne convingem...

În atmosferă, era, tot timpul, un miros !...

De carne... arsă !

În lagăr, tot timpul, era un miros !...

De păr... ars !

Era această atmosferă
Şi era acest miros care te convingeau : N-a mințit celălalt !

Ce motiv ar fi avut să te mintă ? ? ? !...

Şi ai fi vrut... să te fi mințit !

La crematoriile şi la camerele de gazare de la Birkenau, deținuții lucrau câte 800, în schimburi !

Se lucra în trei schimburi. Ca într-o fabrică. Ca să omori, într-o zi şi o noapte, 6.000 de oameni sau 8.000 de oameni, să-i faci să dispară, nici urmă să nu rămână, era o activitate !

Era o fabrică !

Introducerea oamenilor la gaz !

Scoaterea cadavrelor de la gaz !

Scoaterea cadavrelor de la gaz.

Era un maldăr, un deal de cadavre.

De ce ? În camerele de gazare, oamenii mureau asfixiați. Se lăsau pilule, pastile de Zyclon B, care consumau oxigenul din aer. Oamenii se sufocau. Atunci căutau să ajungă cât mai sus, după aer. Atunci călcau unul peste celălalt, şi la urmă rămânea un deal. În camerele de gazare erau obligați să intre câte o mie de oameni sau poate chiar mai mulți.

Şi rămânea un deal de cadavre !

Acestea trebuiau desfăcute !

Trebuiau puse în cărucioare !

Şi transportate la crematoriu !...

Era o fabrică a morții...

De aceea i s-a spus ,, FABRICA MORȚII " !

Sonderkommando

Deținuții care lucrau la camerele de gazare de la crematorii formau o echipă, aşa-numita ,,Sonderkommando", ,,Comandă deosebită" ! Ei puneau maldărul de cadavre în nişte vagoneți, pe o linie ferată. Apoi cadavrele erau transportate şi arse în cele patru crematorii. Erau ,,cărăuşii de cadavre". Oamenii care lucrau în această sonderkommando, ca nu cumva să poată fugi sau cine ştie prin ce miracol să poată povesti în afara lagărului câte ceva din ceea ce se petrecea la Birkenau, după două luni de zile erau şi ei omorâți.

Nyiszli, doctorul de la Oradea care a scris după eliberare cartea „ *Am fost medicul autopsier al lui Mengele la crematoriul de la Auschwitz* ", a fost selectat de Mengele şi dus la morgă să lucreze pentru el, să facă autopsii. Dar a fost obligat să facă aceste autopsii ! Ce putea să facă ? Că dacă refuza, îi trăgea un glonte în cap şi, gata ! Murea nevinovat. Probabil că dacă eram eu, eu nu rezistam. Dar el, medic, obişnuit de acasă cu disecțiile, cu cadavrele, a rezistat. Când s-a întors acasă, a declarat că el nu va mai lucra ca medic.

SS Mengele întreba, sau punea pe altul să întrebe, la selecție :

- *Cine e medic ? Cine e medic ?*

Şi-i lua ! Noi nu ştiam de ce. Probabil, aceştia au fost duşi la Birkenau şi-i folosea pentru ce avea el nevoie.

Am stat la Birkenau, nu mai ştiu, vreo 8 - 10 zile. Tot lagărul era noroi. A plouat. Era un noroi, să nu exagerez, nici ghetele nu ni se vedeau.

> Doar aceasta nu ne-au putut lua – ghetele. Singurul obiect adus de acasă care ne-a rămas a fost încălţămintea.

Noaptea nu puteam dormi... Eram unul lângă celălalt, şezând pe cimentul acela gol, şi dacă unul voia să se mişte, tot rândul, cât era baraca aceea de lungă, trebuia să se mişte... Nu puteai dormi. Dacă el voia să se mişte, trebuia să mă mişc şi eu ! Dacă el se întorcea cu spatele spre mine, ocupa mai mult loc. Şi era un chin. Era mai mult decât a fi condamnat la moarte.

După opt zile, am fost scoşi din baracă.

Şi ne-au pus un SS-ist şi un *kapo*.

Acolo am învăţat ce este un *kapo*. *Kapo* era o funcţie, un grad ierarhic, iar un *kapo* era tot un deţinut, dar un deţinut german, şi era şeful unui grup mic de deţinuţi, în jur de 20 deţinuţi, în funcţie de locul de muncă. El ne supraveghea. Purta o banderolă neagră cu inscripţia „kapo" deasupra cotului, pe braţul stâng. El ne decidea viaţa sau moartea. Iar pentru a-şi păstra privilegiile, îi întrecea în sălbăticie pe SS-işti. Funcţia de kapo era rezervată de nazişti mai ales deţinuţilor germani-criminali pe care noi îi numeam în limbajul de lagăr „verzii".

Ne-au scos de acolo şi ne-au spus :

- Veţi pleca la Auschwitz !

Mi-am pus următoarea întrebare : *„ Unde merg la Auschwitz ? Ăsta nu e tot Auschwitz ? "*

Nu era tot Auschwitz !

Era Birkenau, denumirea oficială a lagărului SS Auschwitz II, lagărul unde oamenii erau exterminaţi în masă în camerele de gazare.

De aici, de la Birkenau, păziţi de santinelele militare de SS-işti, am fost duşi la lagărul de concentrare Auschwitz propriu-zis, adică lagărul central Auschwitz I.

Auschwitz

,, Arbeit macht frei ! "

Se află de la Birkenau la trei, patru kilometri.

Ne-au dus încolonați, pe jos, până acolo.

Am ajuns la Auschwitz-ul propriu-zis sau Auschwitz I.

Acest lagăr, Auschwitz...

Poate mulți dintre cititori au aflat deja ce era acest lagăr Auschwitz. Era un fel de concern, un sistem de mai multe lagăre de concentrare, nu pot să spun câte lagăre a avut, dar a avut mai multe, împărțite în trei grupe principale. Îmi aduc aminte că se vorbea de lagărul de la Buna, s-a vorbit de lagărul de la Birkenau, s-a vorbit de Auschwitz propriu-zis. Aici era lagărul central, principal. Aici se afla şi evidența birourilor tuturor acestor lagăre.

La intrarea în lagăr, pe poarta principală de fier, am văzut inscripția în germană : ,, ARBEIT MACHT FREI *", adică ,, Munca te eliberează " !*

Am intrat în lagăr, am fost duşi în fața unei barăci mari, am făcut duş. Era apă caldă, am putut să ne spălăm, după 16 zile de drum în vagoane şi de stat la Birkenau. Nu mă mai interesa pe mine unde eram, principalul era că simțeam apa că se duce pe corp, că puteam da drumul la apă caldă, că stăteam sub apă caldă şi că mă spălam. Şi ni s-au dat alte haine vărgate, relativ bune. Am fost conduşi într-un *block*...

Trebuie să precizez !

Lagărul Auschwitz propriu-zis era un şir de clădiri, de *block*-uri aranjate în linie dreaptă ! Erau două sau trei rânduri de block-uri, dar cu atâta precizie construite, încât din primul block, al doilea şi al treilea în față, dacă erau uşile deschise la intrare, puteai să vezi totul înăuntru. Totul era construit cu migala aceea tipică germană.

Fiecare a primit locul său pentru dormit, fiecare avea priciul său cu saltea şi o pătură.

Acest mediu curat, acest aspect că fiecare avea un loc al său, au fost elemente care m-au făcut să cred, pentru moment, că semnificația inscripției de pe poartă ,,arbeit macht frei" este reală, că într-adevăr vom

lucra în acest lagăr şi am presupus că vor avea tot interesul să ne asigure condiţii bune de trai. Faţă de condiţiile de la Birkenau sau faţă de călătoria cu trenul, unde am stat înghesuiţi în acele vagoane de vite, Auschwitz-ul părea un hotel de lux.

Block-ul avea mai multe intrări. Avea un coridor, şi din coridor se intra în încăperi, la stânga şi la dreapta.

Deţinutul A-13221

A doua zi am fost chemaţi jos, în curte. Au venit nişte deţinuţi, mai vechi, tot în haine vărgate, care spuneau :

- *Tu, vino aici !*
- *Tu, de dincolo, vino aici !*

Îşi alegeau oamenii. Erau un fel de kapo sau aşa-numiţii vorarbeiter, muncitori fruntaşi, maiştri. Şi ei au venit să-şi aleagă oameni pentru munca ce trebuia prestată sub îndrumarea şi conducerea lor.

Aşa am fost şi eu chemat să ies din rând şi m-am trezit într-un grup de 15-16 inşi. A venit unu' şi ne-a condus într-un block, dacă nu mă înşel era block-ul numărul doi. Am intrat într-o încăpere, unde erau şase paturi aranjate într-o formă etajată, cu câte trei priciuri suprapuse, fiind în total 18 priciuri. Şi ne-a spus :

- Voi, de astăzi încolo, sunteţi măturători de lagăr !

Mă gândeam : „ Ei ! Măturător de lagăr !
Am să fiu măturător. La şcoala mea, de ce să nu pot fi şi măturător ? Tot nu se moare la munca aceasta de lagăr !"

A doua zi, am ieşit iară, kapo ne-a dus într-un sector acolo, în lagăr, ne-a dat câte o mătură din aceea cu coadă lungă şi ne-a repartizat la fiecare câte o porţiune, între două block-uri :

- De aici, până aici, mături tu. De acolo până dincolo, mătură celălalt.

Trebuie să mărturisesc că nu aveam ce mătura. Resturi de mâncare nu erau. Resturi de hârtii, nici atât, pentru că nu intra ziar, în lagăr, la deținuți. Toată ziua stăteam pironit, pe mătură, la un colț de block. Şi stăteam. Mai aveam o sarcină. Între blockuri erau nişte gropi căptuşite cu zid de beton în care se aruncau gunoaiele care rămâneau de la bucătărie şi gunoiul ce se aduna din ce se mătura. Gunoiul se arunca acolo. Şi menirea noastră, sarcina noastră era ca, atunci când venea căruța să ducă gunoiul, să încărcăm cu aceste resturi căruțele respective. Căruțele transportau gunoaiele afară din lagăr.

În felul acesta am lucrat la Auschwitz de la sosire până la miezul lunii ianuarie 1945, 18 sau 19 ianuarie, când lagărul a fost evacuat, deoarece s-au apropiat trupele ruseşti.

A doua zi, sau a treia zi, ni s-au tatuat pe brațe numărul ce-l aveam. Tatuarea a durat foarte puțin şi a fost executată de un alt deținut.

Eu, din momentul acela am devenit :

Deținutul numărul A-13221 !

Deci nu mai aveam nici nume...

Eram un număr !

Eram un număr şi atât...

Nimic mai mult !

Iar pe hainele vărgate, noi, evreii, am purtat steaua lui David, galbenă. Deținuții creştini purtau câte un triunghi colorat, în funcție de cauza pentru care fusese adus în lagăr aduşi din alte motive. Un asasin sau un hoț avea un triunghi verde, homosexualii, pentru că au fost şi din aceştia, aveau un triunghi roz, ruşii parcă purtau triunghiuri roşii, alte categorii purtau triunghiuri negre.

Viața de lagăr

Viața de lagăr ?
O viață de anonimat !

Viața de lagăr era diferită, pentru fiecare, în Auschwitz.

Depindea de locul unde ai fost repartizat la muncă.

Ni s-a spus de către kapo că noi avem munca cea mai uşoară, pentru că nu lucram, efectiv, aproape nimic. Încărcam pe zi o căruță sau două căruțe de gunoi şi restul zilei stăteam rezimat de mătură.

Dimineața, ne sculam la ora cinci. Aveam un loc unde ne duceam şi ne spălam, cât de sumar, însă ne puteam spăla.

Ieşeam la apel, care consta în aliniere, în rânduri de câte cinci, pe toată lungimea porțiunii respective dintre blockuri. Astfel SS-iştii puteau să ne numere mai uşor.

Ei țineau foarte mult să ne numere cu precizie.

Acest apel avea loc între toate block-urile, deoarece la Auschwitz erau 18.000 - 20.000 de deținuți. Aici, la Auschwitz, se vorbea că eram un număr de 18.000 - 20.000 de deținuți. La Birkenau se vorbea că eram poate peste 100.000 de deținuți.

În fiecare dimineață se ieşea la muncă. Şi fiecare mergea la locul lui de muncă. Unii în lagăr, alții în afară.

Cei care lucrau în afara lagărului, la poartă aveau fanfară.
Fanfară de deținuți.
Şi toată lumea pleca dimineața, la muncă, pe muzică.
Seara, când veneau deținuții de la muncă, iarăşi erau aşteptați cu muzică !
Erai complet derutat de ce se întâmplă în acest lad...
Pentru că, în realitate, era un lad !
A nu avea nume...
A nu avea libertate...
A fi îmbrăcat în haine vărgate...
A fi înconjurat de două rânduri de sârmă ghimpată
prin care trecea curent electric de înaltă tensiune...

Lagărul era iluminat noaptea, ca şi ziua.

Nu puteai, nu aveai nici o posibilitate ca să te apropii de nici o ieşire. În primul rând, pentru că erau rândurile de sârmă ghimpată cu înaltă tensiune. În al doilea rând, pentru că în toate colțurile lagărului şi de-a lungul gardurilor de sârmă ghimpată erau turnuri în care zi şi noapte erau

santinelele SS care stăteau cu puşcă-mitralieră gata să tragă fără somaţie. În al treilea rând, la ieşirea din lagăr, erau santinelele cu câini.

Au fost oameni care au lucrat foarte greu. Într-un block locuiau oameni-deţinuţi care lucrau în diferite locuri. Astfel, am aflat că erau oameni care lucrau la o fabrică de armament subterană, ,,Union", nu departe de Auschwitz, sau poate era chiar în interiorul Auschwitz-ului, nu ştiu ! Au fost locuri de muncă la fabrica aceea de armament unde se lucra în trei schimburi. Alţii lucrau la canalizare. Alţii lucrau la repararea drumurilor. Oameni care lucrau efectiv greu, depuneau eforturi foarte mari.

Am cunoscut în Auschwitz mulţi evrei, din diferite ţări.

Am cunoscut un evreu grec.

Îmi amintesc un episod. Grecul se certa într-o zi cu altu', care-i spunea :

- Ai să ajungi la camera de gazare !

- Nu ! Eu, nu ! Eu lucrez şi am să fiu liber !

El trăia cu lozinca aceea, de ,,arbeit macht frei"...

Am cunoscut un evreu din Bucureşti. Lucra la un laborator unde se făceau analize medicale. Şi l-am întrebat :

- Cum ai ajuns din Bucureşti, la Auschwitz, în lagăr ?

- Eu am trăit în Franţa, şi cu ocazia unei razii am fost descoperit că sunt evreu. Am fost dus în lagărul de la Drancy.

Era un lagăr în Franţa mareşalului Pétain, la Drancy. Şi de acolo, cu unul din transporturi a ajuns aici, la Auschwitz.

Am cunoscut un alt evreu, un domn. Trebuie să spun că era într-adevăr domn. Avea vârsta de vreo 60 de ani, dar era un mare om de ştiinţă şi lucra tot ca specialist în laboratoarele de cercetare. Acest domn cercetător în chimie, mergea în fiecare zi la muncă.

Laboratoarele erau dotate.

La Auschwitz se făceau foarte multe cercetări.
Şi se făceau foarte multe analize.
Şi se făceau foarte multe experienţe pe oameni vii.
Şi se făceau foarte multe autopsii.

Deţinuţii nu cunoşteau scopurile cercetărilor.

Şi cele ce voi relata în continuare vor dovedi faptul că, într-adevăr, lagărele din Reich şi respectiv din ţările care se aflau sub ocupaţie germană - pentru că Auschwitz-ul şi Birkenau erau în Polonia - fiecare a avut un specific de a distruge omul şi de a-l omorî, în ultimă instanţă.

Modul de a chinui oamenii, modul de a trata aceşti deţinuţi nu putea avea alt scop.

Erau lagăre unde bătăile erau zilnice !

Erau lagăre unde foametea era de nedescris !

Şi am să amintesc şi faptul că au fost perioade în care, fiind dus pe jos de la un lagăr la altul, am mâncat lucernă crudă ruptă de pe marginea drumului !

Cred că nu există un argument mai plauzibil decât acesta că, într-adevăr, lagărele de concentrare în care au fost deportaţi evreii au fost lagăre de exterminare.

Şi, în ultimă instanţă, nu o dată, şi nu unul, au fost omorâţi pe drum.

Şi voi relata mai târziu ce se petrecea în diferite lagăre.

Lagărul de la Auschwitz a fost un lagăr de exterminare.

Şi, în primul rând, a fost un lagăr de exterminare pentru că erai expus ca să slăbeşti.

Ca să devii *musulman* !

Şi să fii, apoi, gazat şi ars !

Apoi erai expus să fii executat.

Dacă unui SS-ist nu-i convenea ceva, putea să te ia şi să te împuşte pe loc.

Au fost cazuri când oamenii au fost împuşcaţi pe loc ! Nimenea nu a ştiut de ce !

Dar, un SS-ist nu trebuia să răspundă sau să dea explicaţii cuiva de ce a făcut.

Au fost cazuri când deţinuţii au omorât deţinuţi, pentru ca să le ia pâinea, de foame !

I-am condamnat, atât cât am putut să-i condamn.

Dar am şi înţeles ceva...

Că duşman mai mare decât foametea, nu există !

Chinuri mai groaznice decât să simţi tot timpul că înnebuneşti, la un moment dat, de **FOAME,** nu există !

Dar nu era foame care ştii că peste o oră trece. Ştiai că, mâine, foamea va şi mai mare, pentru că alimentaţia era de aşa manieră !

Dacă la Auschwitz s-au petrecut toate aceste grozăvii, era pentru că SS-iştii nu au avut nici un interes ca de acolo să ieşim vii ! Nu pentru altceva !

Lagărul de la Auschwitz, şi se subînţelege, lagărul de la Birkenau, au fost lagăre de exterminare.

Lagărele morţii !...

Aveau rezerve de oameni, pentru că deportaţii erau aduşi continuu !

Şi mai erau încă în viaţă dintre deportaţii aduşi înainte.

Deportaţii puteau să ofere forţa de muncă pe care SS-iştii o solicitau în lagăre.

Iar de muncit, munceai cu braţele goale, fără să te poţi ajuta cu ceva.

Deci, cine nu rezista acestui regim de sclavie, acestui regim de exploatare a forţei de muncă, acestui regim de înfometare, era condamnat la moarte !

Alimentaţia

Era foarte simplă !

Dimineaţa, primeam acelaşi surogat de cafea ! Trebuie să spun că era totuşi un lux faţă de Birkenau, pentru că fiecare aveam aici câte un castron separat.

La amiază, veşnic, cât am stat în lagăr la Auschwitz, era un fel de ciorbă, făcută cu rămăşiţele cojilor de cartofi folosiţi pentru pregătirea mâncărurilor pentru SS-işti. Erau poate câteva zeci sau poate câteva sute de SS-işti la pază, care păzeau lagărul zi şi noapte.

Seara, era, iarăşi, un surogat de cafea ! Aceasta a fost mâncarea noastră.

Se dădea o pâine, care se vedea că nu era făcută din făină, ci din tărâţe, pentru o săptămână. Eu nu ştiu dacă au ţinut ceilalţi o pâine o

săptămână... Eu, cum o primeam, după zece minute, eu nu mai aveam din ea, pentru că o mâncam, pentru că mi-era veşnic foame. Şi şase zile eu nu mai vedeam nici un fel de pâine, nici măcar surogatul ăla de tărâțe !

Selecția

În fiecare lună, sau la două luni, la Auschwitz, în interiorul lagărului, se făcea *selecția* !

Ce se *selecta* ?

Noi care am fost în lagăr la Auschwitz şi nu am muncit, noi am rezistat cu mâncarea aceea de nimica, pentru că de calorii nu poate fi vorba. Ce calorii poate să aibă un surogat de cafea sau o ciorbă făcută din resturi de coji de cartofi sau resturi de coji de morcovi ? Nimica ! Dar eu, neconsumând multă energie, am rezistat, în orice caz, mai bine decât aceia care, după două luni, deveneau aşa-numiții *musulmani*.

Această denumire de musulmani *aparținea deținuților care au slăbit multe kilograme în decurs de o lună, două. Pentru aceştia se făcea* selecție *!* Musulmanii *erau scoşi din rând, duşi deoparte, pentru că erau prea slăbiți sau prea bolnavi pentru a mai fi apți de muncă. Şi a doua zi, sau a treia zi, erau duşi la Birkenau,* la camerele de gazare *!*

Era şi la Auschwitz o cameră de gazare, dar era foarte mică. Era folosită mai mult pentru cazurile de deces. Era un mic crematoriu, dacă murea cineva, eventual îl incinerau acolo. Eu nu am văzut aşa ceva. Am văzut numai camera.

Aceşti oameni *musulmani* erau selectați.

Selecția, la Auschwitz, nu o făcea SS Mengele, nu o făcea un medic SS. O făcea un plutonier ! Un simplu plutonier, care se numea Kaduk Oswald, făcea selecția.

Acest Kaduk Oswald a fost judecat la Nürnberg, criminal de război, în timpul Procesului de la Nürnberg. Eu am vrut să mă duc martor la procesul acestui Kaduk Oswald. Nu mi s-a aprobat plecarea din România pentru acest proces. Răspunsul dat de oficialități a fost :

- Sunt acolo destui martori !

Selecția se făcea la apel. La apelul de seara !

Eu am trecut de trei ori prin selecția de la Auschwitz ! Poate cineva e curios cum de am scăpat cu viață pentru că aceasta mă întreabă toată lumea, încă şi astăzi :

- Cum de ai scăpat de la Auschwitz ?

Nu pentru că am fost mai deştept şi nici pentru că am fost mai prost decât alții. Şansa ! În primul rând, faptul că nu am avut muncă grea, istovitoare şi mi-am putut menține oarecum fizicul, şi sănătatea, atât cât să nu devin *musulman*.

Şi n-am devenit „*musulman*" !

Şi acum trebuie să spun că am folosit şi un artificiu. Poate mă condamnă cineva... Poate nu mă condamnă...

...În momentul în care eram la selecție, dezbrăcați în pielea goală şi în flanc câte unul, trebuia să treceam prin fața acelui Kaduc Oswald. Eu mă uitam la rând. Şi unde vedeam un om nenorocit, căci era într-adevăr nenorocit, era şchiop sau lovit, sau unde vedeam un om care era slăbit, era numai piele şi oase, eu mă băgam în spatele lui. Eram convins că el va fi selectat, pentru că era numai piele şi oase. iar, pe lângă el, eu apăream un atlet. Şi, într-adevăr, el era trimis în stânga, şi eu treceam şi nu mi se spunea nimic.

Aşa am trecut eu de trei selecții.

Nu cred că pot fi condamnat pentru aceasta.

Aş putea spune astăzi că poate scăpam şi altfel ?

Nu !

Iar acela din fața mea tot era mort !

Nu am avut nici o vină. Am căutat să-mi apăr pielea.

Nu am găsit altă soluție !

Se vede că şi aceasta a fost o soluție !

Dar, viața pe care am dus-o în celelalte lagăre, care au urmat după Auschwitz, m-a făcut să regret de mii de ori că nu am fost selectat din prima zi !

Viața de la Auschwitz a fost aceeaşi, în fiecare zi.
Cu teama că, mâine, te selectează !
Cu teama că, mâine, vei fi gazat !
Cu convingerea că, de aici, nu se poate pleca !

Cu convingerea că trebuie să mori odată !

Au fost încercări de evadare din lagăr. Au fost prinşi. Cum au reuşit să evadeze ? Printr-un SS-ist care a avut nişte prieteni în lagăr. Nu ştiu dacă era german sau polonez, sau german-polonez. I-a băgat într-un car care se ducea afară cu îmbrăcăminte care se ducea la spălat. Au fost puşi sub aceste haine, hainele peste ei, şi a pornit maşina în care se aflau deţinuţii acoperiţi cu hainele.

În afara lagărului, erau mai multe construcţii pentru SS-işti, erau câteva sute de SS-işti care asigurau paza, erau specialiştii, mai erau şi locuinţele comandanţilor de lagăr şi mai multe porţi.

La ultima ieşire, unul din aceia care ştia că vine maşina cu aceşti deţinuţi i-a denunţat ! Au fost aduşi înapoi, ţinuţi în faţa lagărului, la intrarea principală, unde era tabla cu "ARBEIT MACHT FREI", lăsaţi acolo... Iar lângă ei au pus o placă din metal, pe care era scris în limba germană, reţin exact cuvintele : "*Ura ! Iată-mă din nou !*", "*Ich bin wieder da !*"

A doua zi, aceşti băieţi, aceşti patru oameni, au fost spânzuraţi în lagăr, sub privirea tuturor deţinuţilor. Execuţiile în lagăr erau publice. Am fost adunaţi toţi, ca să vedem ! Printre ei a fost un polonez, nu ştiu dacă toţi erau polonezi, dar a fost un polonez care, în momentul în care a fost pus să stea în picioare pe ladă, a strigat nemţeşte :

- *Astăzi, noi ! Mâine, vine rândul vostru !*

Au fost spânzuraţi toţi patru.

Spânzurătoarea

Era un fel de ladă din scândură, avea o înălţime de, poate, 80 de centimetri, avea o manivelă, iar sus, un laţ pe care era prinsă o funie. Deţinuţilor li s-a pus funia în jurul gâtului, un alt deţinut a acţionat manivela, iar cei condamnaţi au rămas spânzuraţi în gol, pentru că lada s-a deschis şi ei au căzut în gol.

Ăsta a fost actul spânzurării.

Au fost lăsaţi atâta timp până ce medicii au constatat decesul.

Au fost luaţi jos, puşi în căruţă şi duşi...

Au fost duşi la crematoriu, la Birkenau.

Am asistat la două asemenea spânzurări în lagăr. Nu ştiu dacă pentru încercare de evadare sau pentru altceva, fapt este că au fost condamnaţi acolo în lagăr la moarte. A doua oară, au fost trei, sau poate tot patru, nu mai reţin exact.

Pentru orice abatere, în lagăr erai pedepsit. Cea mai simplă pedeapsă era bătaia la fund cu vâna de bou, 25 de lovituri, ceea ce era foarte greu de suportat.

Marilena : Domnule Schobel, ce anume putea să fie abatere într-un lagăr nazist ?

Lazăr : Orice ! Dacă te-ai nimerit în preajma unui SS-ist care trecea prin lagăr şi nu ţi-ai dat jos şapca destul de repede, sau nu ai luat poziţia de drepţi imediat sau nu te-ai dat la o parte destul de repede, el se simţea ofensat ! SS-iştii umblau tot timpul prin lagăr, ca să vadă orice mişcare.

Sau pentru că te-a prins că ai vrut să furi o pâine...

Pentru că era un depozit de pâine, şi acela era cu gratii. Au fost deţinuţi care şi-au făcut rost de un baston şi de un cui şi care au încercat să înţepe cu cuiul o pâine şi să tragă de acolo o pâine...

Pe care l-au prins, îl duceau la un block, aşa-numitul *bunker.*

Bunkerul

Am vizitat acest bunker abia după eliberare. Eu am fost în vizită în două rânduri la Birkenau şi la Auschwitz, pentru a aprinde lumânări acolo unde au fost gazate şi arse mama mea, cumnata mea şi fetiţa. Dar m-am gândit şi la toţi aceia care au trecut prin acest calvar. M-am gândit la oamenii care au trecut şi prin calvarul bunker-ului. Aici oamenii au fost torturaţi.

Erau locurile unde se bătea crunt.

Oamenii erau bătuţi crunt !

Şi nu de SS-işti !

Deţinuţii erau bătuţi de alţi deţinuţi care erau obligaţi să facă asta. Căci dacă un deţinut refuza şi spunea nu, SS-iştii îl puneau pe altul să dea mai tare. Iar cei care refuzau erau şi ei bătuţi. Era o distracţie pentru SS-iştii care supravegheau şi asistau la executarea acestor condamnări.

I-am văzut de câteva ori pe oamenii care au fost torturați, pentru că uneori că îi duceau în grup. Nu aş putea spune dacă îi duceau pentru a fi audiați sau pentru altceva. Nu ştiu ! I-am văzut pe deținuți trecând prin lagăr spre bunker, şi pe urmă, după două ore sau o oră, unii reveneau, dar nu mai puteai scoate o vorbă de la ei.

Altă pățanie

Am avut aventuri la Auschwitz. Nu aventuri, în sensul de azi, ci aventuri de lagăr.

Au fost în lagăr doi frați, Spieler, din Miercurea-Ciuc.

Amândoi lucrau la canalizare. Ei plecau dimineața la lucru şi se întorceau seara.

Seara, după apel puteai să te plimbi prin lagăr, până se striga stingerea.

În momentul în care s-a spus cuvântul „Block sperre !", adică „Blocul este închis !", nu mai aveai voie să ieşi, pentru nimic în lume ! Nici dacă ardea blockul.

Într-una din seri, după ce au sosit de la lucru, unul dintre frații Spieler mă caută şi-mi zice :

- Am găsit într-un canal o brățară de aur.

Dacă aveai aur în lagăr şi te prindeau SS-iştii, erai spânzurat în momentul acela !

Şi zice :

- Dă-i cuiva brățara, să ne dea o pâine !

Eu nu m-am gândit la eventualele urmări. Am luat brățara. Am băgat-o în buzunar. La haine nu aveam buzunar, numai la pantaloni.

I-am spus :

- Vino mâine sau poimâine să ne întâlnim. Am să cer o pâine.

Şi m-am dus pe drumul meu.

Eram bun prieten cu un polonez care dormea în încăperea noastră. El lucra ceva, mecanică fină, într-un atelier acolo, în pivniță, în blok, şi tot ciocănea acolo. Ştiu eu ce făcea el acolo ?

Şi-i spun : „ *Cântăreşte-o !"*

Auzi, ce probleme aveam eu ! S-o cântărească ! El cântăreşte. Seara, la culcare, vine şi zice : ,, *Are destul. Are peste 30 de grame."*

Şi mi-o dă înapoi. Ziua cealaltă, îmi spune :

- Lazăr, am cântărit-o greşit. Dă-mi-o iară !

- Şi când să vin cu ea ?

- Păi, vino pe la ora 11.

Mă duc la el, în atelier, la ora 11.

Când am intrat, mi-a înghețat sângele ! Un SS-ist stătea lângă el. Eu nu m-am gândit că pot fi trădat.

Pentru că n-am bănuit că un deținut poate să fie atât de prost sau de mârşav încât să mă denunțe. Brățara în buzunar. Eu mă dusesem cu brățara s-o cântărească din nou.

Erau deținuți polonezi care aveau legături cu SS-iştii, pentru că în Polonia trăiseră şi polonezi şi germani în aceeaşi localitate. După ocuparea Poloniei, germanul a devenit SS-ist, polonezul a devenit deținut. Dar se cunoşteau. Şi aveau încredere unul în celălalt.

Iar în lagăr se făceau afaceri. În lagăr se aduceau băuturi. În lagăr se aduceau tot felul de drăcii.

Dar nu pentru toată lumea ! Pentru anumiți !

SS-istul :

- Ce cauți aici ?

- Am dat cana cu care se împarte ciorba. S-a rupt. Şi i-am dat-o s-o lipească.

Dar el, în limba germană, spune :

- Era bună cana, grea, frumoasă !

Am tăcut. Zice :

- Bine, poți să pleci !

Am plecat, dar am văzut cu coada ochiului că SS-istul vine după mine. Era un SS-ist care se purta destul de frumos cu noi, dar nu-l cunoşteam. Eu îl văzusem prin lagăr. Am intrat în blok. Era o intrare spre coridor. El intră după mine şi spune :

- Stai !

Şi-mi face semn cu mâna, să-i dau brățara. Eu m-am făcut că n-am înțeles. S-a apropiat el, m-a pipăit. Şi a găsit brățara. Şi zice :

- Ştii că pentru aceasta poți să fii spânzurat ?

Şi prind curaj şi zic :

- Da, dar atunci trebuie să-mi predați brățara !

- Da, e adevărat !

Mi-a luat brățara, dar am fost bucuros că am scăpat. Şi când a venit prietenul meu, îi povestesc :

- Mişi, mi-o luat brățara !

Şi-i povestesc toată întâmplarea. Şi zice :

- Dă-o dracului de brățară ! Bine că am scăpat ! Nu cumva să-i spui că ai luat-o de la mine !

- Nu mă mai întreabă !

Dar nici pâine nu am mai avut !

Cum arăta o femeie-deținut

În luna septembrie, cred că era luna septembrie 1944, la Auschwitz au fost aduse, în două block-uri, femei.

Noi le numeam block-uri, pentru că nu erau barăci. Poate în alt lagăr s-au numit altfel, dar aici block-uri se numeau.

Au fost aduse două block-uri de femei. Precizez că, la Auschwitz, în perioada cât am fost eu, au fost numai bărbați. Femei nu au fost, decât această excepție.

Au fost izolate de block-urile unde eram noi, bărbații, printr-un lanț de sârmă ghimpată în care era introdus, de asemenea, curent de înaltă tensiune. Aceste lucrări au fost executate tot cu deținuți.

Atunci am văzut prima oară cum putea arăta o femeie Deținuți. În primul rând, femeile erau tunse, de nici aspect de femei nu mai aveau. Apoi, erau îmbrăcate cu nişte haine ciudate. Unele aveau haine vărgate, altele aveau haine civile care nu li se potriveau ca mărime. SS-iştii nu le-au dat haine potrivite !...

Şi nouă când ni s-au dat hainele vărgate, unu' a primit două haine vărgate, ălaltu' a primit doi pantaloni. Păi, ce putea să facă un bărbat cu două haine ? Trebuia să-şi caute unu' care avea un pantalon în plus, pentru că el primise doi pantaloni.

Tot la fel erau şi femeile îmbrăcate. O femeie avea rochie lungă, de parcă era pregătită de bal. Alta avea o bluză sumară... O mizerie groaznică...

Erau...

Erau nenorocite !

Puteai să vezi cât sunt de nenorocite !...

Noi nu ne vedeam pe noi ! Bărbaţii parcă arătau altfel, pentru că erau acoperiţi de o haină şi un pantalon, cât de cât.

Dar ele, nenorocite...

O femeie...

Tunsă !
Nespălată !
Nemâncată !
Neîngrijită !

Este ceva de nedescris... Erau evreice din Iugoslavia, erau din Ungaria, erau din Polonia.

Am cunoscut două surori. Pentru că ne-am apropiat de ele, la sârma ghimpată, acolo, la Auschwitz, deşi nu aveam voie... Erau două surori din Iugoslavia, pe care le-am văzut foarte nenorocite. Cea mică îmi plăcea, era drăguţă şi îmi era milă de ea - o chema Irenke. Cea mare, nu-i mai ţin minte numele, avea o faţă bolnăvicioasă... Şi mi se plângeau că sunt foarte chinuite, că rabdă de foame, că n-au ce îmbrăca şi n-au ce mânca.

Noi, cei care lucram la măturatul lagărului, aveam sarcina să ducem lemne de foc în aceste două block-uri, unde erau femeile. Aveam oarecum un foc, nu eram chiar fără lemne. Şi duceam în fiecare block lemne, chit că era cald, era septembrie, era octombrie, nu mai ştiu... În orice caz, de acum se aduceau lemne.

Ele au venit după câteva luni la Auschwitz. Noi am ajuns acolo la sfârşitul lui mai sau începutul lui iunie. După vreo trei luni au fost aduse ele. Se apropia perioada rece. Au stat două luni. Şi mergeam la ele, la block, să ducem lemnele. Dar nu aveam voie să intrăm în block. Şi le strigam *să vină să ridice lemnele :*

- Holz holen !

Veneau femeile, luau lemnele şi le duceau în block.

Am avut posibilitatea să ajut aceste două femei. Mă cunoştea una din ajutoarele şefei de block, tot deţinută, pentru că le duceam şi lor lemne.

Şi i-am spus că sunt surorile mele. Şi am rugat-o să le protejeze. Şi, într-adevăr, nu le-a mai scos la muncă. Le-a ţinut acolo, să mături. Le-am ajutat cu câte o rochie, cu ce am putut ! În lagăr funcţiona bursa neagră. Un ciorap era o avere, pâinea pentru o săptămână. Eram prieten cu şeful de la depozitul de îmbrăcăminte. Îi măturam, îi făceam curat. Ăsta am fost eu la Auschwitz. Şi n-am fost şef. Am fost un deţinut obişnuit, dar am avut posibilitatea să ajut. Eu am trimis îmbrăcăminte şi pentru alte femei în cele două block-uri. Cum am reuşit ? Venea căruţa care ducea gunoiul. Gunoiul era încărcat de noi. Puneam gunoiul, puneam şi hainele şi deasupra, mai puneam gunoi peste ele. Căruţaşul, când ajungea în dreptul sârmei ghimpate ce despărţea block-urile de femei şi nu-l vedea nimeni, arunca hainele, indiferent cine le găsea. Cineva tot le găsea.

Atât am putut face pentru acele femei...

Mai mare putere nu am avut !

Nu le-am reţinut adresa, nu le-am reţinut nimic ! Nu ştiu ce s-a întâmplat cu ele. După două luni, deci prin noiembrie sau decembrie, într-o noapte au dispărut. Nu ştiu, au fost duse toate la camera de gazare şi arse ? ! Au fost duse în altă parte ? !

Nu ştiu ! Într-o dimineaţă, când am ieşit la apel, nici urmă de picior de femeie !

Copiii în lagăr

> Aici, în Piteşti, este un evreu, Emeric Rosenberg, care a fost la Auschwitz, băiat, mai tânăr. Vreodată, dacă îţi fac cunoştinţă, întreabă-l de câte ori a mâncat ciorbă de la mine, la amiază.

Erau acolo câţiva tineri. Emeric Rosenberg avea vreo 16 ani.

Erau la o aşa-numită şcoală de construcţii. Învăţau să facă ziduri, în block.

Şi mă duceam şi spuneam că avem mult gunoi cu noi şi ne trebuie ajutor.

Şi ne dădeau dintre aceşti tineri să ne ajute.

Eu primeam de la bucătărie câte un kiebel, aşa ca un container mic, cu ciorbă. Îl ascundeam într-o pivniţă şi când veneau tinerii le spuneam :

- Pe rând, mergeți fiecare şi mâncați !

Dar trebuia avut grijă !

Pentru că ei, SS-iştii aveau informatori.

Şi au fost netrebnici care au trădat.

Şi tinerii puteau fi duşi şi bătuți de SS-işti sau de alți deținuți, acolo, în bunkerul acela ! Sigur ! Trebuia să avem mare grijă !

După eliberare, Emeric Rosenberg a îmbrățişat cariera militară. A fost colonel în armata română. Acum este pensionat. Ne-am regăsit, după aproape 50 de ani, aici, în Piteşti, la Templu.

Discuțiile în lagăr

- Oare când ne duc să ne gazeze ?

Acesta era subiectul comun şi devenise în lagăr atât de obişnuit ca şi cum ai întreba : ,, *Ce mai faci ? "*

Se vorbea de gazare ca de un fapt obişnuit.

De crematoriu, la fel !...

Ba, mai mult...

În lagărul de la Auschwitz cineva crease o... zicală ! La inscripția de la intrarea în lagăr, ,,ARBEIT MACHT FREI", adăugase un vers :

Arbeit macht frei,

In krematorium drei.

În româneşte ar fi : Munca te eliberează / În crematoriul trei.

Acolo te eliberai !

În lagărul Auschwitz nu aveai nici o perspectivă şi nici o posibilitate ca să scapi cu viață !

Uite, acum îmi amintesc un episod !

Prima zi, când ne-au dus pe noi la Auschwitz de la Birkenau, au fost nişte deținuți care se uitau la noi ! Şi acum parcă văd... Era unu', un francez... Bănuiesc că era evreu francez, vorbea în franceză. Şi ne-a spus :

- De ce v-ați lăsat aduşi, aici, când războiul este spre sfârşit ?

Ceea ce denotă că el a ştiut mai mult decât mine ! El venea din Franța. Eu am venit în '44, în a doua parte a anului, când războiul era deja

după Stalingrad şi după alte victorii ale aliaţilor ! El ştia mai multe decât noi ! Şi atunci, eu i-am spus :

- De ce te-ai lăsat tu adus ?

- Păi, nu am ştiut !

- Păi, dar crezi că eu am ştiut ce mă aşteaptă ?

Nici eu nu am ştiut de lagăr ! Pentru mine, lagărul a început în momentul în care am pus piciorul în lagăr ! Până atunci, nici eu nu am ştiut de existenţa a aşa ceva !

Şi, mai ales, nu am ştiut ce se petrece acolo !

Cine a ştiut că acolo sunt camere de gazare ? Şi crematorii ?

Te puteai gândi ?

Era de domeniul fantasticului !

Fapt este că au fost multe evenimente în lagăr. Duminica, noi nu lucram. Şi erau şi alte comandouri care nu lucrau duminica. Dar erau comandouri care lucrau şi duminica.

Duminica, ne plimbam prin lagăr.

Noi, cei din Sfântu Gheorghe, aveam stabilit un loc unde la ora cutare ne întâlneam. Şi ne întâlneam.

Despre ce discutam ?

Oare, ce-i cu nevasta ? !

Oare, ce-i cu mama ? !

Oare, ce-i cu ceilalţi ? !...

Şi trăiam cu iluzia că, poate, totuşi a scăpat careva !

Că poate totuşi careva a scăpat ! Nu ştiam nimic despre ei.

Deşi, ne-au spus cei mai vechi că, dacă era bătrână, dacă era copil, dacă era slabă, nu mai exista speranţă !

Au fost gazaţi, din prima zi, la Birkenau !

Ne-au povestit că au fost cazuri când au sosit transporturi şi, fără nici o selecţie, au fost luaţi din vagon, duşi direct la camerele de gazare !

Deci, nici selecţii nu se făceau întotdeauna !

Dacă SS-iştii aveau prea mulţi deţinuţi, iar lagărele erau supraaglomerate, atunci nu aveau unde să-i pună pe noii veniţi şi atunci nu mai făceau nici o selecţie !

Venea câte o garnitură cu câte 3.000 de oameni sau, ştiu eu, cu câte 3.500 de oameni, chiar dacă erau tineri, chiar dacă erau oameni apţi de muncă, nu mai conta pentru SS-işti.

Au fost evenimente în lagăr care te impresionau !

Dar nu cum te impresionează astăzi un eveniment poate de o mie de ori mai puțin important, decât atunci, la Auschwitz, când ştiai că fuseseră omorâți în ziua respectivă 10.000 de oameni sau 20.000 de oameni !

Un eveniment oarecare are astăzi mai mare influență asupra noastră decât a avut atunci, după un anumit timp !

Pentru că, după un anumit timp, ne-am obişnuit cu gândul că moartea e ceva firesc în lagăr, că aşa se întâmplă şi că asta-i soarta fiecăruia !

Evacuarea

Am avut emoții !

Dar emoțiile parcă nu mai aveau intensitatea aceea a unui om liber, pentru că eram conştienți că de aicea, cu viață, noi nu scăpăm !

Atunci ori acum, ori altădată, moartea nouă tot ne e dată, vorba poetului.

Ce mi se mai poate întâmpla altceva ?

Să mă spânzure !

Sau să mă împuşte !

Altceva, nu are ce să mi se întâmple !

Viața de Auschwitz nu a fost frumoasă.

Şi nu a fost uşoară.

Şi nu a fost plăcută.

Ci a fost tensionată !

Nu a avut nimic omenesc !

Nu a avut nimic rațional !

Eram doar nişte numere care ne aflam la patru kilometri de camerele de gazare !

Şi ştiam !

Ştiam că, indiferent pentru ce, acolo ajungem la urmă !

Iar dacă nu ajungeam pe parcurs, ne-ar fi dus în camerele de gazare în ultima zi !

Dar noi nu ştiam nici care e situaţia cu războiul. Noi am ştiut care este situaţia cu războiul în momentul în care a fost evacuat Auschwitz-ul.

La mijlocul lunii ianuarie '45, nu mai ştiu, 18-19 ianuarie, SS-iştii au evacuat şi blockul nostru, şi am pornit pe jos. Era după-amiază.

Nu ştiam motivul pentru care plecăm, nici unde mergem, nici ce se va întâmpla cu noi.

Ne-au încolonat în grupe, de nu ştiu câte sute, şi am plecat la drum. La fiecare grup de zece oameni, era câte un SS-ist cu armă. Deci, nu puteai fugi.

Cu câteva săptămâni înainte de evacuarea noastră, avioane sovietice, bănuiesc că au fost sovietice, au bombardat împrejurimile Auschwitz-ului. Au bombardat Auschwitz-ul, dar nu în lagăr, unde eram noi, deţinuţii, ci numai în jur. Bombardamentul a început deodată, pe nepusă masă. Deţinuţii care lucrau în afara lagărului, în diferite locuri de muncă, au fost aduşi în pas alergător în lagăr. Au intrat în blockuri. Soldaţii SS au dispărut. S-au retras acolo, în clădirile lor, la 10-20 metri. Şi am auzit că au murit sute dintre ei atunci...

Într-adevăr, s-a bombardat foarte aproape de lagărul nostru şi au fost bombardaţi şi SS-iştii. Morţi au fost !

Însă mă gândesc, cum au ştiut aceşti aviatori ca să bombardeze la 50 de metri de marginea lagărului şi n-a căzut nici o bombă pe lagăr ?

Deşi lagărul nu ocupa o suprafaţă extraordinar de mare ! Erau 20 de blockuri, asta era tot !

Am avut atuncea satisfacţia că i-am văzut şi pe ei, pe SS-işti, speriaţi ! Când au fugit să se ascundă, erau speriaţi, înfrigurati. S-au împrăştiat, au fugit, s-au ascuns şi după aceea, iar au devenit eroi !

De jos, nu s-a tras spre avioane, în timp ce avioanele au aruncat bombe. Eu eram în curte, măturam. Le-am văzut, apăreau ca nişte rândunici, atât erau de mici, deci erau la mare înălţime. Am intrat în block şi imediat am dat alarma...

Erau doi evrei din Ungaria, tată şi fiu. Îmi aduc aminte de figurile lor, dar nu-mi mai aduc aminte de nume... Degeaba... Au trecut 50 de ani !...

Să vezi ce înseamnă lupta pentru supraviețuire, instinctul. Tatăl, când m-a auzit că se apropie avioane, l-a culcat repede pe fiu, care avea vreo 19-20 de ani, şi l-a acoperit cu o pătură. Îi zic :

- *Măi, acuma l-ai salvat ! Dacă o să cadă bomba, el e apărat !*

Instinctul de conservare...

Tatăl s-a gândit să-şi apere întâi copilul !...

Şi multe alte evenimente s-au petrecut atunci.

Am fost evacuați de la Auschwitz în direcție necunoscută !

Am plecat.

Am început să mărşăluim, istoviți, înfometați, fără putere, prin gerul lunii ianuarie.

Pe drum...

Pe drum, în afara localităților, am văzut cadavre de deținuți sau deținute pe şanțurile de la marginea şoselei.

Erau împuşcați şi puşi pe marginea drumului !

Ulterior, mi-am dat seama cine erau aceştia !

Erau deținuții care nu au mai putut face față ritmului de mărşăluire, pentru că marşul era rapid. Epuizați, nu mai puteau merge pe jos. SS-iştii îi forțau totuşi să ajungă până la marginea localității pe unde treceam şi acolo îi împuşcau.

Şi dintre noi, din grupul nostru, după câteva ore de marş, au fost deținuți care au rămas în urmă.

Aşa a fost un deținut, un olandez.

După două zile de mărşăluială, el n-a mai putut merge.

L-am luat de braț. L-am târât cât am putut !

Şi, la un moment dat, nu l-am mai putut duce.

A rămas în urmă... Eram afară din localitate...

Şi atunci, am auzit o împuşcătură. Am tresărit.

Era olandezul meu zburător, care a plecat spre ceruri !

N-a mai putut merge.

Asemenea cadavre am întâlnit şi în prima zi, şi într-a doua zi !

Ceea ce înseamnă că au fost evacuați deținuți şi înainte de ziua în care am plecat noi.

Am mărşăluit două zile şi două nopți.

Din lagăr în lagăr

Gross Rosen

Eram complet derutaţi, nu ştiam ce-i cu noi...
Unde ne duc pe jos ?
Cine ?
Iară ?

Am ajuns, după vreo două zile de mers pe jos, într-un lagăr care se numea Gross Rosen. În acest lagăr am fost cazaţi, nici nu ştiu dacă au fost clădiri sau barăci, nu ştiu ce au fost !

Eram într-o pivniţă.
Noaptea au venit peste noi, nu ştiu cine !
Nu ştiu cine au fost !
Bănuiesc, banditii aceia de SS-işti. Cine să fi fost altcineva ? !
Ne-au călcat în picioare, aşa, cum scrie la carte.

Am stat la Gross Rosen vreo două zile, sau trei zile. După ce am stat două zile, sau trei zile, iar am fost scoşi să plecăm de acolo !

Şi ne-au dat o bucată de pâine şi o bucată de zgârciuri şi ne-au spus să ieşim în afara lagărului. Când să ieşim pe poartă, ne-au oprit în faţa unei clădiri mai mici.

Era spre sfârşitul lui ianuarie.

Dacă îmi amintesc bine, să fac o socoteală : două zile şi două nopţi am mers pe jos, iar două sau trei zile am stat acolo, la Gross Rosen. Deci era spre sfârşitul lui ianuarie. Ne-au lăsat acolo, la poartă, lângă o clădire mică, o jumătate de oră, să aşteptăm. Am aşteptat !

Şi unu' dintre noi spune :
- Aici e crematoriu !
Zic :
- Gata, până aici ne-a fost !
Am mâncat repede pâinea şi bucăţica aia de carne.
Îmi zic : „ *Nu-i nimic ! Mor ? Mor ! Da' de ce să le rămână lor ?* ”
Mi-era foame ! Şi-mi era frică.

Apoi, nici unul dintre noi n-a scos o vorbă ! Ne uitam unul la altul şi aşteptam momentul să se deschidă uşa şi să ne spună să intrăm acolo, în clădirea aceea mică, unde s-a zis că ar fi un crematoriu ! La Auschwitz, tot timpul ne spuneau că nici unul dintre noi nu va pleca viu de acolo. Mă gândeam că ne-au evacuat de acolo şi ne-au adus aici ca să ne ardă.

N-a fost aşa ! Au venit SS-iştii, am părăsit lagărul încolonaţi şi supravegheaţi cu armele şi ne-au dus la o gară.

Nu ştiu dacă gara s-a numit tot Gross Rosen sau altcumva. Nu ştiu !

Era ianuarie. Era ger. Pentru că la nord, Gross Rosen era mai la nord, e şi mai rece.

Ne-au urcat în vagoane de marfă. Nu ştiu câţi oameni am fost într-un vagon. În mijloc era o sobă cu burlan şi cărbuni pentru cei doi SS-işti care ne păzeau înăuntru, ca ei să se încălzească. Ei stăteau acolo, lângă noi, cu mâncare, cu slănină, cu căldură. Dar în restul vagonului, noi nu am simţit căldura. Era ger. Vagonul avea crăpături. Şi în aceste condiţii, chinuiţi, am călătorit şase zile şi şase nopţi.

Şi am trecut prin Berlin !

În zorii zilei, când am ajuns în Berlin... Asta era a şasea zi de mers... Se vedea oraşul.

Trecea trenul pe lângă oraş !

Probabil prin gară am trecut, dar nu ştiu care gară, pentru că Berlinul are multe gări.

Atunci am avut o satisfacţie. Am văzut clădirile dărâmate, se vedea că sunt bombardate. Nu sunt un om rău la suflet ! Dar când mă gândeam ce au făcut ,,ei" cu NOI, mă bucuram că simt acum şi ei ce-i aceea DURERE !

Eu nu am mai putut face, în acele momente, distincţie între populaţia civilă şi restul, SS-işti, poliţie, jandarmi ! Nu am putut face o asemenea distincţie. Şi mă gândeam că probabil din fiecare clădire sunt oameni duşi pe front... Oare se mai întorc ? Deci mă gândeam şi că cineva suferă şi pentru asta, părinţii sau cine a mai rămas acasă, cunosc şi ei ce este suferinţa.

Şi, nu departe de Berlin, trenul a oprit.

Era dimineaţa, la sfârşitul lui ianuarie. Să fi fost aşa ora cinci şi jumătate, pentru că era încă întuneric.

SS-iştii ne-au spus să coborâm din vagoane.

Şi când ne-am dat jos, sus, în vagon, jumătate dintre noi erau morţi !
Erau înghețați !
Au murit de frig, de foame, de epuizare, de... de toate au murit.
Am călătorit cu oameni morţi în vagon, fără să-mi dau seama !
Ne-am dat jos. Se vedea, la o distanță... Cât putea să fie ? Un kilometru ? Se vedea o clădire mare, iluminată !
Lagărele erau iluminate noaptea ca ziua.
Şi mi-am dat seama că aici trebuie să fie un lagăr !
Stația unde ne-am dat jos se numea Sachsenhausen - Oranienburg.
De la Berlin, nu era departe.

Sachsenhausen

Am rămas : viii - jos, pe peron, morţii - sus, în vagoane.
Şi, însoțiți de pază, de soldați SS-işti, ne-am târât spre lagăr, la Sachsenhausen.
Lagărul se numea Sachsenhausen. Probabil că era o localitate acolo, în apropiere, căreia îi purta numele !
...Nu mai simțeam foamea.
Dar setea ne tortura !
SETEA !
Dacă nu mănânci, nu mănânci !
Dar dacă nu bei apă şi simți nevoia...
E ceva îngrozitor !
E de nedescris sentimentul acela de sete !
După zile întregi de deshidratare !
Au deschis poarta lagărului.
Am intrat.
Acolo erau barăci.
Dar altfel decât barăcile de la Birkenau ! Altfel...
Am văzut robinete de apă...
Toți am fugit să bem apă !
Curgea însă numai apa fierbinte !
Şi la aceasta s-au gândit ! Că vom fi însetați !

Încă o lovitură !
Bea apă ! Dar bea apă fierbinte, dacă poți ! Şi n-o poți bea !
Şi am rămas acolo vreo câteva ore.

După câteva ore au venit, ne-au dezbrăcat de haine. Am rămas în pielea goală. Şi ne-au dat câte o cămaşă şi câte un indispensabil. Că era rupt aici, că era rupt acolo, asta n-avea importanță... Asta ne-au dat. La fiecare.

Şi, prima dimineață !
Apel !
În izmene ! Şi în cămaşă !
Am stat ore întregi la apel, iarna, la minus 20 - 25 de grade.
Pe urmă, am intrat într-o baracă şi am lucrat. Ce lucram ? !

Erau nişte fire, cred că erau din cupru, care erau învelite în bandă izolatoare. Şi trebuia să scoatem firele de cupru din învelişul izolator. Probabil aveau nevoie de cupru.
Asta făceam toată ziua ! Puteai să înnebuneşti !
Dacă nu, să stai inactiv şi să nu faci nimic...
Barăcile erau din scândură.

Şeful barăcii noastre era un neamț, deținut, care n-avea o mână ! Era ciung. A fost criminal. A omorât oameni. Şi l-au băgat în lagăr, ca pedeapsă. Şi l-au pus conducătorul nostru, ca să se poarte cu noi, aşa cum se poate purta un criminal.

În ziua cealaltă, dimineața, am fost duşi la spălător.
Am intrat într-o încăpere foarte mică, în care ne-am înghesuit 30-40 de oameni. Spală-te ! Dar, cum să te speli ? Păi, nu încăpeai nici să stai unu' lângă altu'...

Şi am prins şi eu câteva picături de apă şi am dat aşa, pe ochi. Şi zic, către unu', aşa în glumă, dar pe nemțeşte :

- Dar, cu ce ne ştergem acum ?

M-a auzit criminalul acela, care era şefu' barăcii. Şi îmi zice :

- Ce, îți trebuie prosop ?

Avea două ajutoare, doi gealați, tot deținuți. Au venit gealații. M-au luat. M-au trântit pe o masă. M-au imobilizat, ca să nu pot mişca. Şi m-au bătut cu cureaua. Dar nu durerile acelea m-au durut ! M-a durut altceva !

M-a durut că a strigat la mine :

- Infirm nenorocit, ce eşti !

El, care nu avea o mână, îmi spunea mie infirm care aveam două mâini ! Şi mă gândeam aşa : *Oare nu scap eu vreodată de aici şi să mă întâlnesc cu ăsta ? Dacă Dumnezeu vrea, poate totuşi o să ies !*

Am stat la Sachsenhausen.

Mâncarea ?

Sistem de lagăr !

Nu era nici o deosebire !

O bucăţică de pâine !

Surogatul de cafea ! Acelaşi surogat de cafea !

Am stat la Sachsenhausen până spre sfârşitul lui martie.

Ne-am dus la gară. Ne-au băgat iară într-un tren de marfă.

Mauthausen

Era frig ! Fără nimic altceva, decât într-o cămaşă şi în acel indispensabil, am călătorit până la Mauthausen.

Mauthausen e în Austria.

Era tot iarnă. Era spre sfârşitul lui martie. Era frig.

Deci am călătorit din nordul Germaniei, de la Berlin, până la Mauthausen, vreo şase zile, şase nopţi. Poate şapte.

Pe parcurs n-am mai putut suporta SETEA !

Am urlat cu toţii, într-o gară :

- *Waser ! Waser ! Waser !*

Nu am mai putut să rezistăm !

Au venit doi SS-işti cu două găleţi de apă.

Au deschis vagonul şi au aruncat apa pe noi !

Şi ne-au spus :

- *Acum, aveţi apă !*

Bineînţeles, hainele au îngheţat pe noi. Era frig !

Am ajuns la Mauthausen. Gara parcă se numea tot Mauthausen.

Am intrat în lagăr !

Lagăr aşa de mizerabil ca Mauthausen, până atunci, eu nu am văzut ! Era mai rău aici decât la Birkenau.

De ce era mai rău ? Pentru că la Birkenau eu am stat puțin. Dar aicea, din martie, spre sfârşitul lui martie, sau când a fost, şi până când am plecat, au mai trecut luni de zile !

Acolo au izbucnit fel de fel de boli !

Cea mai frecventă a fost diareea. Avea caracter de masă. Şi deținuții cu diaree au fost izolați. Şi, la un moment dat, simțeam că nu mai suport condițiile de lagăr, aşa că m-am gândit să cer să fiu şi eu izolat. Nu aveam diaree. Şi am spus unui prieten :

- Cer să fiu şi eu dus acolo !

- Nu te duce, măi, nenorocitule ! Pe toți îi omoară, care ajung acolo !

Mă gândeam că tot am să mor . Dar, poate, acolo, n-am să mor. M-am lăsat convins totuşi şi nu m-am dus.

Am stat la Mauthausen poate vreo lună, până pe la sfârşitul lui aprilie. De lucrat acolo, la început, nu am lucrat. Toată ziua stăteam în baracă. Eram îmbrăcați sumar, tot aşa cum venisem, cu o cămaşă şi cu pantalon. Pe urmă, ne-au dat haine vărgate. Mâncam mai puțin. Şi trecea timpul, cum trecea. Seara, pe pardoseala barăcii, se puneau nişte saltele, la fel de mari, la fel de groase. Nu ştiu din ce erau făcute. Ne culcam. În momentul când ni se ordona :

- Dormiți !

Nu mai aveam voie să mişcăm !

Acolo, într-o seară...

Aveam un şef de baracă, tot un bandit, tot un asasin, tot un german.

Nu ştiu ce-am pățit într-o seară ! M-am mişcat. Iar iui i s-a părut că vorbesc şi că fac gălăgie. Mi-a strigat :

- Ridică-te !

M-am ridicat.

- Ce eşti tu ?

N-am spus că sunt evreu. I-am spus :

- Sunt român.

Mă gândeam, românii sunt aliați cu nemții, poate are o impresie bună, şi poate nu mă pedepseşte. Ce crezi că mi-a spus ?

- Hoț blestemat !

Atâta a ştiut el să spună în limba română. ,,Hoț blestemat" ! Dar, nu m-a bătut. Ce-am ştiut eu de 23 august '44 ? ! Dar, poate că nici el nu ştia. Noi am simțit că ceva se întâmplă. Faptul că avioanele acelea, sovietice, au

bombardat la Auschwitz. Faptul că ne-au mutat dintr-un loc într-altul. Faptul că am văzut germani civili că se mutau, în dezordine, cu pachete, cu căruțe, cu mașini. Dar nu știam nimic concret. Voi, aici, în România, erați deja liberi atunci !

Într-o zi ne-au spus că mergem la lucru. Ne-au încolonat. La ieșirea din lagăr, ne-au dat țigări. Lângă lagăr, era un loc de muncă, o carieră de piatră, unde lucrau mulți deținuți. Acest loc era de fapt un loc de tortură și de exterminare a deținuților. S-a scris și o carte despre această carieră blestemată ! Cartea se numește „Mauthausen - 186 de trepte". Deținuții trebuiau să care 186 de trepte bolovanii de piatră, până sus, în vârful carierei. Cum să care ? Cine să care ? Acei oameni epuizați, înfometați, slăbiți, care nu mai aveau putere să ridice nici două, trei kilograme ? ! Iar dacă unul reușea să ajungă până sus, SS-istul îl împingea cu piciorul să cadă în prăpastie. Sau se prăbușeau sub povara bolovanului pe parcurs, la a cincizecea treaptă, sau poate de ia a suta treaptă, sau poate ia orice treaptă, și se rostogoleau cu bolovan cu tot, peste toți care le erau în cale, până în fundul carierei, până în moarte.

Am trecut pe lângă acest loc. Era lângă lagăr.

Acolo s-au făcut ORORI !

Amstetten

Într-o dimineață, am fost scoși, nu știu câte sute dintre deținuți, pentru că lagărul de la Mauthausen era un lagăr mare, și ne-au dus la gară. De aici, am fost transportați cu trenul de persoane în orășelul, sau orașul, nu știu cât era de mare, Amstetten.

Aici o să-ți spun un episod ! Cel mai plăcut episod al meu...

Dacă poate fi numit un episod din lagăr, episod plăcut ! Dar, aici s-a petrecut ! La Amstetten. AICI AM AFLAT ! E un episod care mi-e foarte drag și pentru care îmi fac, în același timp, multe reproșuri.

Am ajuns la Amstetten. Ne-au băgat într-un garaj mare, sau ce putea fi, în orice caz, era o incintă cu o boltă mare. Am dormit acolo, pe jos. Dimineața cealaltă, ne-au dus să lucrăm la gară. Ce se întâmplase ? Cu o zi

sau două, sau trei zile înainte, avioanele americane au bombardat Amstetten. Dar au bombardat numai gara şi linia ferată. De ce ? Cu câteva zile înainte, americanii au lansat nişte paraşutişti în Austria. Germanii, pentru că Austria era ocupată de Hitler, au prins paraşutiştii şi bineînţeles că i-au executat. Americanii au aflat. Deja erau americani în Austria. Şi au bombardat gara Amstetten, într-o noapte. Oraşul, nu ! Nici o părticică, nici o bombă, nici o cărămidă, nimic ! Dar, gara, care era o gară cu cel puţin 50 de linii ferate, a fost bombardată de nu mai era nimic întreg. Amstetten era un mare centru feroviar. Era drumul care ducea spre Linz, spre Salzburg, spre Viena, centrul Austriei. Era un centru foarte mare. Şi n-a rămas nici o linie, o cale ferată, o singură linie care să fie întreagă. Tot au bombardat. Când am ajuns acolo, erau locomotive aruncate în aer, mai câte un vagon rămas pe câte o porţiune de şine, iar în dreapta şi în stânga, totul era aruncat în aer. Erau gropi lăsate de bombe de încăpea o casă în ele.

> Erau şi soldaţi unguri care zăceau acolo morţi. Probabil erau şi ei transportaţi dintr-un loc în altul. Şi mă uitam aşa, cu teamă, spre ei, dar, în acelaşi timp, îmi părea bine. Îmi părea bine, aşa, ca să simtă şi ei ce înseamnă frica de moarte. Noi eram expuşi oricând să fim omorâţi şi nu aveam nici o posibilitate de împotrivire sau de apărare.
> Acum, era rândul lor.

SS-iştii ne-au pus să lucrăm la aceste linii, să le degajăm de mormanele de fier şi de tot ce era acolo. Am lucrat poate 20.000 de oameni, în trei schimburi. Şi cu toate astea, după două săptămâni, abia dacă reuşisem să degajăm o linie. O linie doar ! Păi, noi mai aveam putere să muncim ? Eram epuizaţi. Ce munceam noi acolo într-o zi, 7.000 de oameni într-un schimb, o echipă de oameni normali ar fi lucrat poate în zece minute. Noi nu mai aveam putere, eram după un an de lagăr ! Eu aveam, cred, 40 de kilograme. Eram toţi pe aceeaşi linie ferată, o parte lucra aici, o parte acolo. Dimineaţa, ne duceau la muncă, după-masă, ne aduceau. Seara duceau alţii, în schimb, şi lucrau. Acolo am lucrat 20.000 de deţinuţi, zi şi noapte. Acolo, am avut un accident. Nu aveam putere şi am scăpat pe picior o greutate. Aveam nişte ghete rupte. Prin gheată a ieşit sângele, dar fiind în lagăr, ce puteam să fac eu ? Nimic !

Nu primeam îngrijire medicală. Peste câteva zile m-a durut. Şi aveam, tot cu noi acolo, un medic, deţinut. Şi-i spun :

- Uită-te aicea, ce am, că mă doare ?

- Păi, unghia s-a rupt şi din rădăcină a rămas o parte. Trebuie să ţi-o scot !

- Păi, cum o scoţi ?

- O smulg !

Şi cu o pensetă pe care o avea el, pe viu, mi-a scos-o.

Într-o zi, la amiază, ni s-a adus mâncarea... hai să o numim mâncare. Ciorba aceea... O ciorbă, apă chioară, mă rog... Aceeaşi, ca în orice lagăr. Şi era un soldat SS, drăguţ, care păzea grupul unde am fost eu. Noi eram un grup, nu ştiu câţi, poate de 30 - 40 de oameni.

Stăteam jos şi sorbeam ciorba.

Şi acest soldat, la un moment dat, întreabă româneşte :

- Cine dintre dumneavoastră ştie româneşte ?

Fii atentă ! Era interzis ca santinela SS să vorbească cu noi.
Când a vorbit, am îngheţat !
Ce caută un român la Amstetten ? !

În lagăr, dacă voiai să supravieţuieşti cumva, nu aveai voie să fii foarte deştept, dar nu aveai voie să fii nici foarte prost... Trebuia să pluteşti prin mediu... Dacă erai prea deştept şi aveai replică, zicea că îţi baţi joc de el, şi era rău ! Dacă nu ştiai să răspunzi nimic, zicea că eşti tâmpit şi de ce să te lase să mai trăieşti ? ! Oricum, nu era bine !

Trebuia să ştii să speculezi orice mişcare ca să rămâi în viaţă !
Eu, am tăcut !
Şi, iar zice :

- Domnilor !

Îţi dai seama ? "DOMNILOR" !

Acuma ne-a făcut : "DOMNI".

Pe noi, care nu aveam NUME !

AVEAM UN NUMĂR.

Pe noi nu ne striga după nume, ci după număr !

Nu figuram cu nume.

La Mauthausen trebuia să purtăm „brăţara". Era o plăcuţă de tablă, care avea un număr, alt număr decât cel tatuat la Auschwitz, legată cu sârmă, pe care trebuia să o purtăm ca pe o brăţară.

Asta trebuia să purtăm acolo !

Brățara !

Şi ăsta ne spune : „Domnilor" !

Doamne ! Nu-i normal !

Am tăcut. De ce să fiu eu deştept ? Lasă, să fie altu' deştept !

Şi iarăşi :

- Domnilor, dar nimeni dintre dumneavoastră nu ştie româneşte ?

Şi dacă a întrebat de trei ori şi nu s-a prezentat nimeni, m-am ridicat eu. Mi-am zis, fie ce-o fi ! Dacă mă omoară, asta e !

Şi mă ridic şi spun :

- Eu ştiu româneşte !

Şi mă întreabă de unde sunt. Şi-i spun că sunt ardelean, din Sighişoara, şi am fost adus din Sfântu Gheorghe.

- Sunteți evreu ?

- Da !

- Doamne, aşa să-mi ajute Dumnezeu ! Domnule, spuneți colegilor dumneavoastră să reziste, cum pot, oricum ! Peste două-trei săptămâni, dumneavoastră veți fi liberi !

Îmi era teamă, să zic, să nu zic, atunci iar m-am gândit, fie ce-o fi, zic :

- Nu vom fi liberi !

- Domnule, războiul e pe terminate !

- Nici atunci nu vom fi liberi ! Pentru că veți avea posibilitate, în ultimele ore, ne băgați într-o văgăună, şi cu mitraliera, în cinci minute, lichidați sute de mii de oameni !

- Nu ! Comandanții SS vor căuta să se apere prin dumneavoastră, să arate că nu v-au omorât !

Eu trebuia să fiu foarte atent, dacă era un neamț care ştia româneşte, putea să fie o provocare.

Şi am prins curaj şi am întrebat :

- Dar dumneavoastră cum ați ajuns aici ?

- Domnule, în '41-'42, în România s-a făcut propagandă să vină meseriaşi în Germania, mai ales la construcții. Eu sunt tinichigiu, sunt bucureştean, şi până acum am lucrat. Acum, pentru că armata germană a

fost decimată şi nu mai au soldaţi să-i ducă pe front, ne-au îmbrăcat şi pe noi în uniformă.

Am crezut, pentru că şi de la noi, din lagăr, au fost luaţi deţinuţi şi îmbrăcaţi în haină militară şi trimişi pe front. Armata germană avea nevoie de soldaţi.

Zice :

- Dumneavoastră, deţinuţii, veţi fi bine trataţi, dar ce va fi cu mine ?

S.S.-iştii aveau un semn, subsuoară... Iar după război au fost luaţi la întrebări cei care au fost descoperiţi. În felul acesta a decurs discuţia şi l-am convins că în tot grupul acela nu era nimeni care să ştie româneşte. Erau olandezi, erau francezi, erau evrei din diferite ţări. Români care să vorbească româneşte, eram numai eu.

Şi mi-a spus încă o dată :

- Domnule ! Veţi fi liberi ! Ascultaţi-mă pe mine ! Dar rezistaţi ! Orice ar face cu dumneavoastră !

VIAŢĂ MI-A DAT !

Acest om mi-a redat speranţa că vom putea trăi.

Regret foarte mult că nu am putut să notez numele şi adresa acestui om. Dar nu puteam să spun : „Dă-mi o hârtie şi creion să scriu", asta de prima dată ! Nu ! În al doilea rând, îmi pare foarte rău că nu l-am întrebat cum îl cheamă, dar memoria mea tot nu îi reţinea numele. Am trecut prin atâtea, că nu mai reţin numele celor cu care am fost împreună ! Nu mai reţin ! Mai ştiu doar câteva nume.

De omul ăla îmi pare tare rău că nu l-am reţinut ! Uite ! Omul acela ! Poate a venit acasă şi poate a avut neplăceri. Iar eu, care am ajuns acasă, pot eu să uit că omul acela mi-a dat viaţă ? Poate a avut neplăceri ! Iar eu, dacă îi ştiam adresa, mă duceam acolo după eliberare, unde se afla, şi vedeam dacă are nevoie de ajutor. Dacă mi se spunea că a fost ridicat, mă duceam şi îl apăram. Spuneam :

- Domnule, uite ce-a făcut omul acesta pentru noi, la Amstetten !

Atunci, erau toate uşile deschise pentru un fost deportat !

Marilena : Astăzi, mai sunt aceleaşi uşi deschise ?

Lazăr : Nu ! Mi-am zis : „ *Măi, şi dacă taie lemne pe mine, mai rezist două luni ! Că am suferit atâta mizerie şi bătăi, şi schingiuiri, şi tot ce vrei ! N-am să mor ! "*

Mi-a dat o ciorbă în plus. Am lucrat până după-masa.
Şi, ca de obicei, ne-am întors la ,,domiciliul" nostru, în acea cupolă. Asta s-a petrecut în gara Amstetten, în Austria. Am mai stat la Amstetten un timp.

Regăsirea cu Simion

Şi apoi ne-am întors la lagărul nostru, la Mauthausen.
Aceasta putea să fie perioada de sfârşit al lui aprilie '45.
La un moment dat, SS-iştii au dat dispoziţie grupului nostru să ne retragem din baraca în care eram şi să coborâm în afara lagărului. Era o potecă, am coborât pe această potecă până am ajuns pe un teren pe care erau construite nişte corturi uriaşe. Aparţinea tot de lagărul Mauthausen. Acolo m-am întâlnit cu un fost coleg de la detaşamentul de muncă forţată, din Rusia, Ladner. Erau doi fraţi. I-am întrebat, surprins :
- Măi, ce-i cu voi aici ?
Ei erau îmbrăcaţi civil, probabil tot cu hainele cu care plecaseră de acasă în '42. Şi-mi explică :
- Păi, ne-am tot retras, ne-am tot retras, ne-am tot retras, până ne-au adus aici, în lagăr !
- Ce mai ştii de Simion ? L-ai mai întâlnit ?
- Nu.
Am intrat în cortul unde am fost repartizat. Erau nişte corturi uriaşe, în care eram 800 - 1.000 de oameni. Peste câteva zile i-am întâlnit acolo şi pe copiii care au lucrat la Auschwitz la aşa-numita şcoală de construcţii. Şi când m-au văzut, s-au bucurat :
- Ce bine că aţi venit, că ăştia mari ne iau mâncarea !
Stând în jurul acestor copii, apare fratele meu, Simion.
Ladner, după ce s-a despărţit de mine, s-a întâlnit cu el prin lagăr şi i-a spus că sunt acolo. Mărşăluiseră, atâta timp, fără să ştie că sunt împreună.
Simion, s-a oprit.
S-a uitat la mine.
Eu, m-am uitat la el.
Ne-am privit.

Bun înțeles, am început amândoi să plângem !
Atunci i-am spus că mama a fost gazată la Auschwitz.
Ceea ce pentru el a fost un adevărat şoc !
Eu, oarecum, timp de aproape un an de zile, mă mai obişnuisem cu gândul că aşa s-a întâmplat. Dar el, primea lovitura aceasta în plin. Şi el ținea, într-adevăr, foarte mult la mama. Am ținut toți, dar el avea un cult deosebit. De aceea, după moartea tatălui meu, a făcut orice pentru ca mama să nu sufere material.
Ne-am îmbrățişat.
Arăta foarte prost !
Bun înțeles că nici eu nu arătam mai bine !
Am rămas împreună, în acelaşi cort.
Nimeni nu mai ținea nici o evidență, nimic.

Într-una din zile, în acest cartier-lagăr de corturi, a apărut Kaduc Oswald, de care am mai vorbit, şi a spus :

- Să se prezinte toți deținuții care au fost la Auschwitz !

Iată pentru mine un nume de meditat ! Pentru care motiv vrea să ne adune pe toți care am fost la Auschwitz ? Probabil că vrea să nu mai rămână martori despre morții de la Auschwitz, să nu putem povesti ce s-a întâmplat la Auschwitz. Bineînțeles, eu nu m-am dus. Cei care s-au prezentat şi s-au dus cu el nu i-am mai văzut. Dar, ulterior, m-am convins că acesta a fost scopul lui, probabil la dispoziția superiorilor lui. Deci am scăpat şi din această încurcătură oarecum, tot bazându-mă pe logică.

Acolo stând, într-o zi, m-am gândit care oare să fie explicația faptului că era o diferență izbitoare între condițiile de lagăr din Auschwitz-ul propriu-zis şi celălalte lagăre, inclusiv Mauthausen, unde erau nişte condiții, o mizerie, de nedescris... Auschwitz-ul propriu-zis avea blok-urile curate, nu era mizerie, fiecare deținut avea un pat, avea posibilitatea să se întrețină oarecum. Şi am ajuns la răspuns după ce m-am eliberat din lagăr. În timpul războiului, prin '43-'44, probabil că organizații internaționale au vrut să viziteze aceste lagăre de concentrare a grupuri mari de prizonieri şi de evrei, despre existența cărora începuseră să aibă oarecum informații. Şi probabil că SS-iştii s-au gândit, chiar de la începutul exterminării evreilor în lagăre, că vor fi solicitări, pe plan internațional, de a se vizita aceste lagăre unde erau deținuți. Şi cred că acest lagăr a fost folosit de SS-işti pentru vizitele

societăților de Crucea Roşie, pentru a masca adevărul şi pentru a dezminți informațiile în legătură cu scopul real – exterminarea - al lagărelor de concentrare. Aceasta a fost concluzia mea, pe care o mențin şi astăzi. Diabolicul cu care au lucrat SS-iştii şi autoritățile naziste în exterminarea sutelor de mii de oameni, precizia aceea milimetrică şi de secundă, i-a făcut să se gândească şi la acest aspect. E o bănuială de a mea, dar sunt convins că aşa a fost ! Altfel nu se poate explica de ce, tocmai în lagărul despărțit prin numai patru kilometri de camerele de gazare şi crematorii, tocmai acolo să fie pentru deținuți un loc mai omenesc din punctul de vedere al traiului, al curățeniei localului. Era alt tratament, din punctul acesta de vedere, şi acest aspect putea fi văzut de un observator din afară, în timpul unei inspecții sumare. Altfel, este inexplicabil !

Am stat la Mauthausen.

Într-o bună zi, am fost încolonați şi am plecat şi de la Mauthausen.

Gunskirchen, ultimul lagăr

Am început din nou să mărşăluim. Ne mutau în lagărul de la Gunskirchen. Am trecut prin oraşul Wels, din Austria. Un oraş destul de drăguț. În viața mea de lagăr, uitasem cum arată un oraş !

Am fost opriți la ieşirea din oraş, pe margine de drum, ca să ne odihnim. Am văzut când, la o casă obişnuită, fără etaj, cu geamuri joase, o domnişoară, era o tânără, a venit cu două felii de pâine cu gem pe ele şi le-a pus pe pervazul geamului. Poate că am fost singurul care am observat. M-am dus. Le-am luat. Bun înțeles, i-am dat şi fratelui meu o felie şi am mâncat. În eu-l meu s-a născut întrebarea :

- Cine poate să fie, aici, în Austria, care să aibă acest curaj ? Probabil că şi ea a pândit momentul ca să nu fie observată când a pus acolo feliuțele de pâine !

Am mers două sau trei zile. Nopțile am fost încartiruiți pe câmp şi înconjurați de santinele. Într-o seară, ni s-a repartizat pâine fiecăruia dintre noi. Eu am văzut unde este carul cu pâine. Nu mai puteam de foame ! Şi când s-a întunecat bine, mi-am zis : *„Fie ce-o fi, eu mă duc şi fur o pâine."* M-am dus. Nu ştiu cum am ajuns. Era noapte, am înşfăcat o pâine. Eu nu

am văzut santinelele, ele nu m-au văzut, şi m-am întors cu pâine la fratele meu. Dar unul dintre deţinuţi m-a văzut că vin cu pâine. A venit şi mi-a dat un pumn în faţă, ca să-mi ia pâinea. El a tras de pâine, eu am ţinut de pâine. În sfârşit, pâinea s-a frânt. El a fugit cu ce a luat, eu am fugit cu ce am rămas şi, împreună cu fratele meu am mâncat porţia rămasă de pâine.

În ziua următoare, încolonaţi, am mărşăluit mai departe şi am ajuns într-o pădure, în lagărul Gunskirchen. Acolo erau două sau trei barăci, foarte rudimentare, fără acoperiş, nu erau terminate, nici uşi nu aveau. Bineînţeles, eram înconjuraţi şi păziţi de SS-işti. N-am lucrat nimic. Dar era o mizerie înfiorătoare ! Nu aveam absolut nimic amenajat ! Nici locuri unde să te duci pentru necesităţi ! Am stat acolo aproximativ două săptămâni. Fratele meu era într-un hal fără de hal ! Aproape că nu se mai putea mişca.

Mâncarea era execrabilă, inimaginabilă !

Nimic nu conţinea ! Apă caldă !

Dimineaţa, pâinea aceea nenorocită de tărâţe şi surogatul de cafea.

Şi mureau, zilnic, zeci de deţinuţi !

Mureau de foame, de epuizare, de extenuaţi, lipsiţi de toate.

Era un miros insuportabil ! Mureau oamenii !

Şedeau aşa, pe pământ, şi stând de vorbă cu ei, vedeai numai că, ba unul, ba celălalt, închide ochii şi cade !

În momentul în care ne-au eliberat americanii, la Gunskirchen au rămas sute de oameni, neînmormântaţi, aruncaţi unul peste celălalt. Dacă mai întârziau două zile, nici eu nu aş mai fi fost în viaţă, atât eram de epuizat.

Supraviețuitori ai holocaustului

Eliberarea, 4 mai 1945

Pe data de 4 mai 1945, exact la un an din momentul în care am fost dus în ghetoul de la Sfântu Gheorghe, observăm că toți soldații SS care erau păzitorii noștri la Gunskirchen s-au adunat și au aruncat armele jos, într-o grămadă. Ei știau că sunt de acum înconjurați de americani. Au pus o cârpă albă pe o bucată de lemn. Au plecat încotro au văzut cu ochii. Unul dintre deținuți spune : „ Haide să le luăm armele și să nu-i lăsăm să plece ! " Am încercat, am vrut să punem mâna pe arme și să tragem după ei, dar n-am avut putere să ținem armele.

Am rămas singuri, fiecare cu priceperea lui ce va face !

După câteva minute de gândire, eu, care nu eram tocmai în halul în care era fratele meu sau alții, de epuizare, am văzut o cărare. Și am spus fratelui meu :

- Eu plec pe cărarea aceasta să văd unde ajunge. Tu să nu se miști de aici. Caut eu tot ce ne trebuie.

Am ieșit din pădure.

După un mers de 10-15 minute am ajuns la șosea.

Șosea ! Asfaltată !

M-am oprit la marginea șoselei și m-am uitat.

Și am văzut o linie ferată.

Și am văzut un canton de linie ferată. Și m-am dus acolo. Nu m-am întâlnit cu nimeni. Am ajuns acolo, am bătut la ușă, a ieșit o femeie.

Zice :

- Nu intrați ! Sunteți plin de păduchi și am copii !

- Și noi am avut copii. Pe copiii noștri nu i-a ferit nimeni, au fost gazați, aici, în Germania !

Aceasta se întâmpla în Austria, dar pentru mine, atunci, era acelaşi lucru. N-a mai zis nimic femeia.

- *Dați-mi ceva de mâncare.*

S-a dus femeia în casă. A venit cu o oală de ciorbă de cartofi. Mi-a pus-o acolo. Şi am mâncat-o toată, şi zeamă, şi cartofi, şi tot. În timp ce mâncam, a venit un salariat al căilor ferate, ceva cantonier. Nu ştiu ce-a fost.

Şi a început să mă întrebe :

- *De unde sunteți ?*

I-am spus.

Şi zice, în româneşte :

- *Eu sunt austriac, sunt angajat al căilor ferate.*
- *De unde ştiți româneşte ?*
- *În timpul Primului Război Mondial am fost în România.*

Omul a scos o bucată de slănină, o bucată de pâine şi mi le-a dat. Le-am luat. După ce mâncasem ciorba aceea, nu-mi mai era foame. Şi am plecat. M-am întors, înapoi la drum.

În acest timp, jeep-urile americane treceau pe şosea.

Deci, americanii ocupaseră teritoriul şi treceau înainte.

M-am oprit să-i privesc.

M-au văzut în hainele vărgate.

Şi au aruncat, din mers, din jeep-uri, conserve, ciocolată, țigări, biscuiți. Care cum ajungea în dreptul meu, când mă vedea şi arunca câte ceva.

N-aveam nici rucsac, n-aveam nici buzunare la haine, n-aveam nimic. Mi-am legat haina pe corp, şi în jurul meu, am pus de toate, cât am putut pune. Şi cu acestea m-am întors pe aceeaşi cărare în lagăr.

Când am ajuns, era revoluție în lagăr.

Adică ?

Oamenii, nenorociții aceştia de deținuți care au fost şi care erau acum eliberați, s-au dus şi au atacat magazia de alimente. Dar ei, înfometați cum au fost, ca să ajungă mai repede la mâncare, s-au călcat unul pe

celălalt, pe picioare. Erau la uşă. Ăia din afară voiau să intre, ceilalți dinăuntru voiau să iasă. Şi s-au călcat pe picioare.

Nu m-a interesat. M-am dus mai departe, la fratele meu, unde îl lăsasem. Doi inşi erau tolăniți acolo, pe pământ. Şi spune unul către celălalt, în limba idiş :

- *Ăsta are ceva mâncare !*

M-au văzut burduşit. Şi-au dat seama că eu am alimente. Dar eu făcusem şi Auschwitz-ul şi ştiam şi idiş. Şi m-am dus la ei şi le-am spus :

- *Măi, eu vin de la Auschwitz ! Aşa să vă apropiați de mine, că unul nu rămâne în viață dacă faceți ceva împotriva mea !*

S-au speriat. S-au liniştit. M-am dus la fratele meu şi i-am spus :

- *Hai să mâncăm !*

Şi ne-am dus în poiană. Şi i-am spus :

- *Uite tot ce am aicea. Şezi pe ele, ca să nu ți le fure careva. Eu mă duc acolo, unde au spart magazia, să aduc o pătură !*

Mă gândeam că nu se poate ca acolo să nu găsesc o pătură, ca să avem pe ce sta cu toții. Aşa a şi fost. Am găsit o pătură. Am luat-o ! Am venit înapoi, la fratele meu. Am întins alimentele.

Nu mai aveam nici 40 de kilograme.

Seara am început cu fratele meu să mâncăm şi asta a durat până dimineața.

Toată noaptea am stat acolo cu fratele meu şi am mâncat.

Am mâncat toată noaptea !

El avea un prieten cu care venise de la detaşamentul de muncă forțată. Şi zice, înainte de a ne aşeza la masă :

- *Mă duc să-l chem şi pe Gabi.*

Dar, Gabor n-a mai putut veni.

Nu mai avea putere.

A murit acolo, la Gunskirchen, după eliberare.

După eliberare, la Gunskirchen, au murit încă oameni,

Liberi, în lumea liberă

Wels

A doua zi dimineața, zic către fratele meu :

- Hai să plecăm !
- Unde să plecăm ?
- Nu ştiu, ce mai căutăm noi aici ? Plecăm de aici !

Am luat-o pe un drum, prin pădure. Nu departe, am dat de o casă. Am bătut la uşă. A ieşit o femeie. Era înfricoşată pentru că se spusese că deținuții puteau să omoare.

Ce să omoare, că abia mai puteau trăi ! Am liniştit-o :

- Nu vă speriați ! Nu vă facem nimic rău. Dați-ne puțină apă caldă să ne putem spăla.
- Şi dacă aveți, aduceți-ne şi câte o cămaşă şi nişte indispensabili.

Milioane de păduchi aveam pe noi. Milioane ! Ne-am dezbrăcat, ne-am spălat, oarecum. Am luat acele albituri curate. Parcă ne-am simțit totuşi altfel. Am mulțumit şi am plecat. Unde am ajuns ? La Wels, oraşul prin care am mai trecut. Am intrat în oraş, la periferie. În dreptul unei case, am zis fratelui :

- Hai să intrăm aici !

Am intrat înăuntru. Eu pe bărbat l-am văzut, era de vârstă mijlocie, pe soție nici nu am văzut-o. Şi i-am spus :

- Dați-ne posibilitatea să stăm la dumneavoastră câteva zile, până ne refacem !

A fost de acord :

- Vă dăm o cameră.

Ieşind afară, în curte, am văzut că are o şură. Se simţea mirosul de fân proaspăt ! Şi spun gazdei noastre :

- Domnule, dă-ne numai ceva să ne acoperim. Nu ne da cameră, că nu avem nevoie. E mai bine în şură.

Şi am urcat cu fratele acolo, în şura aceea. În mirosul acela de fân proaspăt cosit, ne-am simţit extraordinar ! Familia aceasta de austrieci era foarte cumsecade. În fiecare zi ne-au adus mâncare. Am mâncat. N-am ieşit să ne plimbăm. Stăteam acolo la soare, în fânul de curând cosit, în şură.

După două zile, m-am îmbolnăvit. Nu ştiu ce s-a întâmplat cu mine. Nu ştiu cât a durat. Fapt este că, din momentul în care am mâncat lângă cantonul acela, organismul nefiind obişnuit cu mâncare, a cedat. Nu ştiu ce a fost. Când m-am trezit, fratele meu era lângă mine şi spune :

- Ai fost foarte bolnav ! Dar acum, dacă te-ai trezit, e bine ! O să vedem ce putem face !

Am ieşit afară din curte.

La un moment dat, vedem un grup mare, de câteva sute de prizonieri, foşti SS-işti, care erau fără grade.

Vai şi amar cum arătau ei acuma ! Erau de nerecunoscut !

Acei soldaţi SS, îngâmfaţi, plini de ei, ce au fost, şi acuma, învinşi, în captivitate, erau ca nişte cârpe, nu mai erau durii care fuseseră cu câteva zile în urmă. Erau conduşi de doi soldaţi americani. Unu' era în faţă şi unu' era în spate. Am aflat că au fost duşi la Gunskirchen ca să înmormânteze acele sute sau mii de cadavre care rămăseseră acolo, pe pământul acela.

La un moment dat, întâlnim doi foşti deţinuţi îmbrăcaţi în haine militare germane.

- Ce-i cu voi ?

- Haideţi cu noi.

- Unde să mergem ?

- Nu departe de aici este un depozit mare de alimente al armatei germane. Şi toţi foştii deţinuţi merg acolo şi se aprovizionează.

- Dar ce-i cu uniforma de ofiţer SS pe tine ?

- Americanii ne-au dus pe toţi foştii deţinuţi evrei într-o cazarmă foarte mare. Se numeşte <<Cazarma vânătorilor de munte>>. Americanii patrulează prin oraş cu jeep-urile. Cum văd un deţinut, îmbrăcat în haine vărgate, îl iau, îl pun în jeep şi-l duc acolo. Toţi am fost dezinfectaţi şi ne-au spus să intrăm în magazia de haine şi să ne îmbrăcăm.

Deci, nu mai aveau paraziți pe ei, fiecare şi-a ales cămaşă, indispensabili şi s-au îmbrăcat cu haine militare SS, pentru că numai astea erau acolo. Unu' era îmbrăcat cu haine de general, ce mai !... Dar fără grade. Dăduseră gradele jos. Îi spun austriacului care ne găzduia :

- Domnule, ai un cal şi o căruță ? Vino şi dumneata să te aprovizionezi de acolo.

Am plecat cu proprietarul la care stăteam, la acel depozit. Avea cai, avea o platformă. Depozitul nu era departe de Wels. Am ajuns la o clădire imensă. Cu ce s-o compar ? Nu am cu ce ! La intrare era un soldat american. Stătea la intrare şi se juca pe degete cu arma şi se distra de felul cum eram noi ahtiați să ajungem odată în depozitul acela de alimente, ca să ne luăm alimente. Tot la intrare, un fost deținut, îmbrăcat cu haine de general german, bineînțeles, stătea culcat pe nişte saci de zahăr. Sacii erau desfăcuți. Deci, efectiv, el era culcat pe zahăr, nu pe sac. Cu o mână mânca dintr-o conservă de carne, iar cu cealaltă mânca zahăr. Şi i-am spus, pe ungureşte :

- Nu mânca aşa, că ai să mori !

Şi mi-a răspuns :

- Nu-i nimic, dar cel puțin am să mor sătul !

Am intrat în depozit. Erau alimente de tot felul şi erau şi saci cu ovăz. I-am spus gazdei :

- Ia-ți de acolo tot ce-ți trebuie.

Şi a pus întâi sacii de ovăz, iar apoi a pus cutii de conserve, gemuri, saci de zahăr, conserve de carne, ce-a găsit. Când am ieşit, omul meu pe care tocmai îl avertizasem să *nu mănânce*, murise. Bineînțeles că mi-au dat lacrimile ! De ce a trebuit să-i spun tocmai eu acest lucru ? Cu aceste alimente pe care le-am luat de acolo, am mai rămas vreo zece zile la familia aceea, la Wels. Ne-am simțit foarte bine. Ne-am refăcut oarecum sănătatea, iar omul era foarte serviabil. După vreo două săptămâni, am ieşit în oraş. Americanii dintr-un jeep ne-au văzut, au oprit, ne-au luat în jeep şi ne-au dus la acea cazarmă unde erau găzduiți toți deportații din oraş. Am fost dezbrăcați, am fost dezinfectați, am făcut baie şi ne-au spus :

- Intrați în magazia de îmbrăcăminte şi luați ce vreți !

Eu nu mi-am luat haine de general, m-am mulțumit cu haine de soldat. Fratele, la fel. Ne-am îmbrăcat şi ne-am dus în dormitor. Era saltea, pătură, pernă, condiții normale de dormit, era un loc unde să ne spălăm. Am

stat acolo, un timp. În fiecare dimineață coboram să mâncăm. Era mâncare foarte bună. Pentru bucătărie luaseră gospodine din oraş. După vreo două săptămâni, m-am simțit iară rău ; cred că aveam malarie. Îmi venea să mă arunc de la etaj. Zic către fratele :

- Haide să mergem la un spital.

Ne-am dus la spitalul mare, nu ne-a primit. Ne-au spus că nu au locuri. Dar ne-au spus că nu departe e o şcoală care a fost improvizată ca spital. Ne-am dus acolo. Am găsit în acest spital mai mulți supraviețuitori, foşti deportați, din Târgu Mureş, cu care, bineînțeles, imediat ne-am împrietenit. Eu am rămas acolo, fratele s-a întors la cazarmă. Venea în fiecare dimineață şi petreceam împreună toată ziua. La un moment dat, m-am făcut bine. Şi nu am mai avut astâmpăr să stau în spital. Am plecat. Într-o duminică după-masa, plimbându-mă cu fratele prin oraş, dintr-o locuință, de la un subsol, am auzit radio. Şi-i spun fratelui :

- Hai să intrăm să cerem voie să ascultăm radioul, să auzim ce mai spune.

Şi am bătut. Era o femeie singură, foarte drăguță, care ne-a spus că soțul ei a plecat pe front şi că nu mai are nici o veste. Nu ştie dacă mai trăieşte. Am cerut voie să prindem radio Bucureşti. Atunci am aflat că în România este guvernul Petru Groza. Ne-am împrietenit. În aproape fiecare după-masa, mergeam la plimbare. Afară de asta, într-una dintre plimbările noastre, am descoperit o mică unitate franceză, la Wels. Şi cum eu vorbeam foarte bine franceza, ne-am împrietenit. Acum ne duceam în fiecare zi la ei, la francezi, şi când plecam de acolo, ne dădeau câte o găină friptă. Şi asta, zi de zi. Situația în acest spital improvizat a fost foarte bună, erau medici buni. Un medic era din Târgu Mureş şi când a auzit numele Schobel, imediat m-a cerut în salonul lui.

L-am reîntâlnit, în Israel, după aproape 50 de ani.

Dimineața, ni se dădea cafea cu lapte. La ora 10, pudding, un castron. În afară de asta, ni se dădea pateu de ficat, în fiecare zi. Era o delicatesă. Iar pe la ora 9,30-10,00 venea un ofițer american, o femeie, care la patul fiecărui bolnav punea un pachet de țigări Chesterfield şi o tabletă de ciocolată. Iar asta, zi de zi ! La masă, mâncam excepțional. Deci ne-am refăcut, eram oameni puşi la punct. Îi spun fratelui meu :

- *Eu plec la* München.

- *Ce cauți tu la* München *?*

Aflasem că lângă München, la Feldafing, sunt găzduiți aproape toți foștii deportați din Ungaria, eliberați din lagărele din Bavaria și că erau mulți și din Sfântu Gheorghe.

Am ajuns la München. M-am dus la Feldafing. Este o stațiune extraordinar de frumoasă. Un lac, de mulți kilometri lungime și lățime, iar în jurul lui, grădini. Mi s-a spus că acolo a fost o școală pentru organizațiile tineretului hitlerist. Acolo am întâlnit cunoscuți din Sfântu Gheorghe, am întâlnit și două tinere, surori. Una dintre ele mai trăiește încă, este stabilită în Israel.

Dar ce am văzut la München, nu am văzut în viața mea, nicăieri ! Poate doar la Gomei, unde acoperișul caselor era aruncat în aer. O singură casă nu mai era întreagă. München-ul era, atunci, un oraș cu aproape un milion de locuitori. Tramvaiul circula, iar de o parte și de alta, mormane de moloz, de la casele care fuseseră bombardate. Am luat primul tren și m-am întors la Wels.

La un moment dat, toți care eram în spital, ne-am însănătoșit și părăseam spitalul. Ne duceam să ne plimbăm.

Medicul șef, evreul din Târgu Mureș, ne spunea :

- *Stați, aici, până trece vizita ! Și după aceea plecați în oraș. Vor desființa spitalul și o să vă pară rău !*

Medicii militari americani făceau vizita medicală în fiecare zi. Degeaba ! Nu puteam să stau. Nu după mult timp, am aflat că, nu departe, este un lagăr românesc. Zic către fratele meu :

- *Hai să mergem acolo.*

- *De ce ?*

- *Ce se întâmplă cu ei, s-o întâmpla și cu noi. Și poate într-o zi plecăm înapoi în România.*

Adevărul era că acolo erau nemți care fugiseră din România.

Dar pe mine nu m-a deranjat.

Ne-am simțit bine, am trăit bine, am avut de toate, masă, tot.

Întoarcerea acasă

Budapesta

Şi după vreo trei luni, în orice caz, spre toamnă, prin septembrie, soldaţii americani ne-au condus la gară şi am plecat spre România.

Pe teritoriul Ungariei, soldaţii ruşi s-au urcat, într-una din nopţi, în vagoane şi ne-au luat pachetele pe care le aveam cu noi din Austria.

Să nu te surprindă, dar aşa s-a întâmplat !

Am intrat pe teritoriul Ungariei într-o seară, vinerea.

La unele case am văzut lumânările aprinse. Mi-am dat seama că acolo locuiesc evrei şi m-am bucurat că erau în viaţă.

La noi, la evrei, vineri seara se aprind lumânările.

Am ajuns la Budapesta.

Şi Budapesta era bombardată.

Aici cunoşteam o familie, Aron Barany, care cândva a locuit în Sfântu Gheorghe. I-am găsit, ne-au însoţit la o instituţie care se preocupa de cei reîntorşi din deportare. Am fost întrebaţi dacă avem vreo doleanţă, ne-au dat bani.

Am stat la Budapesta două sau trei zile.

Un episod, din Budapesta.

Urcându-mă cu fratele meu în tramvai - eram îmbrăcaţi cu hainele luate din magazia cu îmbrăcăminte a SS-iştilor -, oamenii din tramvai au observat că suntem deportaţi.

Iar o femeie zice :

- Ce mulţi s-au întors !

- De ce, doamnă, poate ne-am întors mai mulţi decât am plecat !

Îmbrăcați cu aceste hainele am călătorit, deşi la Wels primisem şi haine de la primărie.

Dar cum ştiam că acasă nu vom găsi nimic, aveam grijă de hainele acelea.

Ne gândeam să avem cel puțin cu ce ieşi pe stradă, când ajungem acasă.

Oradea

Am plecat din Budapesta cu fratele meu şi am ajuns la Oradea unde ne-am interesat dacă era organizat pentru deportați vreun centru.

Am mers la Templu.

Am fost primiți bine, ne-au dus la spitalul din Oradea, ni s-au făcut investigații dacă suntem bolnavi.

Eram sănătoşi, ne-au dat şi aici bani, în mod oficial.

De la Oradea, am luat trenul şi am plecat spre casă.

Am trecut prin Cluj, pentru că am vrut să caut o fată de care eram îndrăgostit şi cu care voiam să mă însor.

Am aflat că fusese şi ea în lagăr, că era în viață, dar că, la eliberare, plecase cu un american. Mi-a scris din Statele Unite.

Am plecat acasă, la Sfântu Gheorghe.

Eu şi fratele Simion nu am avut pe cine să anunțăm, dar am găsit evrei care erau deja acasă.

Pentru că, fiind în detaşamentele de muncă forțată, au scăpat de deportare şi ei s-au eliberat mai repede.

Noi nu am avut pe nimeni care să ne aştepte.

Însă au venit la gară alți oameni, care ne-au cunoscut.

Despre rudele din România, nu ştiam încă nimic, trăiesc surorile noastre, nu trăiesc surorile noastre ?

Nu aveam de unde să ştim.

Sfântu Gheorghe

Ne-am întors[1] !

Din Sfântu Gheorghe, din trei sute de evrei care am fost strânşi în ghetou, ne-am întors foarte puțini.

Dintre evreii eliberați pe care i-am cunoscut la Feldafing şi care erau din oraşul nostru, unii au plecat spre S.U.A., alții spre Israel.

Acasă, bineînțeles că n-am găsit nimic !

Locuința era complet goală.

Nu am găsit nici măcar un ciorap, nimic.

O doamnă care a supraviețuit Holocaustului şi care se întorsese acasă înaintea noastră, Maria Schwartz, fiind rudă cu cumnata mea care a pierit la Birkenau, ne-a primit la ea.

Ea a avut soț şi doi băieți, unul de 19 ani şi celălalt de 21 de ani.

Nici unul nu a supraviețuit deportării.

Am stat la ea două săptămâni.

Doamna aceasta a murit anul trecut, la Cluj.

Ne-am făcut rost de mobilă.

A aflat croitorul nostru că am venit.

Şi ne-a spus :

- Veniți mâine să vă iau măsură, să vă fac haine !

- Carol, nu venim, pentru că n-avem bani.

- V-am cerut ? Eu v-am lucrat vouă ani de zile şi atuncea voi trebuie să-mi dați bani ?

Şi ne-a făcut la fiecare câte un costum de haine !

Nu după mult timp ne-am refăcut şi financiar.

Fratele meu lăsase în păduri lemne fasonate.

Şi pădurarii, paznicii, ne-au spus cine a cărat lemnele noastre.

Tot nişte negustori de lemne, unguri.

---

[1] Domnul Leopold Schobel şi fratele său, Simion Schobel s-au întors din deportare la Sfântu Gheorghe la data de 20 septembrie 1945 (cf. documentului prezentat în Anexa I) (n.e.).

I-am chemat pe fiecare.
Şi cum legea era în favoarea noastră, le-am spus :

- În pădurea aceea am avut atâtea lemne. Atunci au avut valoarea cutare. Acum au valoarea cutare. Într-o săptămână să avem banii, că dacă nu, vă dăm în judecată !

Toți ne-au plătit !. Apoi, au venit trei-patru persoane din Bucureşti, cărora Simion le livrase lemne de foc înainte de detaşamentul de muncă forțată. Şi ne-au spus :

- Băieți, v-am adus banii ! Apucați-vă iar de lucru.

Şi ne-am apucat iar de lucru !
Şi am început o nouă viață !

Din Sfântu Gheorghe, a scăpat de deportare un singur evreu bărbat, Blecovici Isidor, care vorbea foarte greu, avea placă de argint, era invalid.
Ungurii, când au hotărât să deporteze evreii, au spus că sunt scutiți doar cei care au din Primul Război Mondial nu ştiu ce decorație.
În rest, toți am plecat.

Cine s-a întors ?
A venit Politze, a venit Hendrici, am venit 15 - 20 de oameni.

La două săptămâni după ce am venit acasă, am fost invitați la bal, organizat de organele locale, în cinstea foştilor deportați !

Când am venit acasă, atunci, în '45, pe plan local, autoritățile maghiare nu mai ştiau ce să facă cu noi, se simțeau vinovați.
Acum Ardealul de Nord era din nou în România, dar pe plan local, în administrație lucrau ungurii care locuiau în Sfântu Gheorghe.

Au organizat un bal.
Am avut întrevedere cu prefectul, cu primarul...

Ei ! Ce vorbeşti ? !

Câți am supraviețuit şi ne-am întors în Sfântu Gheorghe ?

Am plecat vreo trei sute...

Şi ne-am întors vreo 15-20 de inşi !

Unde sunt copiii ?

Unde sunt femeile ?

Unde sunt bătrânii ?

Nici unul !

Şi ne-au dat bal !

La început, aveam oroare de oameni !
Ocoleam oamenii !
Vedeam în fiecare un fost asupritor...
Că a fost el sau tatăl lui, sau bunicul lui...
Nu mă interesa pe mine !
Ungur a fost !
Şi i-am văzut pe toți în acelaşi fel - un timp !

Pe urmă, viața şi-a început cursul ei...

NORMALUL....

Fete... băieți... restaurant... chef...
Noapte de noapte !
Noapte de noapte, noapte de noapte, un an şi jumătate, am petrecut atunci.

Mergeam acasă cu muzica...

Pe drum, unde ştiam că locuieşte o femeie frumoasă, opream muzica şi îi dăruiam o serenadă...

Nu mă interesa cine era !

La restaurant, era o unguroaică care venea în fiecare seară cu un coş cu flori.

Venea direct la mine :

- *Nu cumperi flori ?*

Şi mă uitam aşa, în restaurant, şi care fată îmi plăcea mai mult, acolo trimiteam florile...
Şi dacă vroia, îi dăruiam şi coşul...
Şi dacă mă vroia, mă dăruiam şi pe mine...

N.a. Convorbirea cu domnul Leopold Schobel s-a desfăşurat intermitent, la Piteşti, în perioada februarie-martie 1998.

Postfață

Marilena Lică-Maşala, tânără sociolog cu energie debordantă ce se revarsă cu rezultate pozitive în scurta ei activitate publicistică, lansează de data aceasta o scriere memorialistică a unui evreu din România, care este printre puținii supraviețuitori ai ,,crematoriului" de la Birkenau-Auschwitz. Ea nu se sfiieşte să bată monedă într-un domeniu atât de bine reprezentat de un asemenea gen de literatură a Holocaustului nazist, într-un moment când interesul public, la noi, este predilect receptiv la scrierile despre genocidul comunist.

Autoarea este îndreptățită în inițiativa ei de faptul că, oricât de voluminoase pe plan mondial ar fi nu numai amintirile supraviețuitorilor Holocaustului, ci şi o masivă documentație aferentă, totuşi, noile dezvăluiri cu o asemenea structură tematică nu sunt de prisos.

Cu atât mai mult cu cât ele nu sunt simple informații, ci mai ales fapte şi desfăşurări legate de un anume personaj, marcat întreaga-i viață de infernul prin care a trecut şi, din fericire pentru el, a scăpat. ,,Memorialul" de față este cu deosebire important şi interesant pentru români, căci povestitorul lui, în anii celui de Al Doilea Război Mondial, s-a aflat în Transilvania de Nord, anexată de Ungaria.

Povestitorul, sub raportul amintirilor, se află în compania celebrului Elie Wiesel[1], evreu român din Maramureş, care a scăpat miraculos de la

---

[1] Laureat al Premiului Nobel pentru Pace în 1986, profesor, filozof şi scriitor evreu de origine română, Elie Wiesel s-a născut la Sighetu Marmației, Maramureş. Supraviețuitor al lagărelor Birkenau-Auschwitz şi Buchenwald. A fost numit în Statele Unite ale Americii preşedinte al Consiliului ,, Memorialului Holocaustului ". La 30 iulie 2002 a fost ales Membru de Onoare al Academiei Române. În aceeaşi zi, preşedintele Ion Iliescu i-a conferit, la Palatul Cotroceni, Ordinul Național ,,Steaua României" în grad de Mare Ofițer. În oraşul natal s-a inaugurat, la 29 iulie 2002, Casa Memorială ,,Elie Wiesel" (n.e.).

Birkenau-Auschwitz şi a devenit ulterior posesor al unui Premiu Nobel pentru Pace, pentru modul în care şi-a dedicat viaţa dezvăluirii ororilor naziste.

Leopold Schobel, relatând amintirile de faţă, stârneşte interesul cititorului printr-o povestire coerentă, plină de întâmplări care i-au marcat acei ani de tinereţe.

Sunt fapte şi trăiri individuale care, în ciuda trecerii timpului, i-au rămas încă proaspete, în măsură să provoace interes. Impresia aceasta se degajă din faptul că, scrise după mai bine de o jumătate de secol, întâmplările şi vicisitudinile la care a fost constrâns sunt încă vii.

Ele poartă pecetea sincerităţii.

Leopold Schobel găseşte astfel, în peregrinările lui prin lagărele de muncă forţată, inclusiv la Auschwitz, şi mici oaze de umanitate sau, mai precis, îndoieli şi ezitări în executarea represiunii de către unii dintre temnicerii lui.

Sunt impresii lăsate memorialistului prin care, într-o anumită măsură, îşi explică însăşi supravieţuirea.

Sub acest raport, el procedează ca un istoric animat de principiul „fără ură şi fără părtinire", încercând astfel o anume obiectivare, în pofida nedreptăţilor cumplite pe care le-a încercat.

Ar mai fi de spus - spre a încheia aceste rânduri - că „memorialul Schobel" poate fi privit nu numai ca document istoric revelator, adăugat la atâtea alte asemenea naraţiuni dedicate nazismului şi fascismului, ci el poate fi citit şi ca roman, rezultat dintr-o realitate care întrece chiar imaginarul.

Căci este vorba de fapte autentice care au întrecut deseori orice închipuire normală, specifice sistemului concentraţionar nazist.

Strivit de un asemenea mediu represiv, personajul, fără să braveze, reuşeşte să înfrângă atâtea nenorociri prin noroc, inteligenţă şi abilitate, dar şi prin aceea că, tânăr fiind, nu şi-a pierdut speranţa.

Cititorului român îi sunt restituie de Marilena Lică-Maşala relatările unui proscris, un tânăr evreu din partea de Nord a Transilvaniei, trimis de regimul Horthy în diverse lagăre de muncă şi, în final, la Auschwitz, de unde scapă cu viaţă numai datorită înfrângerii Germaniei naziste de către Aliaţi.

Este o carte de impresii măsurate şi echilibrate, de fapt destinul unei fiinţe umane, al unui tânăr evreu care tocmai dintr-un asemenea motiv cădea victimă a unui regim politic care-şi propunea o „purificare etnică".

Tema este, incontestabil, de actualitate în epoca postcomunistă, unde în diverse părţi ale lumii, cu deosebire în fostul spaţiu sovietic, răzbate puternic un naţionalism exacerbat şi intolerant, ţinta constituind-o minorităţile etnice sau religioase. Dintr-o asemenea perspectivă, acest volum reprezintă un important „remember".

De aici, elogiile cuvenite autoarei pentru asumarea sarcinii de a publica acest „memorial", cu o serie de note şi comentarii privitoare la epocă, neîndoielnic utile cititorului.

Bucureşti, august 2000 *Apostol STAN*[2]

[2] Doctor în istorie, Apostol Stan a fost cercetător ştiinţific principal la Institutul de Istorie „Nicolae Iorga" al Academiei Române în perioada 1957-1999, profesor de Istorie economică la ASE (anii '70) şi profesor-asociat la Facultatea de Istorie a Universităţii din Bucureşti (anii '90) (n.e.).

Periplu de-a lungul unui secol

L-am cunoscut pe domnul Leopold Schobel, preşedintele Comunităţii Evreilor din Piteşti, prin intermediul colegei şi prietenei mele. Marilena mi-a telefonat într-o zi, insistând să urmăresc negreşit emisiunea sa : avea un invitat -„surpriză" în studio, un supravieţuitor al Auschwitz-ului. Simţindu-se atrasă de odiseea acestui om, ideea realizării unui volum sub formă de interviu, care să surprindă un fragment din viaţa lui, trăită cu un dramatism aparte, s-a ivit de la sine.

Leopold Schobel - la 82 de ani, un bunic cu mustaţa şi părul albite de timp. Ceea ce surprinde în înfăţişarea lui este aerul senin, o anumită înţelepciune care emană prin toţi porii, o înţelegere superioară a vieţii. Poţi crede că viaţa i-a oferit numai bucurii, că a curs lin, fără convulsii şi conflicte extreme. După ce i-am ascultat relatările despre viaţa sa, ne-am dat seama că sub această înfăţişare obişnuită, dar totuşi rasată, se ascunde un mare caracter, cu o verticalitate comportamentală şi morală aparte.

Şi cum altfel ar fi reuşit să depăşească multitudinea de vicisitudini pe care viaţa i le-a oferit ? Soarta i-a hărăzit o tinereţe petrecută într-un secol frământat, violent, în care calitatea de evreu i-a adus numai necazuri şi tragedii. Îşi povesteşte viaţa detaşat : naşterea, părinţii, întreaga familie, copilăria, tinereţea, deportarea, lagărele de concentrare, întoarcerea acasă. Câţi au supravieţuit ? Ce a mai rămas dintr-o viaţă de om ? Durere ? Singurătate ? Revoltă ? Ură ? Seninătate ? Relatările lui Lazăr sunt neutre ! Este o trecere în revistă „imparţială" a unor vieţi şi destine afectate semnificativ de un destin istoric implacabil.

Şi atunci am înţeles detaşarea lui. Ce se mai putea întâmpla în plus ? Se mai putea recupera ceva ? „*Putem ierta ; dar nu putem uita* !" Iată câteva cuvinte care înglobează în ele iertarea, împăcarea cu viaţa şi cu lumea, dar şi un avertisment : istoria se poate repeta !

Desigur, s-au scris multe cărţi despre crimele făcute de nazişti, despre lagărele de concentrare, despre calvarul poporului evreu. Sunt cunoscute statistici, fotografii care înfăţişează iadul pe Pământ. Mulţi s-au

întrebat : de ce ? Cum s-a putut întâmpla aşa ceva ? Din acest punct de vedere, acest volum este mai mult decât atât. Este o frescă a societăţii româneşti de-a lungul unui secol, prin prisma odiseei unui evreu. Deportarea şi lagărele de concentrare sunt o parte a unei vieţi, de neimaginat pentru umanitate şi sunt surprinse în volum printr-un demers psiho-sociologic, căci nimic nu poate fi înţeles fără a fi corelat cu un context social specific. De asemenea, credem că volumul de faţă reuşeşte să demonstreze faptul că în situaţiile cele mai grele, de supravieţuire chiar, omul poate rămâne uman prin credinţa în Dumnezeu, prin tăria de caracter şi prin încrederea în valori perene. Cum altfel poţi ierta ? Ca să ierţi, trebuie să înţelegi şi să iubeşti fiinţa umană în mod necondiţionat. Cuvintele lui Lazăr credem că se adresează şi tinerelor generaţii, într-o lume şi într-o perioadă în care intoleranţa, violenţa, ghetoizările sub diferite forme sunt în recrudescenţă.

Tinerii trebuie să aibă o identitate naţională, care este dată în mare măsură de cultura şi istoria acestui popor, dar şi de cunoaşterea şi înţelegerea istoriei universale. Din păcate, lucrurile nu stau aşa ! Câţi dintre copiii noştri ştiu ceva despre nazism, despre atrocităţile petrecute, despre lagărele de concentrare ? Adevărul trebuie spus, iar învăţămintele istoriei nu trebuie uitate !

Remember...

Exterminarea evreilor - poate cea mai odioasă acţiune îndreptată împotriva unui popor ! Rezultatul – cinci-şase milioane de morţi !

Încă din 1923, Adolf Hitler se lamenta în cartea sa *Mein Kampf* : *„Oare de ce nu au fost gazaţi încă de la începutul războiului (1914, n.n.) vreo douăsprezece-cincisprezece mii dintre pervertitorii ăştia ebraici ai neamului*". În cuvântarea ţinută la 30 ianuarie 1939 în Reichstag, acelaşi personaj diabolic se exprima fără echivoc : *„De va fi să le reuşească financiarilor evrei din Europa sau din afara ei să mai arunce încă odată popoarele într-un război mondial, rezultatul nu va fi bolşevizarea pământului şi prin aceasta o victorie a evreismului, ci distrugerea rasei evreieşti din Europa*". De la aceste declaraţii până ia „Soluţia finală" nu a fost decât un pas ! „Cinstea" conducerii acestei acţiuni îi revine SS-Gruppenführerului Reinhard Heydrich, acordată de mareşalul Reich-ului, Hermann Göring, la 31 iulie 1941. Încăpută acum pe mâinile unui criminal de profesie, exterminarea evreilor este practicată sistematic.

Ce s-a întâmplat ulterior, nu poate fi redat în cuvinte.

Iată, ca exemplificare, declarația dată de Rudolf Höss, comandantul lagărului de exterminare de la Auschwitz, în fața Tribunalului Militar Internațional de la Nürnberg (1945), declarație de un cinism dus la absurd : *„Am deținut comanda lagărului de la Auschwitz până la 1 decembrie 1943 şi apreciez că au fost executate şi lichidate acolo prin gazare şi incinerare cel puțin 2.500.000 de victime; cel puțin încă o jumătate de milion au murit de inaniție sau de pe urma bolilor, ceea ce înseamnă un număr total de circa 3.000.000 de morți. Cifra reprezintă cam 70% sau 80% din numărul total al persoanelor internate la Auschwitz ca prizonieri. O parte dintre deținuți a fost selecționată şi întrebuințată în unitățile de muncă din lagăre, în regim de sclavie. Restul, până la numărul total al victimelor, era de circa 100.000 de evrei germani şi un mare număr de locuitori evrei din Olanda, Belgia, Polonia, Ungaria, Cehoslovacia, Grecia sau din alte țări.*

Circa 400.000 de evrei unguri au fost uciși de noi la Auschwitz numai în vara anului 1944. Comandantul lagărului Treblinka ne-a informat că numai în decursul unei jumătăți de an ei ar fi lichidat 80.000. Sarcina sa consta în principal în lichidarea tuturor evreilor din ghetoul de la Varşovia. El folosea în camerele de gazare gaz monoxid, dar mie nu mi s-au părut destul de eficiente metodele sale. Aşa că, atunci când am construit edificiul de exterminare de la Auschwitz, am recurs la Zyclon B, un acid cianhidric cristalizat, pe care îl introduceam în camera morții printr-un mic orificiu. În funcție de condițiile climaterice, oamenii mureau în trei până la 15 minute. Ştiam că sunt morți de îndată ce nu mai auzeam țipete. De regulă lăsam să mai treacă vreo jumătate de oră până să deschidem uşile şi să îndepărtăm cadavrele. Leşurile odată scoase afară, comandourile noastre speciale le luau inelele de pe degete şi aurul dentar din gură.

O altă perfecționare față de Treblinka consta în faptul că noi am construit camere de gazare care puteau cuprinde 2.000 de persoane odată, în timp ce în cele 10 camere de gazare de la Treblinka nu intrau decât câte 200 de oameni. Tehnica selectării victimelor era următoarea : la Auschwitz aveam doi medici SS însărcinați cu examinarea deținuților aduşi în lagăr. Deținuții treceau pe rând prin fața unui medic care îți dădea pe loc verdictul. Cei apți de muncă erau trimişi în lagăr. Copiii foarte mici erau întotdeauna ucişi, vârsta lor fragedă făcându-i inapți pentru muncă. De multe ori femeile încercau să-şi ascundă copiii sub haine, dar fireşte că îi găseam şi că îi ucideam de îndată. Execuțiile trebuiau să fie, de fapt, strict secrete; ne trăda

însă mirosul greu, pestilențial, îngrețășător, provenind de la neîntrerupta ardere a cadavrelor, care inunda întreaga zonă".

Victimele politicii rasiale național-socialiste proveneau din întreaga Europă. Cifrele sunt seci, dar cumplite : dintre evreii germani, 160.000 au fost victime ale soluției definitive, deci aproape toți cei care nu au emigrat; în Austria - 60.000 de evrei; în Polonia, numai din ghetoul din Varşovia au pierit peste 300.000 de evrei (octombrie 1942); în Cehoslovacia, din 350.000 de evrei, au pierit după deportare cam 230.000 de persoane; în Franța, aproximativ 6.000 de persoane; Olanda a pierdut 104.000 de evrei; alte mii şi sute de mii dintre evreii deportați proveneau din Grecia, Iugoslavia, Ungaria şi nordul Transilvaniei, teritoriu smuls României de Ungaria horthystă, prin Dictatul de la Viena din 30 august 1940.

Cum s-a putut întâmpla aşa ceva ? Simone de Beauvoir a scris în timpul Procesului de la Nürnberg un articol prin care arăta că inculpatul n-ar mai fi acelaşi cu culpabilul. Că represiunea s-ar aplica asupra non-identității făptaşului şi, cu toate acestea, ea se impune, pentru a se asigura „deosebirea răului de bine în felul cum omul ştie să facă uz de libertate". Celebra scriitoare înțelegea prin „non-identitatea făptaşului" faptul că Nürnberg-ul nu a judecat doar nişte indivizi, ci organizații întregi ale crimei fasciste, ca SS, Gestapo, Înaltul Comandament al Wehrmacht-ului[3]. Acuzatorul american principal Robert H. Jackson arăta în pledoaria sa[4] : *„Nu pentru ideile lor reprobabile i-am acționat noi în judecată. Falimentul intelectual şi perversitatea morală a regimului nazist n-ar fi constituit o problemă de drept internațional dacă n-ar fi fost însă folosite pentru a determina poporul de stăpânitori să încalce în pas de defilare granițele altor state. Nu ideile, ci acțiunile lor publice sunt cele pe care le calificăm criminale*". Acuzații de la Nürnberg au fost nu numai conducători, ci şi incitatori ai poporului german. Toți au renunțat la propria lor conştiință în favoarea unui conducător dement.

În pledoaria sa, Sir Hartley Shawcross, acuzatorul britanic principal, arăta[5] : *„La ei, asasinatul se practica pe scară largă, asemenea oricărei alte*

---

[3] vezi GRIGORESCU, Ioan, Prefață la volumul *„Procesul de la Nürnberg"*, 1995, p. 9.

[4] HEYDECKER, Joe, LEEB, Johannes, *Procesul de la Nürnberg*, Bucureşti, Ed. Orizonturi, 1995, p. 515-516.

[5] idem, p. 516.

producții industriale de masă, în camerele de gazare şi cuptoarele de la Auschwitz, Dachau, Treblinka, Buchenwald, Mauthausen, Maidanek şi Oranienburg. Cum ar fi putut omenirea să treacă sub tăcere renaşterea sclavagismului în Europa, a unui sclavagism de asemenea proporții, încât şapte milioane de bărbați, femei şi copii au fost izgoniți din căminele lor, tratați mai rău ca animalele, înfometați, bătuți şi ucişi ? Bărbații din fața noastră sunt cei care, împreună cu alți câțiva, au aşezat pe umerii Germaniei povara acestei vinovății şi au distrus poporul german. Acesta este adevărul şi el trebuie spus în permanență pentru ca aşa ceva să nu se mai întâmple. Copiii noştri trebuie să cunoască ce s-a întâmplat, monstruozitățile la care se poate ajunge în numele unor ideologii şi idealuri nebuneşti".

Mesajul volumului „ *Am fost la Auschwitz deținutul A-13221 – convorbire realizată cu Leopold Schobel* " este unul optimist : dragostea, dorința de viață, credința în Dumnezeu pot învinge moartea !

Cuvintele şi prezența domnului Schobel demonstrează acest lucru !

Piteşti, iulie 2000 *Octavian Mihail SACHELARIE*[6]

[6] Sociologul Octavian Mihail Sachelarie este lector univ. la Universitatea din Piteşti, director adjunct al Bibliotecii Județene Argeş, membru al Academiei Oamenilor de Ştiință din România (n.e.).

Anexa I

Document privind deportarea domnului Leopold Schobel din Sfântu Gheorghe în lagărele naziste

Comitetul Democrat Evreesc
Sfântul-Gheorghe

No : 141/947

Certificat*

Prin prezenta se certifică de noi în mod oficios că Dl. SCHOBEL LEOPOLD domiciliat în Sfântul-Gheorghe str. 1 Maiu No : 2, - a fost deportat la data de 3 Maiu 1944 – din partea autorităților maghiare fasciste – din motive rasiale, în lagărele de concentrare germane, - de unde s'a reîntors în țară la data de 20 Septembrie 1945.-

Drept care am eliberat prezentul certificat la cererea susnumitului pentru a-i servi la nevoie.-

Sfântul-Gheorghe la 25 Noembrie 1947

ss indescifrabil
Secretar general

ss indescifrabil
Secretar

---

* *Documentul (xerocopia) ne-a fost pus la dispoziție prin amabilitatea conducerii Asociației Foștilor Deținuți Politici din România, filiala Argeș. Reproducem în facsimil, în pagina alăturată, xerocopia documentului original* (n. ed.).

Comitetul Democrat Evreesc
Sfântul-Gheorghe

No:141/947

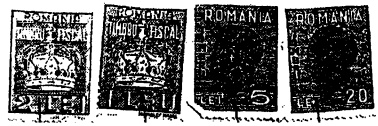

C e r t i f i c a t

Prin prezenta se certifică de noi în mod oficios că Dl.SCHOBEL LEOPOLD domiciliat în Sfântul-Gheorghe Str.1 Maiu No:2,- a fost deportat la data de 3 Maiu 1944 - din partea autorităţilor maghiare fasciste - din motive rasiale, în lagerile de concentrare germane,- de unde s,a reintors în ţară la data de 20 Septembrie 1945.-

Drept care am eliberat prezentul certificat la cererea susnumitului pentru a-i servi la nevoie.-

Sfântul-Gheorghe la 25 Noembrie 1947

secretar general . secretar.

Anexa II

Ipostaze fotografice cu domnul Leopold Schobel

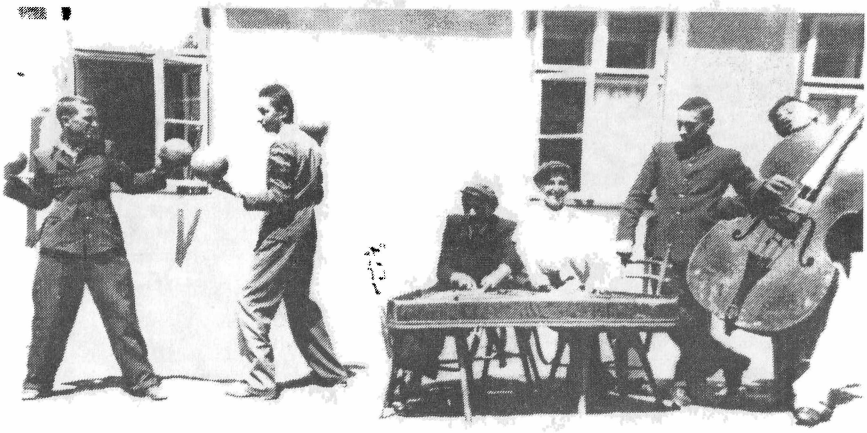

3. Sighişoara, 15 iunie 1935. Liceul de stat „Principele Nicolae", curtea interioară. Lazăr Schobel, împreună cu colegii de clasă, „pregătind" examenul de sfârşit de an al clasei a VI-a la ... popicărie. De la stânga la dreapta: Stoican, Eugen Ciurea, Lazăr Schobel, Ion Urdea (Iani), Arpád Bocshor, Nicolae Voicu (Asu').

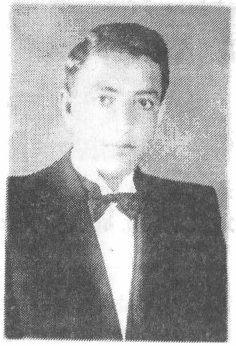

4. Sighişoara, iunie 1937.
Lazăr Schobel la terminarea liceului.
Pe verso este aplicată ştampila liceului, pentru certificarea identităţii elevului.

5 Daneş, 9 iulie 2000. În vizită la casa părintească. La plecare, două vecine îl recunosc şi se alătură grupului nostru. În centrul imaginii: autoarea şi Leopold Schobel.

6. Sighişoara, Cimitirul evreiesc (9 iulie 2000).
Lazăr la mormântul bunicului matern. Simbolic, pe această piatră funerară este adăugat şi numele mamei sale, victimă a lagărului de exterminare de la Birkenau-Auschwitz II.

7. Sighişoara, Cimitirul evreiesc (iulie 2000). Pe piatra funerară a tatălui său, este scris următorul epitaf : „ *Om credincios şi bun. Care s-a bucurat dacă a putut face o faptă bună. La data morţii a avut patru băieţi şi trei fete pe care i-a crescut în spiritul moralei iudaice. Itzhag Schomo, fiul lui Itzhag Eizik* ".

8. Leopold Schobel la vârsta de 83 de ani (Piteşti, decembrie 2001). Pe braţul stâng se poate observa numărul tatuat în 1944 la Auschwitz (A-13221)

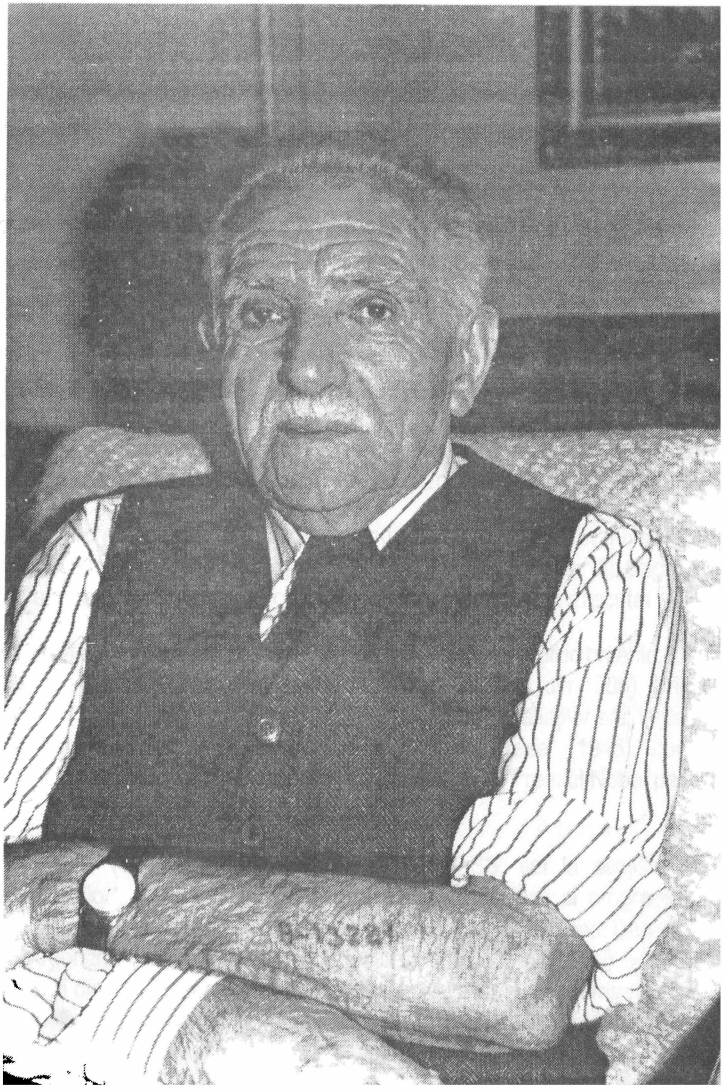

Anexa III

Repere biografice

Am inclus în această anexă principalele personaje care apar în acest volum. Am completat acest mic dicţionar şi cu alte personalităţi ale perioadei 1918-1945 care, deşi nu apar în mod explicit în volum, am considerat că trebuie amintite, întrucât au avut fie un rol determinant în destinul popoarelor Europei anilor respectivi şi în declanşarea sau extinderea celui de Al Doilea Război Mondial, fie un rol important în „ rezolvarea definitivă a problemei evreieşti " în al III-lea Reich şi într-unul dintre spaţiile aflate sub influenţa sa, Regatul Ungar cu teritoriile anexate.

ANTONESCU, *Ion* (1882 – 1946), mareşal, om politic român. Luptător în Primul Război Mondial. Guvernează România (6 septembrie 1940 - 23 august 1944), investit cu puteri depline („Conducătorul Statului"). Hitler îl numeşte „Al Treilea Om al Axei". Judecat şi condamnat la moarte de Tribunalul Poporului din Bucureşti (6 -17 mai 1946), după o detenţie în URSS, pentru crima de dezastrul ţării, prin săvârşire de crime de război (Legea nr. 312/1945). Executat.

BAKY, *László,* secretar de stat însărcinat cu jandarmeria la Interne, în guvernul Sztójay (din martie 1944). Lansează programul de ghetoizare şi deportare a evreilor din Ungaria. Judecat şi condamnat la moarte de Tribunalul Poporului din Budapesta, a fost executat (1946).

CHURCHILL, *Winston Leonard Spencer, sir* (1874 - 1965), om politic britanic. Liberal (1904 - 1924). Lider al Partidului Conservator (1940 - 1955). Ministru (din 1906). Prim-ministru al Angliei (1940 - 1945); iniţiator al alianţei împotriva lui Hitler şi aliaţilor săi; iniţiator al politicii sferelor de influenţă (din 1944). Inspirator al „războiului rece" (1945). Lucrări istorice, memorialistică. Opera principală: „Al Doilea Război Mondial". Premiul Nobel pentru literatură (1953).

EICHMANN, *Adolf* (1906 - 1962), locotenent-colonel SS, şef la secţia „Oficiul pentru strămutarea evreilor", RSHA. Unul dintre organizatorii principali ai programului nazist de exterminare a evreilor. În 1946 a evadat din lagărul american Atl-Aussee. Descoperit de agenţi israelieni în Argentina şi răpit cu un avion, este dus în Israel (23 mai 1960), unde a fost judecat în temeiul Legii din 1950 referitoare la pedepsirea naziştilor şi colaboratorilor lor. La proces (deschis în aprilie 1961), acuzat de crime împotriva umanităţii şi împotriva poporului evreu, a fost găsit vinovat şi condamnat la moarte prin spânzurare. Executat la 30 mai 1962.

ENDRE, *László,* secretar de stat la Interne, în guvernul Sztójay (1944). Împuternicit de Horty cu *problemele evreieşti,* organizează ghetoizarea şi deportarea evreilor în lagărele morţii. Judecat

şi condamnat la moarte de Tribunalul Poporului din Budapesta, a fost executat (1946).
GOEBBELS, *Joseph Paul* (1897-1945), ministru al Propagandei şi Informaţiei (din 1933). Gauleiter în Berlin. Rol important în manipularea opiniei publice pentru susţinerea regimului Führer-ului şi în mobilizarea în vederea războiului total (1944). S-a sinucis la 1 mai 1945, la Berlin, împreună cu soţia şi cei cinci copii.

GÖRING, *Hermann Wilhelm* (1893-1946), mareşal al Reich-ului, al doilea om în ierarhia statului. Comandant al aviaţiei militare hitleriste (din 1935). Göring l-a împuternicit pe Heydrich (30 iulie 1940) să pregătească planul general al „rezolvării definitive a problemei evreieşti". Judecat de Tribunalul Militar Internaţional de la Nürnberg şi condamnat la moarte, ca mare criminal de război, prin spânzurare. S-a sinucis în închisoare, în 1946, înainte de execuţie.

HEYDRICH, *Reinhard*, general-locotement în SS, şeful Gestapo-ului din RSHA şi Reichsprotektor. A ordonat ghetoizarea evreilor (conferinţa din 21 septembrie 1939, Berlin) şi exterminarea lor în lagărele morţii (20 ianuarie 1942, „Protocolul Wannsee", Berlin). A fost asasinat la Praga, în 1942.

HIMMLER, *Heinrich* (1900-1945), organizator al SS (Reichsführer SS), şeful Gestapo-ului (1934-1945). Unul dintre cei mai temuţi superiori SS ai Reich-ului nazist[1]. La baza SS-ului a pus două principii : selecţia rasială şi supunerea oarbă. Creator al lagărelor de concentrare din Europa, ordonă distrugerea instalaţiilor de exterminare (camerele de gazare şi crematoriile) la Auschwitz (25 noiembrie 1944). Se sinucide (mai 1945), înainte de a fi capturat de englezi.

HITLER, *Adolf*, Schicklgruber (1889 – 1945), Führer al Germaniei. Adept al doctrinei naziste („Mein Kampf" - „Lupta mea"), întemeiată pe principii antidemocratice, rasiste şi antisemite. Dorea să stabilească un imperiu milenar pentru o „rasă" superioară, mitică, rasa ariană, exterminând sistematic „rasele" inferioare: evreii, slavii şi ţiganii. A ordonat nimicirea acestora totală, pentru crearea unui „spaţiu vital" pentru poporul său. Şef al partidului nazist (1920), cancelar (din 30 ianuarie 1933) şi conducător al statului german (din august 1934), sub denumirea de al III-lea Reich. A instaurat în Reich o „nouă ordine", un regim dictatorial sângeros. A promovat o politică expansionistă agresivă, declanşând (1 septembrie 1939) al doilea mare conflict mondial. La înfrângerea celui de al III-lea Reich, se sinucide în bunkerul personal din Berlin (30 aprilie 1945).

HORTHY de Nagybânya, *Miklós* (1868 - 1957), amiral, om politic ungur. Regent al Regatului Ungar (martie 1920 - octombrie 1944), introduce un regim dictatorial. În plan extern, duce o politică de revizuire a hotarelor Ungariei (Tratatului de la Trianon, 1920). Aliaţele cu Italia şi Germania îi favorizează anexarea (1938 - 1940) regiunii Sudetă, Ruteniei subcarpatice şi Ardealului de Nord. După înlăturarea de la putere (16 octombrie 1944), a fost instalat, sub supravegherea SS şi Gestapo, la castelul din Hirschberg (Bavaria de Nord), până la 29 aprilie 1945. Eliberat la 17 septembrie 1945, s-a stabilit la Lisabona, unde a murit la 9 februarie 1957.

---

[1] Se spune că toţi naziştii tremurau în faţa a trei „H" : Hitler, Himmler şi Heydrich.

HÖSS, *Rudolf* (1900 – 1947), colonel SS. Activează la Dachau, la Sachsenhausen (1934 - 1940). Comandant al lagărului Auschwitz (aprilie 1940-decembrie 1943), pe care l-a întemeiat şi l-a dezvoltat. „Inventator" al soluţiei de a ucide prin gazare cu Zyclon B (Auschwitz, 1942). În aprilie 1945 fuge în Danemarca. Capturat de britanici (11 martie 1946, Flenzburg), este extrădat Poloniei (25 mai 1946). Deţinut în închisoarea de la Cracovia, scrie despre viaţa sa de călău. Judecat şi condamnat la moarte prin spânzurare de Tribunalul Popular Suprem din Varşovia, a fost executat pe spânzurătoarea din „lagărul său" (Auschwitz, 16 aprilie 1947).

KALLAY, *Miklós*, prim-ministru al Ungariei (martie 1942 - martie 1944). Cabinetul său a rezistat presiunilor Reich-ului privind deportarea în „Est" a evreilor din Ungaria, accentuând extinderea procesul de expropriere şi crescând numărul batalioanelor de muncă forţată. După invadarea Ungariei de către diviziile germane, demisionează şi se refugiază la legaţia Turciei pentru a evita o arestare imediată. Capturat ulterior de Gestapo, a fost internat la Mauthausen; eliberat în 1945.

MANOILESCU, *Mihai* (n. Tecuci, 1891 - 1950), economist, om politic român. Ministru de Externe în guvernul pro-hitlerist Gigurtu, semnează Dictatul de la Viena (30 august 1940).

MENGELE, *Josef* (1911 – 1979?), supranumit „Îngerul morţii", căpitan SS, medic. A practicat „selecţii" pentru crematoriile de la Birkenau-Auschwitz; a efectuat experienţe pe deportaţi, mai ales pe gemeni. Pe 17 ianuarie 1945 recuperează notele despre cercetările sale şi fuge în Argentina, care respinge cererile de extrădare formulate de Germania Federală. În 1959 pleacă în Paraguay, apoi în Brazilia. Un cadavru exhumat în Brazilia (1985) a fost identificat ca fiind cel al lui Mengele, data morţii fiind stabilită aproximativ 1979.

MOLOTOV, *Viatceslav Mihailovici Scriabine*, (1890 - 1986), diplomat şi om politic sovietic. Preşedinte al Consiliului Comisarilor Poporului (1930-1941). Preşedinte al Internaţionalei Comuniste (1930 - 1934). Ministru al Afacerilor Externe (1939-1949; 1953 - 1956), negociază la Moscova Pactul de neagresiune germano-sovietic (23 august 1939) cu Ribbentrop. După Al Doilea Război Mondial, orientează politica sovietică către războiul rece.

MUSSOLINI, *Benito* (1884 - 1945), om politic italian, fascist. Organizează „Fasciile" (1919), Partidul fascist italian (1921), introduce („marşul asupra Romei") dictatura fascistă în italia - „Il Duce"(oct. 1922). Aliat al Germaniei naziste (1936, Axa Roma-Berlin), participă la Al Doilea Război Mondial. Arestat din ordinul regelui (25 iul. 1943), este răpit din ordinul lui Hitler (Gran Sasso, 12 sept. 1943) şi reinstalat în funcţie (Republica de la Salò, 27 sept. 1943). Identificat şi arestat de partizani (27 aprilie 1945), este executat.

NYISZLI, *Miklós*, medic evreu deportat din Oradea (mai 1944) la Birkenau. Selectat pentru al 12-lea Sonderkommando ca autopsier, a fost subordonat direct lui Mengele. A avut acces în camerele de gazare şi crematoriile din Birkenau; a semnat fişele cadavrelor disecate, obiecte de studiu pentru Mengele. Supravieţuitor. Scrie „Am fost medicul autopsier al dr. Mengele în crematoriul de la Auschwitz", carte acceptată de Tribunalul Militar de la Nürnberg ca probă.

PETAIN, *Henri Philippe* (1856 - 1951), mareşal, om politic francez. Luptător în Primului Război Mondial. Şeful statului (10 iulie 1940-1944) şi prim ministru al regimului prohitlerist de la Vichy (1940-1942). Judecat şi condamnat la moarte de Înalta Curte de justiție franceză (1945). Pedeapsa a fost comutată în închisoare pe viață.

REVICKI, *Gyula,* locotement-colonel, şef al Centrului de concentrare în detaşamente de muncă forțată pentru Ardealul de Nord, cu garnizoana la Baia Mare. A avut o atitudine de excepție față de evreii destinați deportării din Ardealul de Nord; în preajma şi în timpul ghetoizării, a lansat mii de ordine de chemare, pentru a salva cât mai mulți evrei de la deportare.

RIBBENTROP, *Joachim von* (1893-1946), diplomat german. Ambasador în Marea Britanie (1936 - 1938). Ministru de Externe (1938 - 1945) al Reich-ului, negociază alianța cu Italia (mai 1939) şi URSS (23 august 1939, Pactul Ribbentrop-Molotov). Judecat ca mare criminal de război de către Tribunalul Militar Internațional de la Nürnberg, a fost condamnat la moarte prin spânzurare. Sentința a fost executată în 1946.

ROOSEVELT, *Franklin Delano* (1882 - 1945), om politic american. Al 32-lea preşedinte democrat al SUA, reales de trei ori (1933 - 1945). În timpul celui de Al Doilea Război Mondial, după aproape doi ani de neutralitate, decide intrarea SUA în război de partea alianței antihitleriste, în urma atacului aviației japoneze a bazei navale americane de la Pearl Harbor (7 decembrie 1941). A decis fabricarea bombei atomice şi, printr-o diplomație activă, a pregătit sfârşitul războiului. A participat la Conferințele de la Teheran (1943) şi Yalta (1945).

STALIN, *Iosif Vissarionovici Djugaşvili* (1879 - 1953), mareşal, om politic sovietic. Secretar general al Partidului Comunist (1922 - 1953), tiran absolut (1939), şef al Consiliului de Miniştri (1941 - 1953). În plan extern duce o politică expansionistă; contribuie la declaşarea celui de Al Doilea Război Mondial. Aliat, inițial, apoi mare adversar al lui Hitler, după victorie (1945) obține hegemonia asupra țărilor eliberate de Armata Roşie. Declanşează războiul rece împotriva Occidentului.

SZÁLASI, *Ferenc* (1897 - 1946), fondator şi conducător al partidului fascist Crucile cu săgeți, a guvernat Ungaria (16 octombrie 1944 - ianuarie 1945) ca un gauleiter. A fost arestat de americani în apropiere de Salzburg, la sfârşitul războiului; readus la Budapesta, a fost judecat, condamnat la moarte şi spânzurat (12 martie 1946).

SZTÓJAY, *Döme*, om politic maghiar, ambasador la Berlin (decembrie 1935 - martie 1944), prim-ministru (martie - august 1944). Pro-hitlerist, acceptă ca guvernul său să devină un instrument al exterminării evreilor din Ungaria. A fost executat în 1946 în Ungaria.

TELEKI, *Pál,* conte, om politic maghiar, prim-ministru (martie 1939 – aprilie 1941). Joacă un rol important în impunerea Dictatului de la Viena (30 august 19402). Se sinucide, în virtutea codului onoarei nobililor maghiari, în aprilie 1941.

Anexa IV

Glosar

Am inclus în această anexă termeni cu semnificație puțin cunoscută, fiind specifici procesului de exterminare a populației evreiești în Europa. Glosarului i-am adăugat și alți termeni utili cititorului în înțelegerea fenomenelor și evenimentelor relatate în acest volum.

Antisemitism. Curent ostil față de evrei, fundamentat pe discriminare religioasă sau rasială.

„Arbeit macht frei"! (lb. germ. „Munca te eliberează!"), lozinca cu care erau întâmpinați la Auschwitz deportații. Literele, turnate în metal, tronau ca un arc de cerc peste poarta principală a Konzentrationslager-ului Auschwitz. Cele cincisprezece litere induceau în eroare pe majoritatea deportaților, întrucât munca era doar un mijloc de asasinare.[1]

Apel (în germ. : appell). Măsură principală de control intern utilizată de SS în lagărele de concentrare, care permitea verificarea prezenței deținuților, împiedicând ascunderea lor. Metodă de tortură fizică și psihică, apelul avea loc zilnic, afară, indiferent de timp, în primii ani - de două ori pe zi. Apelul putea dura ore întregi. Deținuții, încolonați în rânduri de câte cinci, constituiau un front perfect, erau permanent loviți cu bâtele de către blockälteste. În flancul drept erau înșirate, unul lângă altul, cadavrele celor decedați în timpul zilei. Apelul propriu-zis începea când SS-istul intra pe poarta lagărului și se îndrepta spre primul platou. Blockälteste dădea raportul pentru fiecare baracă sau block : total deținuți, număr deținuți în viață, număr deținuți morți. Deținuții rămâneau în poziție de drepți, fără să miște, în fața SS-istului, până când constata că numărul celor în picioare adunat cu numărul cadavrelor din flancul drept corespunde cu efectivul din ziua anterioară pentru fiecare baracă din întregul lagăr. Cine nu reușea, era executat imediat sau gazat. Apelul a însemnat zeci de victime.

Axa. Acord de colaborare (octombrie 1936) între cele două mari puteri fasciste din Europa, Germania și Italia, prin care s-a stabilit promovarea unei politici externe comune și delimitarea sferelor de influență în Balcani și în Bazinul Dunării. Denumirea de *Axă* a fost folosită prima

---

[1] Această lozincă exprimă, de fapt, cinismul și sadismul ce caracterizau atmosfera din lagărele de concentrare și exterminare naziste. În realitate, munca în aceste lagăre, impusă până dincolo de limita posibilităților umane, constituia, după gazare, cea de a doua metodă de exterminare. Această ierarhizare are la bază numărul victimelor provocate (*n. Oliver Lustig*).

oară de Benito Mussolini, într-un discurs ţinut la 1 noiembrie 1936 în Piazza del Duomo din Milano, prin care declara că linia ce unea Roma cu Berlinul după semnarea acordului germano-italian *„nu reprezintă o barieră, ci o Axă"*. Germaniei îi revenea zona Europei Centrale şi Răsăritene, iar Italiei, zona Mării Mediterana.

C

Cameră de gazare. Instalaţie de exterminare special amenajată în care deportaţii erau ucişi în masă prin asfixiere, cu ajutorul unui gaz, în lagărele de exterminare naziste. În 1941, Himmler l-a consultat pe Grawitz, medicul-şef al SS, pentru a elabora cel mai bun procedeu al exterminării masive a evreilor. Sfatul a fost *camera de gazare*. Primele camere de gazare au funcţionat la Belzec, Lublin, Sobibor şi Treblinka (din 1942) ; fiecare lagăr dispunea iniţial doar de câte trei camere mici. Camuflate în duşuri, camerele de gazare erau umplute cu deţinuţi până la refuz. ~~Corpurile~~ gazaţilor au fost arse în gropi comune. Ulterior, numărul camerelor de gazare s-a dublat. La Auschwitz, prima cameră de gazare (1942) a fost morga crematoriului. La Birkenau (1942) s-au construit patru edificii masive cu camere de gazare şi crematorii.

Crematoriu (germ. : Krematorium). Instalaţie de exterminare special construită în lagărele de exterminare unde erau arse, în cuptoare, corpurile deţinuţilor gazaţi în masă sau executaţi.

Crime contra umanităţii. „Asasinatul, exterminarea, reducerea la sclavie, deportarea şi orice alt act inuman comis împotriva populaţiilor civile, înainte sau în timpul războiului, persecuţiile din motive politice, rasiale ori religioase când aceste acte sau persecuţii au constituit fie o violare a drepturilor interne ale ţării unde au fost comise, fie crime intrând în competenţa tribunalului, sau în legătură cu acele crime" (text al acordului şi al statutului tribunalului investit cu puterea de a judeca acuzaţii, 8 august 1945, Hilberg, R., 1997, II p. 179).

Crime de război. Violările legii şi cutumelor de război (în al II-lea Război Mondial): *„asasinatul, relele tratamente, fie deportarea la muncă forţată, fie în alt scop, a populaţiilor civile din teritoriile ocupate, asasinatul sau relele tratamente ale prizonierilor de război sau ale persoanelor capturate pe mare, executarea ostaticilor, jefuirea bunurilor publice sau private, distrugerea fără motiv a oraşelor şi satelor, ori devastarea nejustificată de cerinţele militare"* (text al statutului Tribunalului Militar Internaţional, 8 august 1945, cf. Hilberg, R., 1997, II p.177).

Criza economică (1929 - 1933). Criza economică mondială a început brusc într-o perioadă de prosperitate şi optimism economic, printr-un krach bursier pe Wall Street în octombrie 1929,

cuprinzând Statele Unite şi răspândindu-se apoi în întreaga lume. Criza financiară a fost un indicator al depresiunii generale a economiei mondiale: producţia şi preţurile industriale s-au prăbuşit, marasmul agricol, latent după sfârşitul Primului Război Mondial, s-a accentuat, comerţul internaţional s-a dezorganizat. Şomajul, mizeria, antagonismele sociale s-au extins. Criza economică, acutizând înfruntările politice, a favorizat ascensiunea regimurilor autoritare, a agravat tensiunile internaţionale, a devenit o catastrofă la scară mondială. Singura ţară care nu a fost atinsă de aceasta a fost URSS. Anul de vârf al crizei economice a fost 1932.

D

Deportare. În contextul acestui volum, acţiunea de evacuare a tuturor evreilor din Ardealul de Nord (mai – iunie 1944), transportul şi predarea lor în trenuri cu vagoane de vite lăcătuite, de către Jandarmeria ungară gărzilor SS la graniţă (Košice), pentru a fi expediaţi în lagărul de concentrare şi exterminare Birkenau-Auschwitz, în vederea exterminării. Acţiunile de deportare a populaţiilor civile (la muncă forţată sau în lagăre) au fost definite *crime de război.*

Dictatul de la Viena (30 august 1940). Consecinţă a Pactului de neagresiune (23 august 1939) între Germania şi URSS, a cadrului internaţional din vara anului 1940 şi a sincronizării presiunilor asupra României din partea a trei dintre vecinii săi : URSS (anexează Basarabia şi Nordului Bucovinei, 28 iunie 1940), Ungaria (viza Ardealul) şi Bulgaria (Sudul Dobrogei, Cadrilaterul, 7 septembrie 1940). Cesiunile teritoriale au reprezentat 32% din suprafaţa ţării, cu tot atâta pondere din populaţia (în majoritate români) şi puterea ei economică. Suprafaţa cedată de România Ungariei şi noua frontieră au fost stabilite de Hitler şi Statul Major al Wehrmacht (27 august 1940 : 42.243 kilometri pătraţi, cu o populaţie de aproximativ 2.600.000 de locuitori, în majoritate români). Convocaţi la Viena de von Ribbentrop şi contele Ciano, reprezentanţilor celor două ţări li s-a comunicat, separat, decizia lui Hitler (29 august 1939). Reprezentanţi români : Mihai Manoilescu, ministru de Externe, Valer Pop (consilierul regelui Carol al II-lea). Reprezentanţi maghiari: contele Csâky (ministru de Externe), contele Teleki (prim-ministru). Pe 30 august 1940 decizia este transmisă guvernelor celor două ţări, urmând ca teritoriul românesc atribuit Ungariei să fie evacuat de trupele române într-un termen de 15 zile.

E

Einsatzgruppen. Mici unităţi aie forţelor SS şi ale Poliţiei, mobile, de ucidere, formate şi instruite în vederea comiterii asasinatelor pe loc şi pretutindeni a populaţiei civile evreieşti - bărbaţi, femei, copii –, a funcţionarilor comunişti în teritoriile ocupate ale Uniunii Sovietice, a prizonierilor de război şi în provocarea progromurilor (masacre itinerante). Au fost alcătuite patru Einsatzgruppen, comandanţii fiind numiţi de Himmler. Efectivul total a fost de aproximativ 3.000 de oameni. Einsatzgruppen au trecut frontiera la 22 iunie 1941 şi au acţionat în : teritoriile recent anexate de URSS (între 1939 şi 1940, Ţările Baltice, teritoriul polonez, Bucovina de Nord şi Basarabia), teritoriile dinainte de 1939 (Ucraina şi Bielorusia), Crimeea, Transnistria,

RSS Rusia, în alte teritorii ocupate de germani, pe măsură ce aceste teritorii au fost invadate. Einsatzgruppen au incitat populația locală din teritoriile invadate în declanşarea progromurilor împotriva evreilor.

Experiențe pe oameni vii. S-au efectuat în lagărele : Auschwitz, Buchenwald, Dachau, Ravensbruck, Sachenhausen. S-a experimentat: castrarea bărbaților, înmulțirea gemenilor - 180 de perechi de gemeni, rezistența organismului uman ia joasă presiune, frig, otrăvuri, gloanțe trase din diferite unghiuri, în diferite puncte ale corpului, sterilizarea femeilor. S-au efectuat ~ cu: tifos exantematic, hormoni sexuali, friguri palustre, holeră, tuberculoză, difterie, tetanos.

Exterminarea Evreilor din Europa. Procesul de nimicire, alcătuit dintr-o suită de măsuri administrative, declanşat de adepții nazismului împotriva evreilor din Europa între 1933 şi 1945, prin care au fost asasinate cinci milioane de persoane[2] (cf. Hilberg, R.,1997, pp. 14, 50). A cuprins două mari perioade marcate de politici diferite : în prima perioadă (1933 – 1940), operațiunile anti-evreieşti practicate de naziști au fost inspirate de politica de expulzare şi excludere, soluția fiind cea a emigrării ; în a doua perioadă (1941 – 1945, 1941 fiind an de răscruce în istoria antisemitismului activ), politica adoptată a fost cea a anihilării. În literatura de specialitate, au fost identificate patru stadii cronologice ale procesului de Exterminare a Evreilor din Europa : elaborarea prin decret a definiției Evreului ; procedurile de expropriere ; concentrarea în ghetouri ; nimicirea. Primele trei etape, parcurse înainte de 1940, au constituit, fiecare, o înaintare pe calea exterminării evreilor. După 20 de ani de la evenimente, Exterminarea Evreilor din Europa a primit numele de Holocaust.

G

Gazare. Metodă de asasinare folosită de naziști în lagărele de exterminare. Primul sistem de ucidere prin gazare, a fost camionul pentru gazare (folosit auxiliar la uciderea femeilor şi copiilor în Uniunea Sovietică şi Serbia). Primul centru de exterminare intrat în funcțiune la Kulmhof (Chelmno) a utilizat trei camioane de gazare pentru a ucide 100.000 de evrei din Gau (1942). La Belzec s-a folosit mai întâi gaz la butelie, la Sobibor, un amestec de monoxid şi dioxid de carbon, la Lublin/Maidanek, alternativ, monoxid de carbon la butelie şi acid cianhidric. La Auschwitz, Fritzsch-Höss experimentează (1942) uciderea cu acid cianhidric pe prizonieri ruşi.

Gestapo (Geheime Staatspolizei, lb. germ.). Poliția secretă germană în timpul celui de al III-lea Reich. În fiecare lagăr exista o secție a Gestapo-ului, numită oficial Politische Abteilung (secția politică). Activând ca o instituție inchizitorială, a provocat moartea a mii de oameni. *Gestapo,* a fost declarată organizație criminală de tribunalele militare aliate.

---

[2] În diferitele statistici care au publicat numărul victimelor evrei în perioada Holocaustului, cifra oscilează între cinci milioane şi şase milioane (*n.e.*).

Ghetoizare. Ansamblul măsurilor luate pentru concentrarea populației evreiești în spații special amenajate și închise, numite *ghetouri.* Heydrich, șeful Poliției de Securitate, ordonă ghetoizarea (21 septembrie 1939). Evreii, siliți să-și abandoneze locuințele și tot ceea ce posedau, au fost obligați să se instaleze în ghetou, în anumite termene stabilite cu precizie. *În Ungaria,* măsurile de ghetoizare au fost luate de Eichmann și Ministerul Ungar de Interne (aprilie 1944). În fiecare zonă din cele cinci plus Budapesta, o *scurtă regrupare în ghetou de tranzit* trebuia urmată de *deportarea imediată* (vezi: Tabelul nr. 1 și Tabelul nr. 2, p. 161). *În Ardealul de Nord,* la 3 mai 1944, din toate localitățile rurale sau urbane, populația a fost ridicată și concentrată simultan fie în câte un cartier delimitat printr-un zid construit în zilele acelea (Oradea, Sighet), fie îngrămădită în nişte fabrici de cărămidă (Cluj, Reghin), fie în clădiri improprii (Sfântu Gheorghe), fie sub cerul liber (Baia Mare, Târgu Mureș, Dej).

Ghetou (de tranzit). Cartiere închise create de naziști pentru concentrarea și izolarea evreilor, în vederea „evacuării spre Răsărit" (*Protocolul Wannsee*) și exterminării lor. Primele ghetouri au apărut în *Polonia ocupată* : Lódz (aprilie 1940), Varșovia (octombrie 1940), Lwow (decembrie 1941). În ghetouri, evreii nu aveau libertate de deplasare, nu aveau locuri de muncă. Locuitorii ghetourilor fie au murit în ghetou, fie au fost trimiși în lagărele morții. Recordul de *longevitate* l-a deținut ghetoul din Lódz (patru ani și patru luni), fiind suprimat în august 1944. În *Ardealul ocupat* au fost stabilite (aprilie 1944) zece ghetouri în orașele mai mari : Baia Mare, Cluj, Dej, Oradea, Reghin, Satu Mare, Sighetu Marmației, Sfântu Gheorghe, Șimleul Silvaniei, Târgu Mureș. Imagini/fotografii documentare despre condițiile de viață ale evreilor în ghetourile din Ardealul de Nord se pare că nu există, decât cu o singură excepție : Șimleul Silvaniei. Locuitorii ghetourilor din Ardealul de Nord au fost deportați în cvasitotalitate la Birkenau-Auschwitz.

Häftling (germ.). Deținut în lagărele de concentrare și exterminare naziste. „ *Om căruia i s-au anulat toate drepturile (...) hăituit, arestat, schingiuit de Gestapo. Împușcat de SS-iști. Asfixiat în camerele de gazare. Ars în crematorii. Om în care a fost ucis tot ce aparține de om, dar a supraviețuit totuși ca OM* " (Lustig, O., 1982).

Holocaust (ebr. Șoah). Totalitatea măsurilor și acțiunilor de planificare, organizare și înfăptuire care au vizat – în preajma și în timpul celui de-al doilea război mondial – exterminarea tuturor evreilor din Europa[3]. Numai o treime a putut supraviețui masacrului (dintre victime, 1.500.000 au fost copii) celor nouă milioane de evrei europeni care formaseră înainte de război una dintre cele mai active comunități evreiești din lume (cf. : Realități israeliene. Istoria, 1994).

[3] Definiție formulată de Oliver Lustig în : „*Ora de istorie. România și Holocaustul*", emisiune TV, 2002.

K

Komintern (Internaţionala a III-a). A fost creată de Lenin la Moscova, în 1919. Internaţionala reprezenta organizaţia partidelor muncitoreşti, având ca scop transformarea societăţilor capitaliste în societăţi socialiste. *Internaţionala I* a fost fondată la Londra, în 1864, sub influenţa lui Marx; *Internaţională a II-a* la Paris; *Internaţionala a IV-a* a fost fondată de Troţki în Mexic, în 1937. Imnul revoluţionar „Internaţionala", a fost compus de comunardul (1870) Eugène Pottier (1818-1887), fiind interpretat prima oară în Franţa, la Lille, în 1888.

Kommando (germ.). Echipe de muncă în care erau organizaţi deţinuţii, sub supravegherea altor deţinuţi (kapo). Existau kommando exterioare (lucrau în afara lagărelor, la diferite obiective industriale, de construcţie, despăduriri, repararea şoselelor, căilor ferate etc.) şi kommando interioare. Ultimele erau la rândul lor de două tipuri, în funcţie de obiectivul dublu al unui centru de exterminare : 1. kommando de exploatare (*sarcini obişnuite* – la bucătărie, infirmerie, vidanjori, electricieni, instalatori) ; 2. kommando de exterminare, *participând la operaţiunile de exterminare* (*Transportkommado* - curăţau vagoanele de marfă după descărcarea deţinuţilor; *Kommando de effektenkammer* - triau obiectele de valoare; *Sonderkommando* - lucrau la crematorii. Sonderkommando, pentru siguranţa păstrării secretului camerelor de gazare şi crematoriilor, erau lichidaţi foarte repede : durată medie de viaţă, două luni. Au fost supranumiţi : „ oamenii morţii ", „ cărăuşii de cadavre ").

L

Lagăre de concentrare naziste (germ.: Konzentrationslager, KL). Centre de regrupare a deportaţilor din toată Europa. Primul KL a fost inaugurat în împrejurimile localităţii Dachau (22 martie 1933), după ce Hitler devine cancelar al Germaniei (30 ianuarie 1933). Comandant - Theodore Eicke. În acelaşi an s-a înfiinţat KL Sachsenhausen. La sfârşitul anului se aflau deja în KL 27.000 de deţinuţi. Înainte de izbucnirea războiului (septembrie 1939), naziştii înfiinţaseră şase KL, de dimensiuni relativ modeste, scopul iniţial fiind acela de „reeducare" a cetăţenilor germani opozanţi din Reich. În 1944, Pohl trimite lui Himmler o hartă (în care nu au fost incluse lagărele şefilor SS şi ai Poliţiei) pe care se vedeau 20 de KL în jurul cărora erau repartizate 165 de lagăre de muncă satelit. În 1945, pe teritoriul Reich-ului şi în ţările ocupate, erau 900 KL, a declarat Höss în perioada instrucţiei procesului în Polonia, în 1946. În primii ani de război, cele mai „cunoscute" KL au devenit : Auschwitz, Buchenwald, Dachau, Flossenburg, Mauthausen, Neuengamme, Ravensbruck, Sachsenhausen. În KL deţinuţii erau supuşi unui regim de exploatare a forţei de muncă în regim de sclavie, ceea ce provoca decesul lor în număr mare.

Lagăre de exterminare prin gazare („lagărele morţii"). Centre de exterminare create în Polonia (*Protocolul Wannsee* - 20 ianuarie 1942), care devine cartierul general al lagărelor morţii, iar anul 1942 – anul deportărilor în masă. Kulmhof - primul lagăr al morţii. Centre de exterminare amenajate (1941–1942) : Auschwitz , Belzec, Kulmhof, Lublin/Maidanek, Sobibór, Treblinka.

Specific : fuzionarea celor două sisteme, lagărul de concentrare şi camera de gazare, care existau, dar separat. Numărul crescând al cadavrelor a determinat intrarea în funcțiune a cuptoarelor crematoriilor. Operațiunile de exterminare în cele şase centre s-au desfăşurat într-un secret absolut. Deportații erau transportați cu ,,trenurile morții" spre ,,lagărele morții", care funcționau ,,repede şi bine". Noul sosit cobora din tren dimineața, seara cadavrul lui era ars, veşmintele sale împachetate şi depozitate pentru a fi expediate în Germania.

Legislație antievreiască. Set de măsuri politico-administrative îndreptate împotriva evreilor europeni, introduse de nazism între anii 1933 - 1945 în Germania şi în țările ocupate.

M

Marcaj. Sistem de măsuri folosit de naziști, pentru identificarea evreilor, cu scopul de a-i izola de restul populației. În lagărele naziste, s-a purtat triunghiul colorat cu inițială în piept. Culoarea indica cauza pentru care deținutul a fost internat ; inițiala arăta naționalitatea. Semnificația culorilor era : roşu - deținuți politici ; verde - criminali de profesie (tâlhari, asasini, preferați de SS pentru funcțiile de conducere ; în ultimii ani, au îmbrăcat uniforme SS) ; negru - proxeneți, escroci sentimentali, braconieri ; roz - homosexuali şi cei internați pentru perversiuni sexuale ; galben - evrei. La Auschwitz, s-a introdus tatuarea numărului care le era atribuit.

Mişcarea Legionară (Legiunea Arhanghelului Mihail, Garda de Fier, iunie 1927– august 1944). Partid pro-nazist, când interzis, când la guvernare, intră în viața politică în forță, recurgând la asasinat politic (decembrie 1933-Ion G. Duca, prim-ministru ; noiembrie 1938 - Ştefănescu-Goagă, rector, Universitatea din Cluj ; septembrie 1939 - Armand Călinescu, prim-ministru ; noiembrie. 1940 - masacrul de la Jilava, 63 de politicieni şi polițişti ; - Virgil Madgearu, profesor universitar şi Nicolae Iorga, istoric ; la Ploieşti - 11 evrei). Participă la guvernare (septembrie 1940 – ianuarie 1941), impunând persecutarea evreilor, după modelul nazist. Ianuarie 1941 – lovitură de stat legionară împotriva generalului Antonescu eşuată ; rebelii legionari organizează un progrom de proporții în Bucureşti care s-a soldat cu peste 416 morți, dintre care 120 au fost evrei.

Munca obligatorie. În Ungaria, sistemul muncii obligatorii a fost o măsură antievreiască luată prin decizie guvernamentală şi intensificată după intrarea Ungariei în război (1941). Mobilizați prin ordine de chemare, evreii erau grupați în detaşamente de muncă forțată şi trimişi să muncească în regim de sclavie, pe front, sub pază militară, supuşi unui regim de exterminare.

,,Musulman" (în jargonul lagărului). Deținut în lagărele de concentrare şi exterminare, caşectic, aflat în ultimul stadiu de epuizare fizică şi psihică, deprimat, victimă sigură a ,,selecției" pentru camerele de gazare şi crematorii.

P

Pactul Ribbentrop-Molotov (23 august 1939). Pact de neagresiune încheiat între Germania şi URSS la Moscova prin care s-a decis împărţirea sferelor de influenţă între cele două ţări. Protocolul secret adiţional făcea referiri la dubla agresiune asupra Poloniei din septembrie 1939, precum şi la cedările teritoriale ce vor fi impuse României în 1940.

Pactul Tripartit. Acord semnat între Germania şi Japonia (la sfârşitul anului 1936), la care aderă Italia (1937), apoi Ungaria (20 nov. 1940), urmată de România (21 noiembrie 1940). Congresul anti-Komintern (Berlin, noiembrie 1941) a reunit 13 delegaţii. Statele mici participante : Bulgaria, Croaţia, Danemarca, Finlanda, România, Serbia, Slovacia, Spania, Ungaria.

Pedepse. În lagăre, pedepse grave şi frecvente erau : *25 de lovituri cu vâna de bou, spânzurarea de un stâlp, mutarea în block-ul de pedeapsă (* însemna moarte sigură), *execuţia prin împuşcare sau prin spânzurare. Bătaia* reprezenta un fenomen zilnic, constant, continuu.

Planul Madagascar. Proiect de pace (eşuat) între Germania şi Franţa, prin care Franţa se angaja să cedeze insula africană Germaniei, destinată populării cu evreii deportaţi din Europa.

Progrom. Scurtă explozie de violenţă a unei comunităţi împotriva grupului evreiesc care trăia în mijlocul ei. În Reich, violenţe intense în 1933, 1938 (*„Noaptea de Cristal"*). În teritoriile invadate de armata germană, Einsatzgruppen au provocat violenţe „spontane" în 1941, în : spaţiul baltic (Letonia, Lituania, Estonia), Galiţia, Ucraina, Bielorusia. Majoritatea progromurilor au avut loc în zonele unde conducerea militară nu-şi impusese încă autoritatea.

Protocolul Wannsee Proiectul general al măsurilor organizatorice, practice şi materiale care au marcat trecerea *„la o nouă şi ultimă etapă pentru rezolvarea definitivă a problemei evreieşti"* elaborat şi definitivat la cererea oficială a mareşalului Göring de către Heydrich, şeful Poliţiei de Securitate (conferinţa „Soluţiei finale" din 20 ianuarie 1942, Berlin, str. Grosser Wannsee, nr. 56-58). În procesul-verbal al conferinţei s-a consemnat : numărul evreilor vizaţi (11.000.000), repartiţia pe ţări, ţările *„cu prioritate"* în lichidarea evreilor, evacuarea evreilor în ghetouri de tranzit şi deportarea lor în lagărele de exterminare. Victime : în jur de şase milioane. Document acceptat de Tribunalul Militar Internaţional de la Nürnberg ca probă.

R

Reich (lb. germană). Imperiu. Statul german nazist (1934-1945) a fost numit al Treilea Reich în august 1934, când Hitler devine Führer (Conducător). Naziştii erau convinşii că începea o nouă pagină în istoriei Germaniei: victoria rasismului şi a tot ceea ce este german. Primul Reich: Imperiul romano-german. Al Doilea Reich : Imperiul german (1870-1918, stăpânit de Prusia).

S

Selecție. Proces prin care erau separați deținuții considerați apți de muncă și sănătoși, de cei considerați inapți pentru muncă, ultimii fiind exterminați imediat în camerele de gazare și crematorii. La Birkenau, prima selecție era efectuată de medici SS la sosirea convoaielor, pe o rampă special amenajată; dintre noii sosiți, 70-80% erau condamnați (copii mici, femei însărcinate, bătrâni, invalizi, bolnavi). Următoarele selecții erau organizate în incinta lagărelor. Le cădeau victime „musulmanii" și alte categorii de deținuți.

Setea. Mijloc de umilire și chinuire a deportaților. Se instala repede în timpul mărșăluirii sau transportului pe cale ferată, iar oamenilor nu li se asigura suficientă apă de băut. Apa potabilă nu era asigurată nici în lagăre. Deținuții învățau în timp cum să o procure la bursa neagră. Astfel, setea devenea o stare de chin și suferință care se adăuga celorlalte : foamea, lipsa de spațiu, lipsa de aer în vagoanele lăcătuite, spaima, canicula sau gerul cumplit.

Steaua galbenă. În Ungaria, decretul privind obligativitatea purtării stelei galbene a apărut pe 29 martie 1944, devenind o problemă centrală a vieții politice. Rolul ei : stigmatizarea evreilor. Orice persoană rău intenționată putea să agreseze, să insulte evreii în plină stradă.

SS (Schutzstaffeln, germ. : detașamente de protecție, adică forțele SS). Unitățile SS au fost formate în 1925 având misiunea de a asigura paza personală a lui Hitler ; în 1929 au trecut sub comanda lui Heinrich Himmler. A devenit organizația nazistă cea mai de temut, preluând în 1934 controlul asupra Poliției și a sistemelor de securitate națională. Declarată de Tribunalul Militar Internațional de la Nurnberg organizație criminală (împreună cu SD, Partidul nazist, Gestapo) pentru teroarea și crimele declanșate după 1 septembrie 1939 în Reich și zonele ocupate.

T

Translator (Dolmetscher). SS-iștii se adresau deportaților numai în limba germană. Nu asigurau translator. Comenzile trebuiau executate imediat. Deținutul care nu înțelegea semnificația cuvintelor, plătea pe loc, cu viața. La Birkenau, kapo *tălmăceau* deținuților cu *bâta* ordinele lor.

„Trenurile morții". Trenurile cu care evreii deportați din toate zonele stabilite de naziști au fost transportați în lagărele de exterminare. Un tren avea în medie 45 - 50 de vagoane de vite lăcătuite și transporta în medie 3.000 de deportați, înghesuiți câte 60 - 70 - 80 într-un vagon. Circulau fără cod, fără să li se acorde importanță, amestecate cu transporturi de trupe sau provizii. Din Ardealul de Nord au plecat spre Birkenau-Auschwitz 147 de „trenuri ale morții"[4].

---

[4] Cifră menționată de Oliver Lustig în: *„Ora de istorie. România și Holocaustul"*, realizator Cioroianu, Adrian, 2002.

Tabelul nr. 1

Deportarea evreilor din Ungaria

Zona*	Data încheierii deportării	Nr. de deportaţi
I şi II	7 iunie 1944	289.357
III	17 iunie 1944	50.805
IV	30 iunie 1944	41.499
V	9 iulie 1944	55.741
Total	**9 iulie 1944**	**437.402**

Sursa : Hilberg, Raul, 1997, voi. I, p. 731.

Tabelul nr. 2

Calendarul concentrărilor evreilor din Ungaria şi teritoriile anexate (Budapesta şi cele cinci zone)

Zona	Începutul concentrărilor sistematice	Încheierea deportării
Zona I. Carpaţi	14 aprilie 1944	7 iunie 1944
Zona II. Transilvania	3 mai 1944	7 iunie 1944
Zona III. La Nord de Budapesta, de Košice, la frontiera Reich-ului	7 iunie 1944	17 iunie 1944
Zona IV. La Est de Dunăre	17 iunie 1944	30 iunie 1944
Zona V. La Vest de Dunăre	29 iunie 1944	9 iulie 1944
Budapesta	Început iulie	Sfârşit iulie

Sursa : Hilberg, Raul, 1997, voi. I, p. 731

Anexa V

Un alt fel de dicționar

Am selectat principalele localități și țări care apar în relatarea lui Leopold Schobel într-un mic dicționar. Astfel s-a creat, o scurtă imagine asupra configurației fragile și dinamice a unui fragment din istoria dramatică a țărilor și popoarelor europene din prima jumătate a secolului trecut (1918 - 1945).

A

AMSTETTEN. Oraș în Austria, teritoriu ocupat de naziști. În primăvara anului 1945, au fost aduși aici Häftlingi-i evacuați de la Auschwitz, escortați de SS, să lucreze în gara bombardată de trupele aliate.

ARDEALUL DE NORD. Teritoriu răpit României (42.243 kilometri pătrați) și anexat Ungariei în urma Dictatului de la Viena (30 august 1940). Ardealul de Nord a fost invadat și ocupat de trupele ungare până la jumătatea lunii septembrie, ultima localitate ocupată fiind Sfântu Gheorghe. Sub Ungaria hortystă (septembrie 1940 – 25 octombrie 1944), destinul populațiilor din Ardealul cedat, timp de patru ani, va fi tragic, mai ales pentru populația evreiască (ghetoizarea – începând cu 3 mai 1944 și deportarea în mai-iunie 1944 la Birkenau-Auschwitz, a aproximativ 432.000 de evrei, în vederea exterminării[1]. Evreii au fost arestați, ghetoizați și transportați ca prizonieri cu trenuri sigilate). Revine României[2] după eliberarea de sub ocupație horthystă (25 octombrie 1944).

AUSTRIA. La 14 martie 1938, este ocupată (Anschluss: politica de anexare a ~ a fost îndelung pregătită de Hitler, care a inspirat și organizat puciul naziștilor austrieci în iulie 1934 soldat cu asasinarea cancelarului Austriei, Engelbert Dollfuss, opozant al anexării țării sale de către Germania) și transformată în provincie a Reich-ului nazist (sub numele de Ostmark). În primăvara anului 1945 este eliberată de trupele coaliției antihitleriste.

---

[1] Cifră menționată de Oliver Lustig în: *„Ora de istorie. România și Holocaustul"*, Realitatea TV, 2002.

[2] La 23 august 1944 mareșalul Antonescu a fost arestat, România a ieșit din războiul din Est și a declarat război Germaniei. Această zi a devenit *„una din zilele decisive ale întregului război"* (Erickson, John, *The Road to Berlin*, Londra, 1983, p. 360, citat de Constantiniu, Florin în: Launay, J., 1985, p. 18), grăbind căderea Reich-lui cu 200 de zile (Constantiniu, Florin, în: Launay, J.de, 1985, p. 21, p. 133).

AUSCHWITZ. Renumit lagăr nazist de concentrare şi exterminare (27 aprilie 1940 - 27 ianuarie 1945), în apropiere de Oswiecim (Silezia superioară, Polonia). Astăzi – Muzeu al Holocaustului. Primul comandant, numit de Himmler, a fost Rudolf Höss. Primii deținuți aduşi la 14 iunie 1940, au fost deținuți politici polonezi. Destinat inițial polonezilor şi evreilor polonezi, lagărul a devenit din 1941, internațional. Gestapo a trimis aici locuitori din: Belgia, Croația, Franța, Grecia, Italia, Norvegia, Olanda, Reich-Protektorat, Polonia, Slovacia, Theresienstadt, Tracia, Ungaria etc. Construirea complexului de exterminare alcătuit din patru camere de gazare şi crematorii (vara anului 1942) îl transformă într-un „lagăr al morții". Creşterea numărului de deportați a determinat dezvoltarea lagărului, în noiembrie 1943 devenind un adevărat concern al morții, cu următoarea organizare:

- *Auschwitz I*, lagărul matcă, central; aici se afla administrația întregului concern, centrala unităților sale de Gestapo, întreprinderile economice şi fabricile de armament care lucrau pentru armata germană; avea în subordine un sistem de 39 de lagăre de concentrare;
- *Auschwitz II*, în pădurea de la Birkenau, lagăr de exterminare;
- *Auschwitz III*, numit şi Monowitz, lagăr industrial.

Auschwitz şi-a câştigat „renumele" datorită faptului că aici deținuții mureau prea repede. Climatul acestei regiuni mlăştinoase, favorabil malariei, condițiile de igienă şi de locuire dezastruoase, înfometarea, îmbrăcămintea care nu proteja împotriva frigului, neschimbată multă vreme, şobolanii, insectele (păduchii), provocau epidemii şi boii grave care decimau lagărul. Instalațiile de apă, amenajate către sfârşitul războiului, erau insuficiente. Noilor deportați, Fritzsch, adjunctul al lui Höss la Auschwitz, în discursul de întâmpinare, le spunea: *„Vă anunț că aici n-ați venit într-un sanatoriu, ci într-un lagăr de concentrare german, de unde nu există ieşire decât prin coşul crematoriului. Cui nu-i place n-are decât să se ducă chiar acum la sârma de curent de înaltă tensiune. Dacă în transport sunt evrei, să afle de la mine că n-au de trăit mai mult de două săptămâni, popii o lună, iar ceilalți trei luni"* (Kraus, Ota, Kulka, Erich, 1959, p. 311). La 18 ianuarie 1945, Armata Roşie aflându-se la câțiva kilometri de Auschwitz, Berlinul decide evacuarea deținuților spre interiorul Germaniei. Nouă zile mai târziu, ruşii au eliberat puținii supraviețuitori ai lagărului.

Rudolf Höss a declarat în fața Tribunalului Militar Internațional de la Nürnberg între 2.500.000 şi 3.000.000 numărul victimelor la Auschwitz. Se înregistrau doar evreii menținuți provizoriu în viață. Cei mai mulți erau imediat gazați.

B

BIELORUSIA (Rusia Albă). Între anii 1941 şi 1944, este ocupată de trupele germane. Peste 1,3 milioane de oameni şi-au pierdut viața în acest răstimp.

BIRKENAU-Auschwitz II. Se află la aproximativ patru kilometri distanță de lagărul principal de la Auschwitz I. Devine cel mai mare centru de genocid nazist prin construirea complexului de exterminare compus din camerele de gazare şi crematoriile. Pentru a funcționa din plin şi cu maximum de capacitate, aici au fost construite sute de barăci în care

erau înghesuiți deținuții. Crematoriile de la Birkenau erau clădiri cu aspect industrial, construite în stil german, cu acoperișul înalt în pantă, cu foișoare și cu gratii la ferestre. Acoperișurile camerelor de gazare subterane erau amenajate ca niște terase, pe care creștea iarbă. Două crematorii erau într-o pădurice (Brzezinka – mestecăniș, în germ. Birkenau) care ascundea tragedia a sute de mii de oameni. Supranumit „Fabrica morții", întrucât crematoriile erau dotate cu camere de gazare având fiecare o capacitate de gazare a 2.000 de oameni într-o singură repriză și cu câte 15 cuptoare de ardere. Aici au pierit oameni de diferite convingeri politice și religioase din întreaga Europă. Numai Ungaria a deportat în vara anului 1944 circa 425.000 de evrei, cei mai mulți fiind gazați la sosire (Höss declară 400.000 de victime evrei unguri). 90% dintre persoanele exterminate în camerele de gazare și cuptoarele crematoriilor de la Birkenau au fost evrei. Spre sfârșitul anului 1944, Himmler decide că „problema evreiască" era rezolvată și ordonă distrugerea instalațiilor de exterminare (25 noiembrie).

C

CLUJ. Astăzi Cluj-Napoca, reședință al județului cu același nume. Oraș cu bogată viață universitară, culturală și spirituală, intră în componența teritoriului cedat prin Dictatul de la Viena Ungariei horthyste. Lansarea programului de ghetoizare și deportare a evreilor din Ungaria, prin ordinul nr. 6163/ 7 aprilie 1944 de către guvernul Sztójay[3], transformă districtul de jandarmerie *Cluj* (*Kolozsvár*) în centru competent teritorial de strângere a evreilor din zonă. Autoritățile de sistematizare au stabilit crearea unui ghetou în fabrica de cărămidă a orașului. Între 3 și 11 mai 1944, 18.000 de evrei din județ au fost arestați și transportați în acest ghetou. Pe 23 mai 1944 a plecat primul transport cu 3.000 de evrei din Cluj către Birkenau-Auschwitz II. În 1946 a fost judecat la Cluj Procesul ghetourilor din Ardealul de Nord[4].

G

GOMEL. Oraș în Bielorusia, teritoriu ocupat de trupele germane între 1941 – 1944, prin care a trecut în iulie 1942 detașamentul de muncă obligatorie 110/40, din care făcea parte Lazăr (Leopold Shobel) și doi dintre frații săi.

GROSS ROSEN. Lagăr nazist KL lângă Wroclaw (Breslau). La Gross Rosen era lagărul central, având în subordine lagăre mici. În ianuarie 1945, au fost evacuați aici aproximativ 11.000 de deținuți de la Auschwitz.

---

[3] cf. Lustig, Oliver, 1987, p. 93.

[4] cf. Oliver Lustig în: „*Ora de istorie. România și Holocaustul*", emisiune TV, realizator Adrian Cioroianu, 2002.

GUNSKIRCHEN. Lagăr nazist, aparținând de lagărul central de la Mauthausen, situat lângă orașul austriac Wels. A fost eliberat de soldații americani la 4 mai 1945. Starea lagărului și a deținuților era sub orice critică. Soldații americani, când s-au apropiat de lagăr, au simțit un miros insuportabil. Schelete vii, semănând unele cu altele, i-au primit cu „Vivat". Înnebuniți de foame, unii dintre ei smulgeau bucăți din carcasa unui cal mort de câteva zile și le mâncau. Epuizați fizic, psihic, moral, supraviețuitorii n-au încetat să moară, acolo, pe loc, chiar și după eliberare.

J

JITOMIR. Oraș în Ucraina, zonă ocupată de trupele germane în timpul celui de Al Doilea Război Mondial, prin care trece Detașamentul de muncă obligatorie 110/40.

K

KOŠICE. Oraș în Slovacia de Est, teritoriu anexat de Ungaria în urma Primului arbitraj de la Viena (2 noiembrie 1938). Punct de frontieră cu Reich-ul. Toate trenurile sigilate cu deportații evrei din Ungaria (mai-iunie 1944) către Birkenau-Auschwitz au oprit în gara orașului, unde s-a efectuat predarea lor de către jandarmeria ungară, trupelor SS.

KURSK. În timpul celui de Al Doilea Război Mondial aici a avut loc între 5 iulie și 23 august 1943 bătălia dintre trupele sovietice (comandate de Rokosovski, Vatutin, Konev) și trupele germane (conduse de von Manstein), terminată cu înfrângerea zdrobitoare a germanilor. A fost una dintre marile bătălii ale celui de Al Doilea Război Mondial și a marcat trecerea definitivă a inițiativei strategice de partea armatelor sovietice. În cursul bătăliei de la Kursk, la Prohorovka are loc cea mai mare luptă de blindate din istoria războaielor (12 iulie 1943).

M

MAUTHAUSEN. Lagăr de concentrare KL al Reich-ului (1938 - 1945), amplasat lângă localitatea cu același nume, în vecinătatea orașului Linz, în Austria. La Mauthausen era lagărul central, având în subordine numeroase lagăre mici. „Faima" tristă a lagărului s-a datorat exploatării deținuților în regim de sclavie, după principiul „construcției primitive", etapă care preceda de fapt exterminarea. Deținuții erau obligați să lucreze doar cu mâinile, trebuind să realizeze cele mai bune rezultate posibile numai prin forța lor de muncă. Mortalitatea era enormă. Ca metodă de marcare a Hâftling-ilor, s-a folosit „brățara": o plăcuță de tablă pe care scris numărul de înmatriculare, purtată obligatoriu pe încheietura pumnului. Leopold Schobel a purtat (în 1945) plăcuța cu numărul 132.080. Se apreciază, în statisticile publicate până în prezent, la 122.000 numărul victimelor care au murit în acest lagăr.

N

NÜRNBERG. Oraş-fief al lui Hitler, sunt elaborate aici cunoscutele ,,legi rasiale de la Nürnberg" (14 noiembrie 1935). Sub numele ,,Procesul de la Nürnberg" a rămas în istorie procesul intentat principalilor criminali de război naziști, judecat între 20 noiembrie 1945 şi 1 octombrie 1946 de către Tribunalul Militar Internațional, înființat în 1945 prin acordul de la Londra dintre URSS, Franța, Marea Britanie şi SUA.

P

POLONIA. După Primul Război Mondial, se proclamă republică independentă, fiind condusă de Josef Pilsudski. Din 1926, mareşalul Pilsudski instaurează un regim militar dictatorial (Sanacja) până la moartea sa (1935). Situată între Reich-ul lui Hitler şi Rusia lui Stalin, este împărțită în protocolul adițional secret al Pactului Ribbentrop-Molotov (23 august 1939) între aceste două țări, situație aplicată în plan practic după atacul declanşat de Germania la 1 septembrie 1939, declanşând, astfel, cei de Al Doilea Război Mondial. La 17 septembrie 1939 trupele sovietice trec granița Poloniei, ocupând teritoriul Ucrainei apusene şi Bielorusia apuseană. Evreii polonezi reprezentau o zecime din populația (3,3 milioane persoane din 33 de milioane) Poloniei, dintre care, în urma împărțirii statului între Germania şi Uniunea Sovietică, două milioane de evrei s-au aflat sub stăpânire nazistă. Înfrântă în 26 de zile, Polonia nu a mai existat pe harta Europei naziste. Ea a fost împărțită în trei mari regiuni administrative: 1) teritoriile încorporate (Silezia Superioară, Lodz, teritoriile ataşate la Prusia răsăriteană şi Bialystok); 2) Guvernământul general repartizat în cinci districte: Cracovia, Varşovia, Radom, Lublin şi Galiția; 3) regiunile de Nord-Est unde o parte au devenit Reichskommissariat Ostland (Vilna şi Bielorusia poloneză), iar cealaltă Reichskommissariat Ucraina (Volînia). Evreii polonezi au devenit victimele nazismului imediat după ocupare, iar Polonia a devenit zonă de experimentare, naziştii începând să aplice aici metodele dure de exterminare. Au fost create ghetouri, (primul mare ghetou, la Lódz, în aprilie 1940), lagăre de muncă obligatorie şi lagăre de exterminare (Kulmhof –Wartheland, primul lagăr al morții care îşi începe activitatea, vezi Anexa II - Glosar). Polonia a pierdut între anii 1939 – 1945 peste cinci milioane de locuitori în lagărele de exterminare naziste şi sovietice (aproape 20% din populație), conform statisticilor publicate până în prezent.

R

REGHIN. În urma Dictatului de la Viena (30 august 1940), oraşul intră în componența Regatului Ungar. Aici este organizat un ghetou (de tranzit) pentru concentrarea evreilor din estul județului Mureş, din nordul județului Ciuc, din Gheorgheni şi Toplița. Acțiunea a început pe 3 mai 1944, iar după aproximativ 15 zile au fost aduşi şi evreii din ghetoul Sfântu Gheorghe. În cadrul programului de exterminare, codificat ,,Soluția finală", şi evreii din acest

ghetou au fost transportați ca prizonieri cu trenuri sigilate și deportați la Birkenau-Auschwitz II (mai 1944).

S

SACHSENHAUSEN. Lagăr nazist KL înființat în 1933, în Germania, la aproximativ 20 de kilometri de Berlin. A fost unul dintre lagărele unde s-au efectuat experiențe pe deținuți. La Sachsenhausen funcționa lagărul central, având în subordine numeroase alte lagăre mici.

SFÂNTU GHEORGHE. Reședință a județului Trei Scaune (astăzi, Covasna), în urma Dictatului de la Viena (30 august 1940) intră în componența Ungariei, iar din 3 mai 1944, se organizează aici un ghetou pentru evreii din Sfântu Gheorghe, județul Trei Scaune, Miercurea Ciuc și sudul județului Ciuc. Arestați și transportați în ghetoul Reghin, au fost deportați la Birkenau-Auschwitz II.

U

UCRAINA. Teritoriu ocupat de trupele germane în timpul celui de Al Doilea Război Mondial. Între 1941 și 1944, Ucraina a pierdut peste 6 milioane de vieți omenești, înregistrând aproximativ 50% din toate distrugerile de război suferite de URSS în anii acestui război.

UNGARIA. Apropiată de Italia (1927, 1934) și Germania, aderă la Pactul Tripartit (1940), participă la invazia Iugoslaviei (1941) și la războiul împotriva URSS. Cu ajutorul Germaniei, secondată de Italia, în perioada 1938 – 1941, Ungaria realizează o triplă expansiune (la Nord – Cehoslovacia, La Est – România, la Sud – Iugoslavia). La 19 martie 1944, Ungaria este invadată de Germania nazistă, ceea ce a echivalat cu trimiterea la moarte a evreilor, începând cu cei din teritoriile anexate (vezi Anexa II, Tabelele, p. 155). În octombrie 1944, armata sovietică împreună cu armata română[5] au început acțiunile de eliberare a Ungariei. În aprilie 1945, întreg teritoriul Ungariei a fost eliberat.

[5] În luptele pentru eliberarea Ungariei au participat peste 210.000 de militari români, care au eliberat 1.237 localități, dintre care 14 orașe, au cucerit trei masive muntoase și au forțat patru cursuri de apă. Armata română a pierdut pe teritoriul Ungariei în jur de 42.700 de oameni (cf. Constantiniu, Florin, în *Cuvânt înainte* la: Launay, Jacques de, 1985, p. 21).

Anexa VI

Cronologia principalelor evenimente istorice (1918-1945)

Regii Regatului România (familia de Hohenzollern, 1866 - 1947)

Carol I (10/22 mai 1866 - 27 sept/10 oct. 1914)
Ferdinand I (11 octombrie 1914 - 20 iulie 1927)
Mihai I (20 iulie 1927 - 8 iunie 1930; sub regență)
Carol al II-lea (8 iunie 1930 - 6 septembrie 1940)
Mihai I (6 septembrie 1940 - 30 decembrie 1947)

Anul 1918

Aprilie. Basarabia se unește cu România.
Noiembrie. Bucovina se unește cu România.
1 Decembrie. La Alba Iulia, Marea Adunare Națională decide Unirea Transilvaniei, Banatului, Crișanei și Maramureșului cu România. Se creează România Mare.[1]
Noile realități istorice sunt sancționate de sistemul Tratatelor de la Versailles (1919).

Anul 1920

Amiralul Miklós Horthy devine regent al Ungariei.

Anul 1921

România încheie Mica Antantă cu Cehoslovacia și Iugoslavia.
Hitler în fruntea Partidului Național-Socialist.
Fondarea URSS.

Anul 1922

Octombrie. „Marșul asupra Romei". Benito Mussolini devine șeful (Il Duce) guvernului italian, instaurând regimul fascist.
30 Decembrie. Bielorusia devine parte constitutivă a URSS.

Anul 1923

Inflația germană. Eșecul puciului lui Hitler.

---

[1] Am marcat cu litere înclinate momentele legate de istoria României.

Anul 1924
Moartea lui Lenin.

Anul 1925
Hindenburg, preşedinte al Republicii Germane.

Anul 1926
Hiro Hito, împărat al Japoniei, cu putere absolută (până la Constituţia din 1947).
Intrarea Germaniei în Societatea Naţiunilor.

Anul 1927
5 Aprilie. Semnarea unui *pact de amiciţie* între Ungaria şi Italia.
20 iulie. Moare regele Ferdinand I. Este numit sub regenţă regele Mihai I.

Anul 1928
Primul plan cincinal în URSS.

Anii 1929 - 1933
Criza economică din Europa.

Anul 1929
Acordul de la Latran; crearea Vaticanului.

Anul 1930
8 Iunie. Urcarea la tron a lui Carol al II-lea.

Anul 1931
Japonezii intră în Manciuria.

Anul 1932
Progresul naţional-socialismului în Germania.
Roosevelt este ales preşedinte al Statelor Unite ale Americii.

Anul 1933
30 Ianuarie. Adolf Hitler devine cancelar al Reich-ului, iar von Papen vicecancelar.
27 Februarie. Incendierea Reichstagului.
22 Martie. Înfiinţarea primului lagăr de concentrare nazist în împrejurimile localităţii Dachau.
Octombrie. Reich-ul părăseşte Societatea Naţiunilor; dezvoltă industria de armament.

Anul 1934
România încheie Înţelegerea Balcanică cu Iugoslavia, Grecia şi Turcia.
17 Martie. Semnarea Acordurilor de la Roma de către Benito Mussolini, Gombos Gyula (prim ministru al Ungariei) şi Engelbert Dollfuss (cancelarul Austriei).
Iulie. Asasinarea cancelarului Dollfuss care se opunea anschluss-ului Austriei.

2 August. Moartea lui Hindenburg; Hitler devine Führer şi comandant suprem al armatei.
9 Octombrie. Dublul asasinat de la Marsilia: Louis Barthou, ministrul de Externe al Franţei, adept al politicii de securitate colectivă, şi regele Alexandru I al Iugoslaviei cad victime unei echipe de ustaşi croaţi (din ordinul Berlinului).

Anul 1935

Italia începe ocuparea Etiopiei.
14 Noiembrie. Elaborarea Legilor rasiale de la Nürnberg.

Anul 1936

18 Iulie. Începe războiul civil din Spania; Franco este sprijinit de Germania (27 august) şi Italia.
25 Octombrie. Este înfiinţată Axa Roma-Berlin.
La sfârşitul anului, Pactul anti-Komintern semnat de Germania şi Japonia, apoi Italia (1937).

Anul 1937

10 Noiembrie. „Memorandum Hossbach": document cu privire la întâlnirea ultrasecretă organizată de Hitler împreună cu colaboratorii săi. Hitler dezvăluie, timp de patru ore, cum vede el viitorul Reich-ului (spaţiul vital), al Europei şi al lumii întregi.

Anul 1938

14 Martie. Austria este anexată (anschluss) de Germania sub numele de Ostmark.
29 Septembrie. Acordul de la München privind cedarea regiunii Sudetă a Cehoslovaciei, Germaniei (Chamberlain-Anglia, Daladier-Franţa, Hitler-Germania, Mussolini-Italia).
1 Octombrie. Polonia ocupă regiunea Tesin (Cehia).
2 Noiembrie. Primul arbitraj de la Viena. Ungaria anexează Slovacia meridională şi Sudul Ucrainei subcarpatice.

Anul 1939

14 Martie. Slovacia se declară republică independentă (stat satelit Reich-ului).
15 - 17 Martie. Ungaria anexează Ucraina subcarpatică.
15 Martie. Cehia este ocupată de trupe germane (Protektoratul Boemiei şi Moraviei).
28 Martie. Sfârşitul războiului civil din Spania.
7 Aprilie. Italia invadează Albania.
2 August. Albert Einstein studiază construcţia bombei atomice.
23 August. Pactul de neagresiune germano-sovietic (Ribbentrop-Molotov), încheiat la Moscova.

1 Septembrie. Intrarea trupelor germane în Polonia.
Începutul celui de Al Doilea Război Mondial.

3 Septembrie. Marea Britanie şi Franţa declară război Germaniei.
17 Septembrie. Trupele sovietice invadează şi ocupă Polonia orientală până la Vistula.
21 Septembrie. La Berlin, Heydrich ordonă expulzarea evreilor din „teritoriul încorporat" (Dantzig, Prusia occidentală, Poznan, Silezia-de-Sus, Silezia-de-Jos) şi concentrarea lor în

ghetouri în Polonia centrală (Guvernământul general).

Anul 1940

9 Aprilie. Hitler atacă Danemarca şi Norvegia.
30 Aprilie. Norvegia capitulează.
Aprilie. Primul ghetou îngrădit pentru evrei (Lódz).
Aprilie - Mai. Înfiinţarea lagărului nazist de concentrare şi exterminare Auschwitz.
2 Mai. Hitler atacă Olanda, Belgia, Luxemburg. Începe campania militară împotriva Franţei.
10 Iunie. Italia intră în război. Atacă Franţa, Grecia, Iugoslavia.
22 Iunie. Mareşalul Pétain semnează actul de capitulare a Franţei.
Iunie. Charles de Gaulle lansează, la Londra, apelul la continuarea luptei de către francezi; constituie Comitetul Naţional Francez pentru coordonarea Rezistenţei antinazistă.
26 Iunie. Stalin cere României cedarea Basarabiei şi Bucovinei de Nord, prin ultimatum.
30 August. Dictatul de la Viena; Nordul Transilvaniei cedat Ungariei hortyste.
6 Septembrie. Abdicarea regelui Carol al II-lea al României, în favoarea fiului său Mihai. Generalul Ion Antonescu este numit prim-ministru.
7 Septembrie. Bulgaria anexează Cadrilaterul.
14 Septembrie. Antonescu proclamă România stat naţional-legionar.
27 Septembrie. Pactul Tripartit Germania-Italia-Japonia.
12 Octombrie. Trupele germane intră în România.
29 Octombrie. Hitler plănuieşte războiul împotriva Americii.
20 Noiembrie. Ungaria aderă la Pactul Tripartit, fiind prima dintre statele mici care a semnat acest document.
21 - 23 Noiembrie. Generalul Antonescu face prima vizită oficială la Berlin.
23 Noiembrie. Aderarea României la Pactul Tripartit.

Anul 1941

26 martie. În Germania, încep negocierile între Heydrich (RSHA) şi Wagner (armată) privind condiţiile în care Einsatzgruppen vor putea să opereze în Uniunea sovietică.
6 Aprilie. Iugoslavia este atacată de Germania şi Italia.
11 Aprilie. Trupele ungare iau parte la agresiunea declanşată împotriva Iugoslaviei.
19 Aprilie. Bulgaria se raliază atacului împotriva Iugoslaviei.
Mai. Iugoslavia este ocupată şi dezmembrată ca stat.
17 Iunie. Heydrich instruieşte Einsatzgruppen pregătite pentru ocuparea Uniunii Sovietice.
22 Iunie. Asaltul german asupra Uniunii Sovietice (planul Barbarossa).
Italia participă la războiul împotriva URSS.
Ungaria se angajează în războiul contra URSS.
Trupele române trec Prutul.
25 Iunie. Finlanda declară război Uniunii Sovietice.
31 Iulie. Göring îl însărcinează pe Heydrich cu exterminarea evreilor.
Septembrie. Primul experiment (Fritz-Höss) de exterminare a evreilor prin gazare la Auschwitz.
15 Septembrie. În Reich este introdusă obligativitatea portului stelei iudaice.

Septembrie. Sunt uciși la Kiev 34.000 de evrei. În Est încep execuțiile în masă, prin împușcare. Acestei acțiuni îi cad victimă circa un milion de oameni.
12 Octombrie. Trupele germane în fața Moscovei.
28 Octombrie. Contraofensiva Armatei Roșii.
6 Decembrie. Marea Britanie declară război României.
7 Decembrie. Ordinul ,,Noapte și ceață", Japonia atacă Pearl Harbour.
11 Decembrie. Germania și Italia declară război SUA.
12 Decembrie. România declară război Statelor Unite ale Americii, în conformitate cu articolul 3 al Pactului Tripartit.

Anul 1942

1 Ianuarie. Pactul de la Washington: 26 de națiuni împotriva puterilor Axei (viitorul O NU).
21 Ianuarie. Începe ofensiva germano-italiană în Africa.
26 Ianuarie. Primele trupe ale SUA se îndreaptă spre Marea Britanie.
28 Martie. Primul transport al evreilor din Paris spre Auschwitz.
Ofensivă aeriană anglo-americană asupra Lubek-ului.
16 Iulie. Prima deportare a evreilor din Olanda la Auschwitz.
4 August. Prima deportare a evreilor din Belgia la Auschwitz.
Noiembrie. Trupele germane și italiene au ocupat întreg teritoriul Franței.
7 Noiembrie. Debarcarea anglo-americană în Maroc și Algeria.
19 Noiembrie. Începe ofensiva sovietică.
26 Noiembrie - 1 decembrie. Prima deportare a evreilor din Norvegia la Auschwitz.

Anul 1943

14 Ianuarie. Casablanca. ,,Capitularea necondiționată" este hotărâtă de Roosevelt și Churchill.
30 Ianuarie. Amiralul Kari Donitz îl înlocuiește pe amiralul Erich Raeder.
15 Ianuarie. Negocieri importante începute de mareșalul Antonescu cu Mussolini pentru ieșirea comună din Axă și pentru a-l determina pe Hitler să facă pace separată cu anglo-americanii.

2 Februarie. Capitularea armatelor germane la Stalingrad.
Moment de cotitură a războiului în Europa.

10 Februarie. Bill Donovan (SUA) are informații că mareșalul Antonescu este gata să părăsească Axa, dacă se asigură independența României de către ruși și dacă Statele Unite și Marea Britanie o garantează.
13 Martie. Sunt deschise noi crematorii la Auschwitz.
13 Aprilie. Goebbels face cunoscută existența gropilor comune de la Katin (Polonia).
7 Mai. Trupele germano-italiene sunt înfrânte definitiv în Africa.
11 Iunie. Himmler ordonă lichidarea tuturor ghetourilor.
10 Iulie. Aliații debarcă în Sicilia.
5 Iulie - 23 august. Bătălia de la Kursk (URSS).
25 Iulie. Mussolini este înlăturat de la putere și arestat.

17 August. Atacul aerian distruge fabricile de armament de la Peenemunde (Norvegia).
3 Septembrie. Britanicii debarcă în Calabria.
9 Septembrie. Americanii debarcă la Salermo.
10 Septembrie. Trupele germane ocupă Italia până la Roma.
12 Septembrie. Mussolini este eliberat de forțele aeriene germane.
13 Octombrie. Italia (Badoglio) declară război Germaniei.
18 Octombrie. Prima deportare a evreilor din Roma la Auschwitz.
1 Noiembrie. Declarația de la Moscova asupra pedepsirii criminalilor de război.
22 Noiembrie. Începe Conferința de la Teheran la care iau parte Churchill, Stalin, Roosevelt.

Anul 1944

3 Martie. Avioane de vânătoare americane își fac apariția deasupra Berlinului.
19 Martie. Trupele germane ocupă Ungaria.
29 Martie. Obligativitatea portului stelei galbene de către evreii din Ungaria
4 Aprilie. Zona industrială (IG-Farben) Auschwitz, fotografiată de forțele aeriene aliate.
14 Aprilie. Primul transport de evrei din Atena la Auschwitz.
14 Aprilie - 7 iunie. Deportarea evreilor din Ungaria, zona I Carpați, la Auschwitz.
3 Mai - 7 iunie. Deportarea evreilor din Ungaria, zona II Transilvania, la Auschwitz.
31 Mai. Rușii ameliorează condițiile de armistițiu de la Stockholm oferite mareșalului Antonescu.
4 Iunie. Roma eliberată. Armatele sovietice se găsesc pe aliniamentele din 1941.
6 Iunie. Ziua "Z" - debarcarea trupelor anglo-americane în Normandia.
13 Iunie. Cad primele rachete "V-1" asupra Angliei.
20 Iulie. Atentat asupra lui Hitler.
25 Iulie. Cucerirea Normandiei de către Aliați.
15 August. Aliații debarcă în sudul Franței.
19 - 25 August. Eliberarea Parisului (generalul Leclerc). Guvern provizoriu de Gaulle.
20 August. Armata Roșie ajunge în România.
21 August. Conferința de la Dumbarton Oaks decide înființarea Națiunilor Unite.
23 August. Regele Mihai I îl demite pe mareșalul Ion Antonescu. România intră în stare de beligeranță cu Germania, alăturându-se coaliției Națiunilor Unite.
26 August. Începe retragerea germană din Grecia.
Eliberarea Bucureștiului de sub ocupație germană.
August. Suprimarea ghetoului din Lódz (patru ani și patru luni de existență).
4 Septembrie. Finlanda încheie pace cu Uniunea Sovietică.
14 Septembrie. Trupele SUA ajung la granița Germaniei.
19 Octombrie. Trupele SUA încep ofensiva împotriva ocupanților japonezi în Filipine.
25 Octombrie. Eliberarea întregului teritoriu al României de sub ocupația hitleristo-horthyste.
22 - 26 Noiembrie. Himmler dă faimosul ordin pentru încetarea exterminării evreilor prin gazare (o variantă scrisă nu este cunoscută).Ordonă distrugerea crematoriilor de la Auschwitz.

Anul 1945

11 Ianuarie. Armata Roșie este la Varșovia.

22 Ianuarie. Armata Roşie la Order.
26 - 27 Ianuarie. Armata Roşie la Auschwitz.
4 Februarie. Începe Conferința de la Yalta (Crimeea), între Churchill, Stalin şi Roosevelt.
6 Martie. În România, guvern revoluționar-democratic prezidat de dr. Petru Groza.
7 Martie. Trupele SUA traversează Rinul la Remagen.
25 Martie - 11 aprilie. Armata 1 română desfăşoară operațiunea "Hron-Morava", iar Armata 4 română desfăşoară operațiunea "Tatra Mare".
4 Aprilie. Ungaria este eliberată de trupele româno-sovietice.
12 Aprilie. Moartea lui F. D. Roosevelt. Harry S. Trumann este ales preşedinte al SUA.
13 Aprilie. Armata Roşie la Viena.
20 Aprilie. Trupele SUA la Nürnberg.
21 Aprilie. Prăbuşirea frontului german din Italia.
25 Aprilie. Trupele anglo-americane şi sovietice se întâlnesc la Torgau, pe Elba.
28 Aprilie. Trupele SUA eliberează lagărul de concentrare Dachau.
Mussolini este capturat de partizani şi împuşcat .
30 Aprilie. Sinuciderea lui Hitler. Dönitz este desemnat succesor al führerului.
2 Mai. Capitularea Berlinului.
4 Mai. Trupele SUA eliberează Gunskirchen, ultimul lagăr de concentrare nazist.
7 Mai. Generalul Jodl semnează, la Reims, capitularea necondiționată a Germaniei.
9 *Mai. Victoria aliaților asupra Germaniei naziste. Actul definitiv este semnat la Berlin de: generalul Keitel (Germania), mareşalul Jukov (URSS), generalul Lattre de Tassigny (Franța), mareşalul aerului Arthur Tedder (Marea Britanie) şi generalul Spaatz (SUA).*

Sfârşitul războiului în Europa.

26 Iunie. Este semnat documentul de întemeiere al Națiunilor Unite.
6 August. Prima bombă atomică explodează la Hiroshima (operațiunea "Centerboard").
8 August. Acordul de la Londra privind înființarea Tribunalului Internațional de la Nürnberg.
9 August. Al doilea bombardament atomic la Nagasaki.
10 August. Japonia cere pace, capitulând peste 4 zile.
12 August. Transferarea marilor criminali de război de la Bad Mondorf la Nürnberg.

Sfârşitul celui de Al Doilea Război Mondial.

6 Octombrie. Actul de acuzare de la Nürnberg este alcătuit.
20 Noiembrie. Începe Procesul de la Nürnberg.

Pierderi umane pe parcursul celui de al doilea conflict mondial :

- Au fost implicați până la două miliarde de oameni, dintre care șaisprezece milioane combatanți.
- Au pierit peste cincizeci milioane de oameni[2].
- Au fost răniți 35 milioane de oameni[3].
- Al Doilea Război Mondial a fost tragic și absurd, pentru că obiectivele vizate de Hitler i-au imprimat și un caracter rasial[4].
- A fost un război total, provocând pierderi importante în rândul populației civile: *„au murit, (...) bărbați, femei, copii, bătrâni. (...) Deportările și bombardamentele nu au ocolit pe nimeni. Poporul rus a ieșit cel mai distrus din acest război: treisprezece milioane de persoane au pierit de moarte violentă (pierderile germane se ridică la patru milioane)"*[5]. Statisticile cunoscute până în prezent apreciază între cinci milioane și șase milioane de victime în rândul populației civile evreiește din Europa.

Anul 1948

14 Mai. Marea Britanie își încheie mandatul în Palestina.
Este proclamat statul Israel de către David Ben Gurion.

---

[2] BOUTHOUL, G., CARRÈRE, R., ANNEQUIN, J.L., *Guerres et Civilisations*, Paris, 1980, p. 187, citat de: CHESNAIS, J.C., 1981, p. 349.
[3] MAIORESCU, Toma George, 2001, p. 141.
[4] CHESNAIS, Jean-Claude, 1981, p. 347.
[5] CHESNAIS, Jean-Claude, 1981, p. 348.

Anexa VII

Din istoria poporului evreu – repere cronologice

Înaintea erei creştine

Către secolul al XVII-lea î.e.n.
Patriarhii (Mesopotamia).

Către secolul al XIII-lea î.e.n.
Exodul din Egipt (Moise).

Secolele XIII - XII î.e.n.
Aşezarea evreilor în Ţara lui Israel (Ereţ Israel).

Către 1020 î.e.n.
Instaurarea monarhiei ; *Saul*, primul rege.

Către 1000 î.e.n.
Ierusalimul devine capitala regatului lui David.

Către 960 î.e.n.
Este construit de către regele Solomon, la Ierusalim, Primul Templu, centru naţional şi spiritual al poporului evreu.

Către 930 î.e.n.
Schisma regatului : Iudeea şi Israelul.

Anii 722-720 î.e.n.
Israelul cucerit de Asiria ; exilul celor 10 triburi.

Anii 586 - 538 î.e.n.
Iudeea cucerită de Babilon. Distrugerea Ierusalimului şi a Primului Templu. Cucerirea babiloniană pune capăt Primului Stat Evreu. Exilul evreilor din Babilon a marcat începutul Diasporei evreieşti. *În Babilon, iudaismul a început să se cristalizeze într-un sistem unic de idei şi într-un mod de viaţă unitar în afara graniţelor Ţării lui Israel. Acest sistem va asigura supravieţuirea naţională şi identitatea spirituală a poporului evreu, înzestrându-l cu vitalitatea necesară spre a-şi apăra viitorul ca popor.*

Anii 538 - 142 î.e.n.
Perioada persană şi elenistică. Evreii parcurg diferite trepte de autonomie sub dominaţia persană (538 - 333 î.e.n.) şi apoi elenistică (333 - 142 î.e.n.)

Anii 538 - 515 î.e.n.
Prima Întoarcere din Babilon (în jur de 50.000 de evrei, sub conducerea lui Zerubabel). Cirus, regele Persiei, cucerind Babilonul, a permis, prin decret, libertatea evreilor de a se întoarce în ţara lor.

Jumătatea secolului al V-lea î.e.n.
A Doua Întoarcere (sub conducerea lui Ezra Scribul).Construirea celui de Al Doilea Templu. Întărirea zidurilor Ierusalimului. Instaurarea Marii Adunări, Knesset Hagadola, ca suprem for juridic şi religios. *Toate acestea marchează începuturile erei celui de al Doilea Stat Evreu, care coincide cu perioada celui de al Doilea Templu. În sânul Imperiului persan, Iudeea reprezintă o naţiune concentrată în jurul Ierusalimului.*

Anul 332 î.e.n.
Cucerirea ţării de către Alexandru cel Mare ; dominaţia elenistă.

Anii 166 - 160 î.e.n.
Revolta haşmoneană, puternică mişcare combatantă. Iehuda Macabeul câştigă un şir de biruinţe asupra armatei seleucide şi purifică Templul ce fusese pângărit. Aceste evenimente sunt aniversate în fiecare an prin sărbătoarea Luminilor (Hanuka).

Anli 142 - 129 î.e.n.
Autonomia evreilor sub dinastia haşmoneană.

Anii 129 - 63 î.e.n.
Independenţa evreilor în regatul haşmonean.

Anul 63 î.e.n.
În fruntea unei armate romane, Pompei pune stăpânire pe Ierusalim.

Anii 63 î.e.n. - 313 e.n.
Dominaţia romană.

Anii 37 - 4 î.e.n.
Ţara devine o provincie vasală a Imperiului roman. Regatul lui Herodes. Herodes este numit rege al Iudeei de către romani. Deşi nu avea autoritate în ceea ce priveşte politica externă, el beneficiază de o putere aproape nelimitată pe plan intern, devenind unul dintre monarhii cei mai puternici din partea orientală a Imperiului roman.

Era creştină (e.n.)

Anul 66

Revolta evreilor împotriva Romei, în ultimele zile ale domniei lui Nero.

Anul 70

Revolta se sfârşeşte cu distrugerea Ierusalimului şi a celui de Al Doilea Templu, de către comandantul roman Titus.

Anul 73

Ultima rezistenţa evreiască la Massada. Aproape 1.000 de bărbaţi, femei şi copii evrei, care supravieţuiseră căderii Ierusalimului, s-au refugiat pe muntele Massada, rezistând atacurilor romane. Când legiunile au cucerit fortăreaţa au descoperit că apărătorii acesteia şi familiile lor au preferat să moară decât să cunoască sclavia. *Massada a devenit simbolul hotărârii nestrămutate a poporului evreu de a trăi liber pe pământul Ţării sale.*

Anii 132 - 135

Revolta evreilor conduşi de Şimon Bar Kohba împotriva Romei; este recucerită Iudeea şi Ierusalimul. La capătul a trei ani de lupte, evreii sunt învinşi. Conform obiceiului roman, Ierusalimul este ras de pe faţa pământului, iar solul său este arat cu un plug tras de un bou

Iudeea va fi numită Syria Palestina, iar Ierusalimul Aelia Capitolia.

Evreii şi iudaismul au supravieţuit confruntării cu Roma. Preoţii au fost înlocuiţi cu rabini şi, în lipsa unui loc central de cult, evreii s-au adunat în jurul sinagogilor. ***Halaha*** *va deveni legătura între evrei, transmiţându-se din generaţie în generaţie.* ***Halaha*** *reprezintă totalitatea legilor ce dirijează viaţa evreiască din perioada postbiblică. Ea stabileşte îndatoririle religioase ale evreilor, atât în cadrul relaţiilor personale, cât şi în ceea ce priveşte ritualul, acoperind practic toate problemele şi aspectele comportamentului uman : naşterea şi căsătoria, bucuria şi doliul, agricultura şi negoţul, morala şi teologia. Autoritatea Halahei se întemeiază pe Talmud, ansamblu de legi şi cunoştinţe evreieşti, care cuprinde Mişna şi Ghemara (comentariu la Mişna).*

Către 210

Redactarea Mişnei ; prima compilaţie scrisă a Legii orale, căreia i-a fost închinat un efort colectiv de patru secole.

Anii 313 - 636

Dominaţia bizantină.

Către 390

Desăvârşirea Talmudului de la Ierusalim.

Anul 614

Invazia persană.

Anii 636 - 1099
Dominația arabă.

Anii 1099 - 1291
Dominația cruciaților. Deși sub dominație creștină, țara nu a devenit creștină.

Anii 1291 - 1516
Dominația mamelucilor (castă militară musulmană ajunsă la putere în Egipt).

Anii 1517 - 1917
Dominația otomană. Comunitatea evreiască cuprindea descendenți ai evreilor care nu părăsiseră niciodată țara, precum și imigranți sosiți din Africa de Nord și din Europa.

Anul 1564
Publicarea tratatului Șulhan Aruh (codul practicii iudaice).

Anul 1860
Crește numărul evreilor din țară, iar suprapopularea incintei din interiorul Ierusalimului îi obligă pe evrei să construiască primul cartier în afara zidurilor Ierusalimului : Mișkenot Șa'ananim.

Anul 1880
Majoritatea populației din Ierusalim este evreiască. Ebraica redevine o limbă vie.
Apare o nouă mișcare națională : mișcarea sionistă. Inspirate de ideologia sionistă, două valuri importante de evrei sosesc din Europa răsăriteană către sfârșitul secolului al XIX-lea și la începutul secolului al XX-lea.

Anii 1882 - 1903
Prima Alia (primul val de imigrație) din România și Rusia.

Anul 1897
Primul Congres sionist convocat de Theodor Herzl la Basel în Elveția ; înființarea Organizației Sioniste.

Anii 1904 - 1914
A Doua Alia (al doilea val de imigrație), mai ales din Rusia, Polonia, România.

Anul 1909
Înființarea primului *kibuț, Deagania*, și a primului *oraș evreiesc modern, Tel Aviv*.

Anul 1917
Marea Britanie pune capăt celor 400 de ani de dominație otomană în țară. Forțele Antantei (din Egipt și din Palestina, 1917 - 1918) au fost conduse de mareșalul Edmund Allenby ; în cadrul acestor forțe s-au aflat și trei batalioane ale Legiunii evreiești, care numărau mii de voluntari evrei. Declarația ministrului de externe al Marii Britanii, contele Arthur James Balfour,

garantează sprijinul britanic pentru întemeierea unui „ *Cămin național evreiesc în Palestina* ".

Anii 1918 - 1948
Administrația britanică.

Anii 1919 - 1923
A Treia Alia (al treilea val de imigrație), îndeosebi din Rusia şi România.

Anul 1920
Se înființează Histadrutul (Confederația generală a muncii) şi Hagana (organizația evreiască de apărare). Atacuri arabe antievreişti.
Crearea Consiliului Național (Vaad Leumi) care girează afacerile comunității evreieşti.

Anul 1921
Se înființează *primul moşav, Nahalal.*

Anul 1922
Liga Națiunilor acordă Marii Britanii un Mandat asupra Palestinei (Țara lui Israel) pentru a facilita „ *imigrarea şi stabilirea evreilor în Țară* ". Marea Britanie creează Transiordania pe malul de est al Iordanului, interzicându-se evreilor să se stabilească în acea zonă.
Crearea Agenției evreieşti pentru a reprezenta comunitatea evreiască în fața autorităților britanice, a guvernelor străine şi a organizațiilor internaționale.

Anul 1924
Crearea Tehnionului din Haifa, Institutul de tehnologie al Israelului.

Anii 1924 - 1932
A Patra Alia (al patrulea val de imigrație), îndeosebi din Polonia.

Anul 1925
Deschiderea *Universității ebraice de la Ierusalim*, pe muntele Scopus.

Anul 1929
Masacrarea evreilor de la Hebron de către teroriști arabi.

Anul 1931
Înființarea organizației clandestine evreieşti Eţel.

Anii 1933 - 1939
A Cincea Alia (al cincilea val de imigrație), mai ales din Germania.

Anii 1936 - 1939
Atacuri arabe împotriva evreilor.

Anul 1937

Comisia Peel propune împărțirea țării în două state, arab și evreu.

Anul 1939

Cartea albă britanică limitează imigrația evreiască.

Anii 1939 - 1945

Al Doilea Război Mondial. Holocaustul.

Anii 1940 - 1941

Înființarea mișcării clandestine Lehi, scindată din Etel. Crearea grupelor de șoc ale Haganalei (Palmah).

Anul 1944

Formarea brigăzii evreiești ca aparte a Forțelor britanice.

Anul 1947

ONU propune crearea în țară a unui stat arab și a unui stat evreu.

Anul 1948

14 Mai. Încheierea Mandatului britanic.

14 Mai. Proclamarea Statului Israel.

Bibliografie selectivă

BARBUL, Gheorghe, *Memorial Antonescu, Al Treilea Om al Axei*, ediție pregătită de DOBRINESCU, V.F., traducere şi note ARDELEANU, Sanda-Maria, ARDELEANU, Mihail-Constantin, Iaşi, Institutul European, 1992.

BAR SHAKED, Gavriel, *Names of Jewish of Hungarian Labour Battalions*, Jerusalem, 1992, în: HILBERG, R., *Exterminarea evreilor în Europa*, Vol. II, 1997.

BRAHAM, Randolph L., *The Politics of Genocide,* New York, voi. I, II, 1981, în: HILBERG, R., *Exterminarea evreilor în Europa*, Voi. II, 1997.

BRAHAM, Randolph L., *The Hungarian Labour Service System*, New York, 1977, în: HILBERG, R., *Exterminarea evreilor în Europa*, Voi. II, 1997.

BRAHAM, Randolph L., *Genocide and retribution : the Holocaust in Hungarian-ruled Northern Transylvania*, Kluwer-Nijkoff, Boston, 1983.

BOUILLON, Jacques, SOHN, Anne-Marie, *1900-1939, Histoire premiere XX-e siècle*, Paris, Edition Bordas, 1982.

BOUTHOUL, G., CARRÈRE, R., ANNEQUIN, J.L., *Guerres et Civilisations*, Paris, 1980, citat de: CHESNAIS, J.C., *Histoire de la violence en Occident de 1800 â nos jours*, Paris, Editions Robert Laffont, 1981.

BULEI, Ion, *Scurtă istorie a românilor*, Bucureşti, Editura Meronia, 1996.

CHESNAIS, Jean-Claude, *Histoire de la violence en Occident de 1800 â nos jours*, Paris, Editions Robert Laffont, 1981.

CIOROIANU, Adrian, *„Ora de istorie. România şi Holocaustul"*, emisiune TV, Bucureşti, Realitatea TV, 31 august 2002.

CONSTANTINIU, Florin, *Cuvânt înainte şi note,* la: LAUNAY, Jacques de, *Ultimele zile ale fascismului în Europa*, Bucureşti, Editura Ştiințifică şi Enciclopedică, 1985.

DOBRESCU, Emilian M., *50 de ani care au zguduit lumea -1944-1994*, Bucureşti, Ed. Ştiință şi Tehnică 1995.

GEORGESCU, Vlad, *Istoria românilor – De la origini pînă în zilele noastre*, Bucureşti, Editura Humanitas, 1992.

GRIGORESCU, Ioan, Prefață la : HEYDECKER, Joe, LEEB, Johannes, *Procesul de la Nürnberg*, Bucureşti, Editura Orizonturi, 1995.

HEYDECKER, Joe, LEEB, Johannes, *Procesul de la Nürnberg,* Bucureşti, Editura Orizonturi, 1995.

HILBERG, Raul, *Exterminarea evreilor în Europa*, traducere BOIANGIU, Alexandru şi Magdalena, vol. I şi II, Bucureşti, Editura Hasefer, 1997.

IOANID, Radu, *Evreii sub regimul Antonescu*, Bucureşti, Editura Hasefer, 1997.

KRAUS, Ota, KULKA, Erich, *Fabrica morții – o mărturie despre Auschwitz*, Bucureşti, Editura Politică, 1959.

LAUNAY, Jacques de, *Ultimele zile ale fascismului în Europa*, cu un *Cuvânt înainte şi note* de CONSTANTINIU, Florin, Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1985.
LEVAI, Eugen, *Black Book on the Martyrdom of Hungarian Jews*, Vienna, 1948, citat de HILBERG, Raul în : *Exterminarea evreilor în Europa*, vol.I, Buc., Ed. Hasefer, 1997.
LUSTIG, Oliver, *Dicţionar de lagăr*, Bucureşti, Editura Cartea Românească, 1982.
LUSTIG, Oliver, *Jurnal Însângerat*, Bucureşti, Editura Militară, 1987.
LUSTIG, Oliver, *Protocolul de la Wannsee - Planul celei mai mari crime din istoria omenirii*, în: Realitatea evreiască, nr. 162-163, 16 aprilie -15 mai 2002.

MAIORESCU, Toma George, *Îmblânzirea fiarei din om sau Ecosofia,* note de curs, Bucureşti, Fundaţia Europeană de Educaţie şi Cultură Ecologică, 2001.
MATEI, Horia, Neguţ, Silvia, NICOLAE, Ion, RADU, Caterina, *Enciclopedia statelor lumii*, Bucureşti, Editura Merona, 2000.
MAZOR, Sandu, *Pro şi antisemitism în conştiinţa publică*, interviu acordat în : *Atac la persoană*, nr. 25, 1 iulie 2002.
Mémorial Antonesco. Tome Premier. *Le III-e Homme de l ' Axe*, Paris, Éditions de la Couronne, 1950.

Procesul Mareşalului Antonescu. Documente, Bucureşti, Ed. Saeculum I.O., Ed. Europa Nova, 1995.

Realităţi israeliene. Istoria, traducere THEODORESCU, Roxana, Centrul de informaţii al Israelului, Ierusalim, Hamakor Press, 1994.

SIMION, Aurică, *Dictatul de la Viena*, Bucureşti, Editura Albatros, 1996.
STOIAN, Mihai, *Îngerul morţii. Exterminatorul dr. Mengele,* Bucureşti, Ed. Albatros, 1988.

TERIŞ, Ştefan, *Pro şi antisemitism în conştiinţa publică*, interviu cu E.S. domnul Sandu Mazor, ambasadorul Statului Israel în România, în : Atac la persoană, nr. 25, 1 iulie 2002.
The *Memoirs of Zalman Teichmann*, Yad Vashem Studies, vol. II, 1958, în : HILBERG, R., *Exterminarea evreilor din Europa*, vol. II, 1997.
TOLAND, John, *Viaţa lui Adolf Hitler*, vol.I, II, Iaşi, Editura Moldova, 1995.

WIESEL, Elie, *Toate fluviile curg în mare*, trad. ANTIP, Felicia, Bucureşti, Ed. Hasefer, 1997.

*** *KL Auschwitz*. Fotografie dokumentalne, Warszawa, Krajowa Agencja Wydawnicza, 1980.
*** *L'État du monde* (Annuaire économique et géopolitique mondial), Paris, Éditions La Découverte, 1993.
*** *Le Robert, Dictionnaire d'aujourd'hui*, Paris, Dictionnaires le Robert, 1992.
*** *Nouveau Petit Larousse Illustré*, Paris, Librairie Larousse, 1936.

INDICE GENERAL

Academia Română: 133, 135.
Alba Iulia: XXI.
Albeşti de Mureş: 13.
Amstetten: 108-113.
Anglia (Marea Britanie): 35.
Antisemitism: IX, XV, XXII, 16.
Antonescu, Ion (mareşal): 14, 15.
Apel (în lagăr): 88.
Arad: 11, 14.
„Arbeit macht frei!": 81, 85, 89.
Ardeal (Transilvania): IX, XIII, XVI, 10.
Ardealul de Nord (Nordul Transilvaniei): IX, XIV, 13, 14, 133, 139.
Austria: 13, 139.

Baia Mare: 53, 61, 62.
Barăci (în lagăr): 71, 75, 76, 80.
Beauvoir, Simone *de*: 139.
Belgia: 138.
Bielorusia (Rusia Albă): X, 9, 42-43.
Bistriţa: 14, 43, 67.
Block (în lagăr): 81-85, 94.
Braşov: 13, 14, 28.
Bratislava: 53.
Bucureşti: 10, 13, 18, 26, 27, 34.
Budapesta: XX, 15, 35, 127, 128.
Bulgaria: 30.
Bunker (în lagăr): VII, XI, 91.

Camera de gazare (instalaţie de exterminare): 138.
Camerele de gazare şi crematoriile/ complexul industrial de exterminare (de la Birkenau-Auschwitz II): VII, VIII, IX, XI, XX, 10, 11, 14, 68, 77, 133.
Carpaţi (munţi): XIV.
Cehoslovacia: XXI, 138, 139.
Cernavodă: 33.
Cernăuţi: 29.
Ciuc: 39.
Cluj: XII, 14, 30, 31, 43, 44, 67.
Cotroceni (Palatul ~): 133.
Cotroceni (regimentul ~): 34.
Crematoriu (instalaţie de exterminare): VII, VIII, XI, XII,.
Crime împotriva umanităţii: VII.
Criş (sat): 11.
Crişana: 14.
Criza economică (în România): 11, 16.
Crucea Roşie: 115.
Cuza, A. C.: 20.

Daneş: XVII, 9-11, 15-17.
Dej: 14, 43.
Deportare (la Birkenau-Auschwitz): 67-73.
Deportare (program politic nazist, Ungaria): VII, XV, 13, 67, 137.
Detaşament de muncă forţată: IX, X, XIII, 13, 14, 36, 41, 67.
Detaşament de muncă forţată (nr. 110/40): 9, 12, 14, 36, 39-48, 55.
Detaşament de muncă forţată (nr. 101/27): 51, 52.
Deţinut (A-13221): 82-116.
Deţinut (Häftling): VII, VIII, XI, 71, 74-116.
Deţinut (Kapo): 80-83, 98-101.
Deţinut (în Kommando):
Deţinut („Musulman"): X, 86.
Deţinut (în Sonderkommando, *cărăuşii de cadavre*): X, 79.
Dictatul de la Viena: IX, 13, 14, 33-34, 139.
Doroşici: 50-51.
Dumbrăveni: 16, 28.

Europa (continent): XII, XIII, XIV, XVI, XVII, 139, 140.
Europa Liberă (post de radio): 35, 70.

Experienţe pe oameni vii (în lagăr): VII, XIII.
Exterminarea evreilor (din Europa, prin gazare, cod „Soluţia finală"): 137.
Exterminarea evreilor (din Europa, program politic nazist, 1933-1945): VIII, 136.
Extremism: XXII.

Fanfară (în lagăr): 84.
Fascism: XXII, 133.
Franţa: 18, 85, 97, 139.

Gazare (metodă de exterminare): IX, 11, 13, 14, 138.
Genocid: 133.
Gestapo: 139.
Germania: VII, 35, 140.
Germania (nazistă): 133.
Gheorgheni: 14, 39, 64.
Ghetou: X, 42, 57-64.
Ghetou (Cluj): XII.
Ghetou (Reghin): 62-64, 69.
Ghetou (Sfântu Gheorghe): 60-62.
Ghetou (Varşovia): 138, 139.
Gigurtu, Ion: 30.
Gigurtu (guvernul ~): 30.
Goga, Octavian: 20.
Goga-Cuza (guvernul ~): 20, 37.
Gomel: 42, 43, 126.
Göring, Hermann: 137.
Grecia: 30, 139.
Groza (guvernul ~): 125.

Heydrich, Reinhardt: 137.
Himmler, Heinrich:
Hitler, Adolf (Führer): 35, 137.
Holocaust (ebr. Şoah): VIII, XII, XIV, XXII, 67, 133.
Holocaust (Muzeu al ~, Auschwitz): XX, XXI.
Horthy, Miklos: 134.
Höss, Rudolf: 138.

Iclod: 14, 67.
Iliescu, Ion (preşedinte al României): 133.
Israel: 10, 12-14.
Iugoslavia: 14, 138, 139.

Jackson, Robert H.: VII, 139.
Jitomir: 44.

Kadiş: XII, 68.
Katowice: XX.
Knurov: XX.
Košice: 53, 69, 70, 87.
Kursk: 44, 62.

Lagăr KL (de concentrare): VII, XI, XIII, XV, XX, 86, 136.
Lagăr KL (Auschwitz): VIII, IX, XI, XIX, XX, 13, 15, 27, 70, 81-101, 121, 133, 134, 138.
Lagăr KL (Birkenau - Auschwitz II, *fabrica morţii*, centru de exterminare prin gazare): VII, VIII, X, XIII, 10, 11, 14, 67, 70, 74-80, 133, 138, 140.
Lagăr KL (Buchenwald): VII, 133, 140.
Lagăr KL (Dachau): VII, 140.
Lagăr KL (Drancy):
Lagăr KL (Gross Rosen): 102.
Lagăr KL (Gunskirchen): 115-116, 119, 121, 123.
Lagăr KL (Ladsberg): XII.
Lagăr KL (Lublin/Maidanek, centru de exterminare prin gazare): 140.
Lagăr KL (Mauthausen): VII, XX, XXI, 12, 106-108, 113-114, 140.
Lagăr KL (Oranienburg): 140.

Lagăr KL (Sachsenhausen): VII, 104-106.
Lagăr KL (Treblinka, centru de exterminare prin gazare): 138.
Legi antievreieşti: 14, 30, 31, 35, 73.
Legi rasiale (de la Nürnberg, 14 nov. 1935): 30.
Legi rasiale (în România, 8 aug. 1940): 30.

Maramureş: 14, 133.
Marcaj (în lagăr): 83.
Marcaj (tatuare, în lagăr): 83.
Mărşăluire: X, 43, 101.
Mediaş: XVII, 10, 13.
Mengele, Josef: 70-73.
Miercurea-Ciuc: 13, 14, 39, 40, 42.
Mişcare legionară: 13, 16.
„Monetărie": 62-63.
Muncă obligatorie (Ungaria): 40.
München: 125, 126.
Mureş (judeţ): 9, 11.
„Musulman": X, 86.

Nazism (doctrină): XXII, 133.
Nürnberg (Procesul de la ~): VII, XV, 139.
Nürnberg (Tribunalul Militar Internaţional de la ~): 138.
Nyiszli, Miklós: 145.

Olanda: 138, 139.
Oradea: 14, 34, 128.
Ovruci: 53.

Palestina: 12, 13.
Paris: 23.
Pedeapsă (în lagăr): .
Pétain, Henri Philippe (mareşal): 85.
Peşa: 11.
Piteşti: XIII, XXI, 9, 136.
Polonia: XX, 42, 59, 85, 93, 137, 138.
Praid: 11.

Rasism: XXII.
Războaiele Mondiale:
- Primul Război Mondial: 9, 35.
- Al Doilea Război Mondial: VII, VIII, XIV, 33, 34, 133.

Reich (al III-lea): XIII, 14, 85, 137.
Reghin: 11, 68.
Revicki, Gyula: .
România (România Mare, Vechiul Regat): XIII, XIV, XVI, 13-15, 20, 43, 133.

Selecţie (lagăr): IX, XII, 87-89, 138.
Selecţie (peron): 71-73.
Secuime: 12, 13, 14.
Sfântu Gheorghe: 12-14, 32-36, 40, 46, 54, 55, 75, 128, 138.
Sfântu Gheorghe (Poliţia Regală Ungară din ~): 35, 36.
Shawcross, Hartley *sir*: 139.
Sibiu: 24, 29.
Sighetu Marmaţiei: 14, 133.
Sighişoara: XI, XVII, 9, 11, 12, 15, 16, 18-29, 68.
Sighişoara (Biserica ortodoxă din ~): 19.
Sighişoara (Cimitirul evreiesc din ~): 11.
Sighişoara (Liceul *Principele Nicolae* din ~): 18, 20.
Slovacia: 42, 53, 69.
Sovata: 11.
S.S. *(Schutz Staffel):* 139.
Stalingrad: 14, 97.
„Steaua galbenă" (Ungaria): 42, 59, 83.
„Steaua iudaică" (Reich): 42.
Statele Unite ale Americii (America): VII, 20, 133.

Şimleul Ciucului (sat): 40, 43.
Şoimeni: XII.

Târgu Mureş: 14.
Târgu Secuiesc:
Târnava Mare (judeţ): 9, 11.
„Translator": 74.
Trei Scaune (judeţ): 39.
Turcia: 30.
Turtucaia: 33.
Tuşnad (sat): 12.

Ucraina: X, 51.
Ungaria (hothystă): 139.
Ungaria (Regatul Ungar): 14, 46, 33, 34, 36, 37, 51, 133, 138, 139.
Uniunea Republicilor Socialiste Sovietice (Uniunea Sovietică, fostul URSS): XIII, 12, 14, 36, 143.

Varşovia : XX.
Viena (Primul arbitraj de la ~): 53.
Viena (Dictatul de la ~, 30 august 1940).

Xenofobie: XXII.

Zyclon B (acid cianhidric): 138.

Wels: 122-125.
Wiesel, Elie (laureat al Premiului Nobel): 133 - 134.
Wiesel, Elie (Casa Memorială ~): 133.

Tehnoredactare: Radu Andrei Stănescu, Valentin Ciobanu
Corectură: Constantin Dumitraşcu

Dat la cules: 13 decembrie 2001

Bun de tipar: 23 octombrie 2002. Apărut 2002.
Tiparul executat la EUROPRODUCT SRL, Piteşti, România

Legenda ilustrațiilor

Coperta 3
Amplasarea lagărelor de concentrare și exterminare pe teritoriul Reich-ului și teritoriile încorporate (hartă)

p. XVIII
Lazăr, înțelepciunea unui destin împlinit
(Leopold Schobel văzut de Marilena Lică-Maşala, Piteşti, 8 octombrie 1998)

p. 143
Sighişoara, 15 iunie 1935. Sfârşit de an şcolar la Liceul „Principele Nicolae"
Sighişoara, 1937. Leopold Schobel la absolvirea liceului

p. 144
Daneş, iulie 2000. Casa părintească

p. 145
Sighişoara, iulie 2000. Cimitirul evreiesc

Cimitirul evreiesc – Piatră funerară

t de o tânără ziaristă, Bogdana Vaiu,

Radu Andrei Stănescu
imagini : *Mirel Ionescu*
machetare : *Marcel Buligai*

Amplasarea lagărelor de concentrare și exterminare pe teritoriul Reich-ului și teritoriile incorporate (hartă)

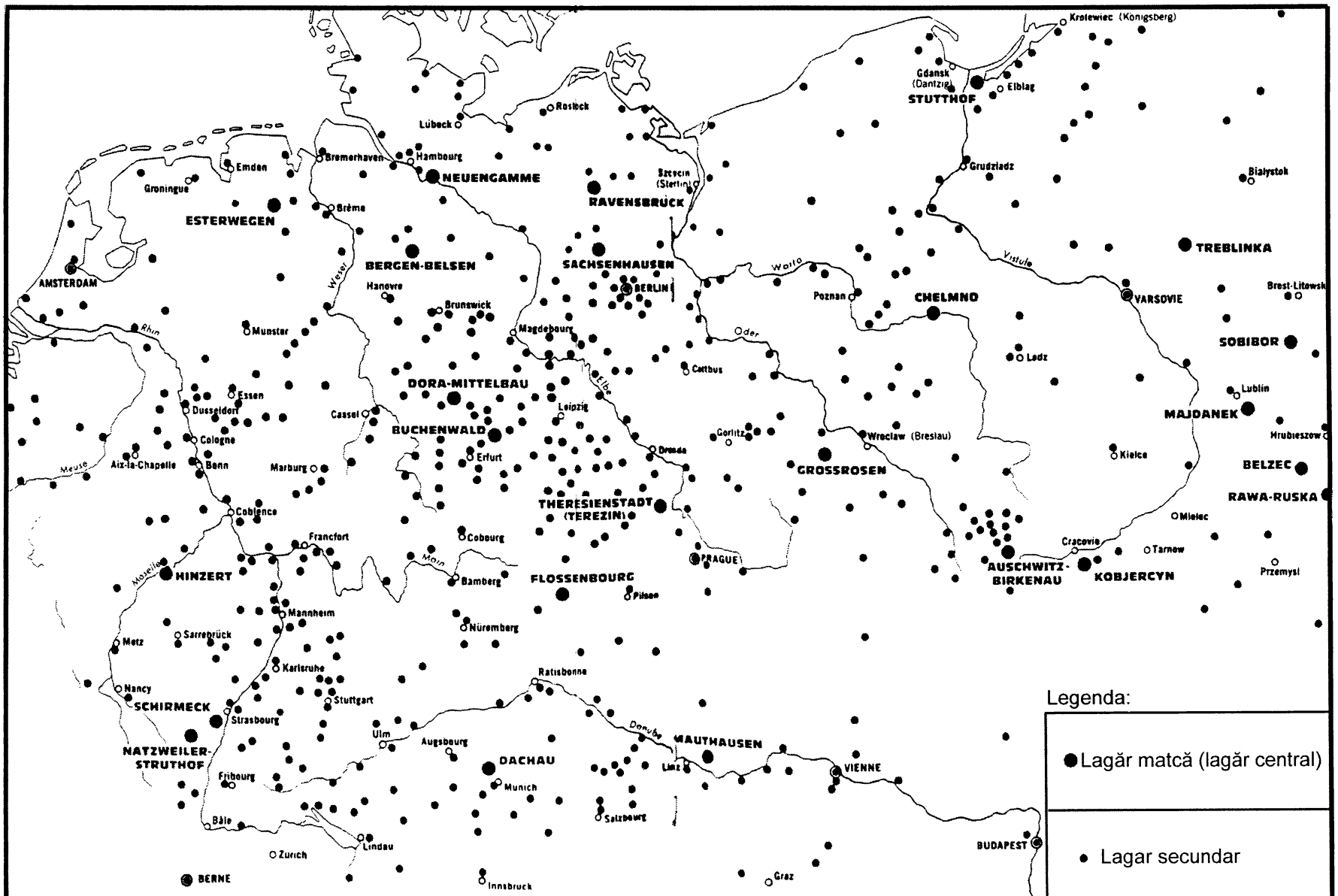

Sursă: Broşura aniversară „1945-1995”, editată de Comitetul Internațional al Lagărelor: Auschwitz, Dachau, Mauthausen, Sachenhausen, Ravensbruck etc., Bruxelles, 1995

(Harta lagărelor naziste ne-a fost pusă la dispoziție prin amabilitatea domnului Oliver LUSTIG)

RESTITUIRI

De ce încă un volum despre unul dintre fenomenele politice consumate cu prețul a milioane și milioane de vieți în prima jumătate a secolului trecut?

Un motiv important îl reprezintă însuși Leopold (Lazăr) Schobel. Astăzi, deși trecut de 80 de ani, chinuit de durerile unei maladii anchilozante și deformante, el nu este un bătrân înrăit, duplicitar, inconsecvent, ci este un om echilibrat, sociabil, politicos, amabil, plin de umor, având încă ușa deschisă prietenilor, din ce în ce mai rari. Prin capacitatea sa de relaționare și prin inteligența cu care ne-a permis să-i retrăim trecutul, Lazăr reprezintă înțelepciunea unui destin împlinit, ceea ce îl onorează. Iar toate aceste constatări au cântărit greu când am decis să-l prezentăm publicului ca un potențial model de loialitate față de legile și valorile țării pe teritoriul căreia au emigrat strămoșii lui. Un potențial model de afecțiune, acceptare și fidelitate față de valorile familiei ori față de valorile prieteniei și colegialității, chiar dacă frecvent colegul ori prietenul a aparținut unei alte religii, alte etnii sau convingeri ideologice. Un potențial model de generozitate și dăruire în momente critice de supraviețuire. Un potențial model de educație tolerantă într-o societate multietnică și convingeri religioase diferite, în care prioritățile ar trebui să se structureze după variabilele timp social, viață și progres, nu după interese meschine și înavuțire. Un potențial model de ființă umană care a refuzat să accepte malformarea sufletului său tânăr.

Iar noi credem că orice suflet tânăr are nevoie, pentru formarea sa echilibrată, de iubire, de armonie și de modele autentice.

Marilena Lică-Maşala

ISBN: 973-99987-1-2

LEI 90.000